Acta Regionis Rurum 19.

Faluszemináriumi kutatások

Hollókő – 2. forduló

MAGYAR REGIONÁLIS TUDOMÁNYI TÁRSASÁG

MATE

MRTT Faluszemináriumi Kutatóműhely
MATE Faluszeminárium

ACTA REGIONIS RURUM
19.

Faluszemináriumi kutatások
Hollókő, 2. forduló

MATE
Gödöllő, 2025

Sorozatszerkesztő
Nagyné Molnár Melinda PhD (MATE Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet)

Technikai szerkesztő
Horváth Judit

Borító
Szalai Norbert

Nyelvi lektor
Bogárdi Tünde PhD (EKKE)

Szakmai lektor
Kassai Zsuzsanna PhD

A fotók készítői (2023)
Nagyné Molnár Melinda
Bálint Csaba

A kiadvány a Kulturális és Innovációs Minisztérium és a Nemzeti Tehetség Program által támogatott NTP-SZKOLL-24-0035 "Gazdasági és társadalmi kihívások a hazai vidékfejlesztési folyamatokban" című pályázatnak köszönhetően valósult meg.

©Szerzők, 2025; Szerkesztő © Nagyné Molnár Melinda, 2025
A lapszámra a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.
This issue is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license:
CC-BY-NC-ND-4.0

Kiadja: Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
H-2100 Gödöllő, Páter Károly u.1.
Tel.: + 36-28/522-000
https://www.uni-mate.hu
A folyóirat honlapja: https://journal.uni-mate.hu/index.php/arr/index
Felelős kiadó: Prof. dr. Gyuricza Csaba, rektor
Felelős szerkesztő: G. Szabó Sára

ISSN 1789-5588 (Print)
DOI: 10.21408/arr.19
https://journal.uni-mate.hu/index.php/arr/issue/view/694

Tartalom

Út az örökségturizmusig: faluszemináriumi kutatások Hollókőn
Nagyné Molnár Melinda 5–15

Társadalmi helyzetkép Hollókőn a népszámlálási statisztikák alapján
Lőrinc Balázs 17–28

A közoktatási intézmények és a szociális szolgáltatások vizsgálata
Bogárdi Tünde 29–44

Munkaerőpiaci helyzetkép – a gazdasági élet sajátosságai Hollókőn
Lőrinc Balázs 45–58

Értékek és örökség Hollókőn
Bálint Csaba 59–88

Hollókő dilemmái: „kötelező" hagyomány és/vagy üzleti érdek?
Gerencsér Ilona 89–104

A hollókői lakosság véleménye és részvételi aktivitása a helyi turizmusban
Kovács Csaba József 105–115

A hollókői örökség fenntarthatósági dilemmái: alternatív turisztikai fejlesztés botanikai értékek mentén
Nagy János György – Nagyné Molnár Melinda 117–125

A mezőgazdaság helyzete és szerepe Hollókőn
Ritter Krisztián – Lőrinc Balázs 127–149

Mentális és földrajzi tér-értékelemzés Hollókőn
Kátai Balázs Elek – Nagyné Molnár Melinda 151–164

Hollókői trendek, avagy a faluszemináriumi kutatóműhely 2015-ös és 2023-as kutatásainak összegzése
Nagyné Molnár Melinda 165–173

Content

Path to heritage tourism: village seminar research in Hollókő
Nagyné Molnár, Melinda 5–15

The social condition in Hollókő on the basis of census statistics
Lőrinc, Balázs 17–28

Examination of of public educational institutions and social services in Hollókő
Bogárdi, Tünde 29–44

Labour market situation – The characteristics of economic life in Hollókő
Lőrinc, Balázs 45–58

Values and heritage in Hollókő
Bálint, Csaba 59–88

Hollókő's dilemmas: 'obligatory' tradition and/or business interest?
Gerencsér, Ilona 89–104

Local community perceptions and engagement with tourism in Hollókő
Kovács Csaba, József 105–115

The sustainability dilemmas of Hollókő's heritage: alternative tourism development based on botanical values
Nagy, János György – Nagyné Molnár, Melinda 117–125

The status and role of agriculture in Hollókő
Ritter, Krisztián – Lőrinc, Balázs 127–149

Mental and geographical spatial-value analysis in Hollókő
Kátai, Balázs Elek – Nagyné Molnár, Melinda 151–164

Trends in Hollókő: a summary of the village seminar research workshop's 2015 and 2023 studies
Nagyné Molnár, Melinda 165–173

Út az örökségturizmusig: faluszemináriumi kutatások Hollókőn

Nagyné Molnár Melinda

egyetemi docens, MATE Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet, Vidék- és Területfejlesztési Tanszék, 2100 Gödöllő, Páter K. u. 1.

Összefoglalás: A Magyar Regionális Tudományi Társaság Faluszemináriumi Kutatóműhelye, mint önálló szakmai tagozat csupán néhány éve kezdte meg működését, de a faluszemináriumi kutatások hagyománya ennél messzebbre nyúlik vissza. Az egykori Szent István Egyetemhez kötődően Gödöllőn 2007-ben kezdődött a munka Faluszeminárium néven (Nagyné Molnár 2022). Nyolc hazai település került kijelölésre, ahol a hazai vidéki átalakulási folyamatok, társadalmi, gazdasági változások nyomon követését tűztük ki célul, időről időre visszatérve a helyszínekre. A kijelölt települések között van Hollókő is, mely Magyarország talán legismertebb faluja az ország ÉK-i részén, Nógrád vármegyében, Budapesttől körülbelül 100 km-re, és ahol először 2015-ben jártunk. Ennek a munkának sok más, Hollókőt érintő kutatásához képest a legszembetűnőbb sajátossága, hogy benne átfogó társadalmi, gazdasági helyzetfeltárás volt a cél. A faluszemináriumi keretek közötti kutatás ebből adódóan komplex problémafelvetést, összetett módszertant alkalmaz, rétegzett képet adva a vizsgált településről. Jelen tanulmány a 2023-ban folyt kutatások problémafelvetését, kutatásmódszertani leírását közli.

Kulcsszavak: kutatási koncepció, társadalmi, gazdasági helyzetfeltárás, kutatásmódszertan

Path to heritage tourism: village seminar research in Hollókő

Melinda, Nagy-Molnár

associate professor, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences, Institute of Rural Development and Sustainable Economy, Department of Rural and Regional Development, H2100 Gödöllő, Páter K. u. 1., Hungary

Abstract: The Village Seminar Research Workshop of the Hungarian Regional Science Association, operating as an independent professional section, only began its activities a few years ago, although the tradition of village seminar research dates back further. The work under the name "Village Seminar" started in 2007 in Gödöllő, connected to the former Szent István University (Nagyné Molnár 2022). Eight Hungarian settlements were designated with the aim of monitoring the processes of rural transformation and social and economic changes by returning to these locations periodically. Among the selected settlements is Hollókő, perhaps Hungary's best-known village, located in the northeastern part of the country, in Nógrád County, approximately 100 km from Budapest, where we first conducted research in 2015. Compared to many other studies concerning Hollókő, the most striking feature of this work was its aim to provide a *comprehensive* analysis of the social and economic situation. A common characteristic of the research conducted within the framework of the village seminar is their complex problem formulation

and application of multifaceted methodologies, resulting in a layered depiction of the examined settlement. The present study presents the problem formulation and research methodology description of the investigations carried out in 2023.

Keywords: research concept, social and economic status, research methodology

Bevezetés

Hollókő 2015-ben a „kedvezőtlenebb demográfiai folyamatokkal, de számottevő idegenforgalmi szerepkörrel rendelkező kisfalvak" (Beluszky – Sikos, 2007)) képviselőjeként került a Faluszemináriumi Kutatóműhely keretei között nagyító alá. Izgalmassá számunkra az tette, hogy hosszú utat tett meg, míg az ismertséget hozó UNESCO Kulturális Világörökség listájára 1987-ben felkerült. A 20. század elején ez még egy egyszerű, önellátásra berendezkedett, elzárt kis palócfalu volt, a környék többi településéhez képest is egy szegényes agrárfalu (Tomori, 1935). Ma már Hollókő neve márkaértékű, a turizmus fellegvára, kutatók zarándokhelye. Magamat is ideszámolom, hiszen a kilencvenes években kezdtem el a kutatásaimat ebben a faluban, akkori munkatársaimmal Kovács Dezsővel és Farkas Tiborral. Azt gondolom Hollókő vonatkozásában akkor ért meg bennem igazán a kutatói elköteleződés, amikor megkezdtük a szisztematikus gyűjtőmunkánkat, az akkor még a Szent István Egyetem keretei között működő Faluszemináriumi Kutatóműhelyünkben.

Mielőtt a jelenkor sajátosságait, a kutatásunk bemutatását megtennénk, érdemes felidézni röviden azt az utat, amit Hollókő bejárt a gazdasági, társadalmi fejlődése során. Az első korszakváltó határnak a 20. század közepét tekinthetjük, amikor a környék szénmedencéinek megnyílásával a hollókői férfiak foglalkoztatásában előre lépett a bányászat és általában is a nehézipar. Ez a korszak az ipar bázisán átalakuló agrár-vegyes funkciójú életszakasza a falunak (Kovács–Molnár, 2000), mely nyomot hagyott a társadalmi struktúrán, és a faluképen is. A környék iparosításának foglalkozás-szerkezetre kisugárzó hatása révén az agrárfalu átalakult, a demográfiai robbanás nyomán pedig terjeszkedni kezdett. Az Ófalu fölött a fiatalok kiköltözésével létrejött egy a korszintjén modernnek tekinthető újratervezett települési tér, az Újfalu (Kovács, 2013). A falu következő fejlődési korszakának kezdetét az ötvenes évekre tehetjük, amikor az építészeti szakma szakemberei felfigyeltek az Ófalu népi építészeti egységének értékeire. Az 1960-as évek elején kezdődött meg a falu néprajzi és műszaki felmérése, a műemlékek helyreállítása (Mendele, 1979). Az épületek műemléki védelem alá helyezését 1972-ben követte a településmag műemléki, tájképi jelentőségű területté nyilvánítása, mellyel létrejött az ország első védett népi építészeti együttese. 1977-ben az Ófalu teljes területét és természetes táji környezetét a keskenyparcellás zártkerteket, a várhegyet és a hagyásfás legelőt, tájvédelmi körzetté nyilvánították. Ezzel megjelent a falu életében a turizmus (Kovács–Molnár, 2000). Újabb mérföldkőnek tekinthető, amikor Hol-

lókő Ófaluja 1987-ben felkerült az UNESCO Kulturális Világörökség listájára. „A Világörökség listára kerülés megkoronázása volt annak a közel 3 évtizedes műemlékvédelmi értékmentő folyamatnak, mely az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség részéről a hollókői népi építészeti együttes megmentéséért folyt" (Kovács–Molnár, 2000). Az újabb korszakhatárt a rendszerváltás jelölte ki, az önkormányzati törvény bevezetése, mely lehetőséget adott, hogy a sorsát a saját kezébe vegye a falu. A rendszerváltást követően az Ófaluban a több ingatlanra is kiterjedt állami vagyon tulajdonjogi kérdésének rendezésekor az önkormányzat tulajdonossá vált. Ez azért nagy jelentőségű, mert a rendszerváltásig az értékőrzés módját és eszközét nem a településen élők kezdeményezésére dolgozták ki. Hollókő értékeit külső szakemberek ismerték fel, így a falu kezdetben inkább csak passzív követője volt a kívülről generált változásoknak. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a kívülről érkező tervek, fejlesztések ne hoztak volna fejlődést, vagy hogy a hollókőieket ne töltötte volna el büszkeség a világörökségi cím elnyerésekor, az elindult látványos turizmust szolgáló fejlesztések okán.

Problémafelvetés

Első hollókői faluszemináriumi kutatásunkkor, 2015-ben négy nagyobb téma volt a fókuszban. Vizsgáltuk a falu demográfiai kihívásait, a társadalmi jólét néhány szeletét, a gazdasági trendeket, valamint a térbeliség- térkapcsolatok kérdéskörét (Molnár, 2015/A). A demográfiai téma kiindulópontja az volt, hogy mivel a település egyik karakteres jellemzője az elöregedés, ezért részben statisztikai felméréssel, részben célzottan az ifjúság vizsgálatával a falu demográfiai arculatát elemeztük (Bogárdi, 2015, Eckert, 2015). A társadalmi jólét kérdéskörét több oldalról is igyekeztük vizsgálni: egyrészt az egészségügyi ellátórendszer, másrészt a társadalmi szervezetek működésén keresztül, de a mentális térképezés is részben ezt a célt szolgálta a közfelfogást, a közhangulatot, közvélekedést elemző tanulságaival (Kassai, 2015, Bálint–Bakos, 2015, Molnár–Bogárdi, 2015). Ami a gazdasági trendeket illeti, vizsgáltuk a mezőgazdaság, általában a helyi kisvállalkozások és természetesen a turizmus helyzetét is (Ritter, 2015, Demeter–Ritter, 2015, Hevesi, 2015, Peresztegy, 2015, Odler, 2015). A térbeliség vizsgálata részben egy fizikai állapotfelmérés, tér-értékelemzés volt, melyet egy mentális térképezés (belső énkép-felmérés) is kiegészített, részben pedig a térbeliség vizsgálata során Hollókő településhálózati összeköttetéseit is nagyító alá vettük különböző funkcionális (adminisztratív, ellátó szolgáltató) viszonylatokban (Molnár–Bogárdi, 2015, Molnár–Bencsik, 2015, Vig–Hevesi, 2015).

A 2023-as hollókői kutatásunk közvetlen előzményének tekintjük tehát a fentiekben összefoglalt kutatási irányokat (Acta Regionis Rurum, 9. kötet). A fontosabb kutatói kérdéseinket 2023-ben az alábbiakban összegezhetjük:

- Hogyan változott a települési tér?
- Hogyan alakultak a demográfiai trendek Hollókőn?
- Milyen a közösségi élet Hollókőn? Mi tartja össze a falut: a hagyomány, a turisztikai üzleti érdek?
- Milyen a falu humán ellátórendszerének (oktatási, szociális és egészségügyi szolgáltatások/ ellátásainak) helyzetképe?
- Mezőgazdaság: lehetőség vagy zsákutca? Hogyan változott az agrárium helyzete és szerepe Hollókő fejlődésében?
- Hogyan változott a lakosság megítélése és részvételi aktivitása a turizmusban?
- Miben áll Hollókő öröksége? Mit mondhatunk Hollókő társadalmi-kulturális, építészeti és táji-természeti értékeiről, az értékek megőrzésére tett intézkedésekről, ezek helyi identitást teremtő erejéről?

Ami a kutatómunkára való felkészülést illeti, a 2022/2023-es tanév tavaszi félévében, részben a Faluszeminárium c. tantárgy keretében félévnyi felkészüléssel dolgozta ki a kutatócsapat minden tagja a saját kutatási témáját, és az annak vizsgálatához szükséges módszertant. A félévnyi előkészület után a kutatótábor 2023 június 08–2023 június 12. között zajlott. A kutatómunka irányítója Nagyné Molnár Melinda és Ritter Krisztián egyetemi docensek voltak. A műhelymunkát végzők neve és témája a következőképp alakult:

- *Bálint Csaba* kutató (AKI), egyetemi adjunktus (BCE) kutatásának középpontjában az értékek és örökség kérdésköre állt.
- *Bogárdi Tünde* egyetemi docens (EKKE) a helyi közoktatást, valamint a szociális szolgáltatási rendszer működését kutatta.
- *Gerencsér Ilona* kutató (AKI) a helyi közösséget vizsgálta: a kulcsszereplőket, a megvalósult fejlesztéseket, és a fennálló dilemmákat.
- *Kátai Balázs* egyetemi hallgató (MATE) tér-érték-elemzéssel és mentális térképezéssel foglalkozott társszerzésben Nagyné Molnár Melindával.
- *Kovács Csaba József* kutató (AKI) fő célja annak bemutatása volt, hogy hogyan változott a lakosság megítélése és részvételi aktivitása a helyi turizmusban.
- *Lőrinc Balázs* doktorandusz (MATE) a falu demográfiai és a munkaerőpiaci helyzetét elemezte, de a mezőgazdaság helyzetének és szerepének vizsgálatáról szóló tanulmányban is társszerző
- *Nagy János György* külső munkatárs (MATE, Biológiatudományi Doktori Iskola) Hollókő táji erőforrás- hasznosításának régi és új kihívásaival foglalkozott társszerzésben Nagyné Molnár Melindával.

- *Nagyné Molnár Melinda* egyetemi docens (MATE): részben Nagy János Györgygyel társszerzésben Hollókő táji erőforrás- hasznosításának kihívásaival foglalkozott, részben társszerzésben Kátai Balázzsal a tér-érték-elemzés és mentális térképezés témakörét dolgozta fel.
- *Ritter Krisztián* egyetemi docens (MATE) a mezőgazdaság helyzetét és szerepét vizsgálta kutatótársával, Lőrinc Balázzsal.
- A kérdőíves felmérésben adatgyűjtőként vett részt Mezei Martin doktorandusz (MATE), Nagy Alexa doktorandusz (DE) és egykori hallgatónk: Tóth Alexander József.

Kutatásmódszertan

Dokumentum-és adatbázis-elemzés

A terepi kutatást mindig megelőzi a helyszínhez és a kinek-kinek témájához kapcsolódó szakirodalom feltárása. Ehhez a vizsgálati módszertanhoz azonban nem a klasszikus értelemben vett kutatás tárgyaként nyúlunk, hanem a kutatásunk előkészítéséhez nélkülözhetetlen információk összegyűjtésének érdekében. A dokumentum-elemzések sorában kiemelten fontosak voltak a 2015-ben megjelent Acta Regionis Rurum 9. kötetében található tanulmányok (Molnár, 2015/A, B, Bogárdi, 2015, Molnár–Bogárdi, 2015, Ritter, 2015, Vig–Hevesi, 2015, Hevesi, 2015, Peresztegy, 2015, Odler, 2015, Eckert, 2015, Kassai, 2015), melyekben az akkori társadalmi, gazdasági mélyfúrásaink eredményeit tettük közzé. A Hollókővel kapcsolatos szakirodalom, a felhasználható anyagok, adatok köre széles palettán mozog, igaz főként a turisztikai, néprajzi- népi építészeti szakmai profilokban (Román–Zólyomi, 1990, Méhes, 2009, Faragó, 1997, Román, 1997, Dobosyné AntalKovács, 2013). Ugyancsak fontos alapműnek számít Beluszky–Sikos (2007) tanulmánykötete, melynek célkitűzése a falusi településeket formáló folyamatok nyomon követése, statisztikai adatokkal a falvaink tipizálása volt. Ennek a kötetnek a megjelenése után a szerzőpáros arra az elhatározásra jutott, hogy bár kemény adatokkal előállíthatóak falutípusok, csoportok, besorolások, de érdemes egy átfogóbb mélyfúrást is elvégezni egy-egy típusalkotó településen. Így került nagyító alá 2011-ben Hollókő is (Molnár, 2011).

A kutatáshoz statisztikai adatok másodelemzésére is sor került. Ezek forrásai főleg az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR), valamint a KSH által üzemeltetett Területi Statisztikai Adatok Rendszere (TSTAR) voltak, de használtunk papír alapon rendelkezésre bocsájtott jelentéseket, adatközléseket is.

A személyes interjú

Minden kutatott téma megkívánta, hogy a témához kapcsolódó releváns információkkal rendelkező szereplőkkel interjú is készüljön. Ezzel a „puha” módszerrel olyan információk és vélemények feltérképezése volt a cél, amely a nem ismert, vagy nem teljesen tisztázott ok-okozati összefüggések tisztázásában volt szükséges. A falukutatás során alkalmaztuk a strukturált, *zárt interjúk* formáját, amikor előre kialakított forgatókönyv mentén gyűjtöttük az információt. Ugyanakkor alkalmaztuk a kötetlen beszélgetéseken alapuló *informális* módot is. Az egyes tanulmányok különkülön jelölik a forrásul szolgált interjúalanyokat.

A személyes megfigyelés

A személyes megfigyelésen alapuló vizsgálati technika az érintett szereplők, intézmények, folyamatok mechanizmusának megfigyelésén alapult. A kutatás során alkalmaztuk a részvétel nélküli megfigyelést és a résztvevő-megfigyelést is. A *részvétel nélküli megfigyelés* során kívülről figyeltük a szituációt (pl. tér-érték-elemzés, mentális térképezés stb.), anélkül, hogy a megfigyelteknek erről tudomása lett volna. A *résztvevő-megfigyelés* során a folyamatban résztvevőként is jelen voltak a diákjaink (pl. a helyi gazdaságfejlesztés vizsgálatában). A módszer segítségével nyert adatok, információk a tanulmányokba fotografikus és szöveges formában épültek be.

A kérdőíves felmérés

A falu kérdőíves vizsgálatával a célunk az volt, hogy a különböző társadalmi, gazdasági tárgyú kutatáshoz a helyi társadalom véleményéről is legyen képünk. A felmérésünket *háztartásokra* vonatkoztatva terveztük és szerkesztettük meg azzal a fontos kitétellel, hogy egy háztartásból csak egy kérdőív születhet. A kérdőívezés során arányos mintavételre törekedtünk, azaz a kevésbé lakott utcákból kevesebb, a népesebbekből több mintát vettünk.

2023 év végén már csak 294 főt számlált a falu (KSH, 2023). Felmérésünk során összesen 58 kérdőív gyűlt össze. Ez kevesebb lekérdezést jelent, mint 2015-ben volt (akkor összesen 65 értékelhető kérdőívünk volt), de a népesség is csökkent 11 százalékkal (2015-ben a népesség 329 főt számlált). Így arányaiban közelítőleg a 2015-es kutatásunk mintavételével azonos nagyságrendű mintavételezés történt meg 2023-ban is.

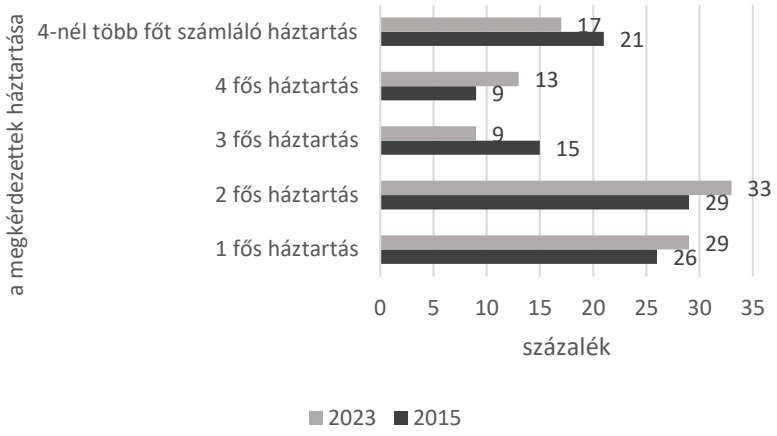

1.ábra. A kérdőívezésbe bevont háztartások 2023-ban nagyságrend szerint

Forrás: A kérdőíves adatbázis (2015, 2023) alapján szerkesztette a szerző

Megvizsgálva, hogy a 2023-ben kitöltött 58 kérdőív adatai alapján hány főt fed le a vizsgálatunk, azt mondhatjuk, hogy a kutatásba vont háztartások együtt élő tagjait összeszámolva egy 151 fős hollókői közösség véleményét ismertük meg közelebbről. Ez azt jelenti, hogy nagyjából az összlakosság felének véleménye (51%) jelent meg a vizsgálatunkban. Ugyanez 2015-ben a kérdőív adatai alapján (a háztartásban élők tagjainak összeszámlálásával) egy 184 főt magában foglaló vizsgálat volt (ami az összlakosság 56%-ának véleményére épült).

A közvetlenül megkérdezettek nemi hovatartozását illetően az általában jósolható nőtöbblet volt jellemző. 2023-ban a megkérdezettek 57%-a volt nő, viszont ez az arány 2015-ben sokkal magasabb volt: a 63%-a. Ami a háztartások nagyságát illeti, 2023-ben a kérdőíves felmérésbe bevont háztartások legnagyobb része (33%) 2 fős volt. (A legnépesebb háztartás 8 fős volt). Összevetve a 2015-es adatokkal, 2023-ban kisebb létszámú háztartásokkal dolgoztunk (1. ábra).

Ami a korcsoportok megoszlását illeti, 2023-ban a mintavételünkben erősen túlreprezentáltnak mondható a 70 év felettiek válaszadása. 2023-ban csaknem minden második megkérdezett 70 év feletti volt, míg 2015-ben csak körülbelül minden harmadik. A középgeneráció részvételi aránya a kérdőíves felmérésben lecsökkent. A 40–49 évesek részvételi százaléka 40%-kal volt kevesebb a 2015. évi felméréshez képest, az 50-59 évesek korosztálya 30%-kal kisebb csoport volt, a 60-69 évesek korosztálya pedig csaknem 50%-kal (2. ábra).

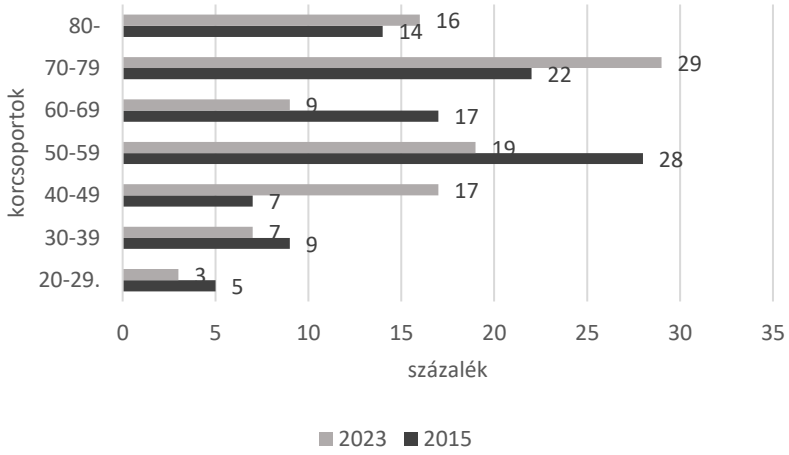

2. ábra. A kérdőívet kitöltő családtagok korcsoport-szerkezete 2015-ben és 2023-ben

Forrás: A kérdőíves adatbázis (2015, 2023) alapján szerkesztette a szerző

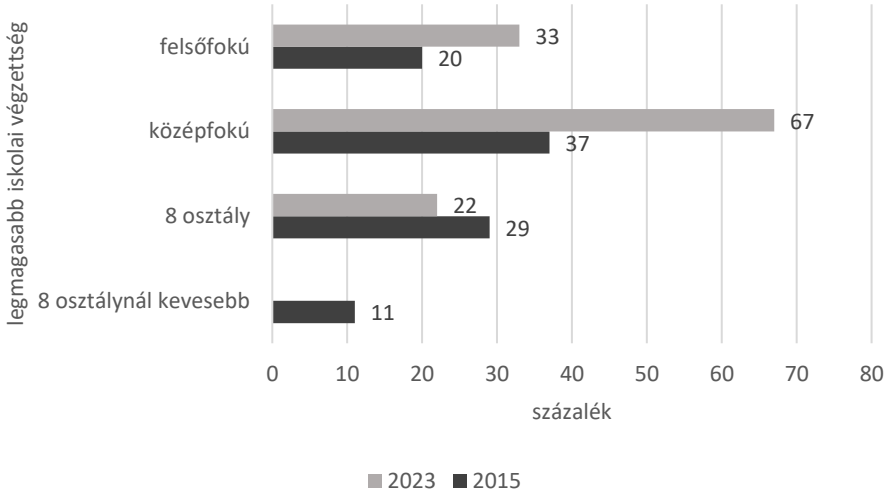

3.ábra. A megkérdezettek iskolai végzettsége

Forrás: A kérdőíves adatbázis (2015, 2023) alapján szerkesztette a szerző

A válaszadók iskolai végzettsége 2015-höz hasonlóan igen magasnak volt mondható. Minden harmadik megkérdezett valamilyen felsőfokú végzettséggel rendelkezett 2023-ban. Ez a 2015-ös 20%-os arányt is felülmúlta. A megkérdezettek átlago-

san is magasabb iskolai végzettséggel rendelkeztek 2023-ban, mint 2015-ben. Eltűnt az a generáció, amelyik az elemi iskolai rendszerben végzett, ami miatt a legmagasabb iskolai végzettségük a 8 osztály alatti kategóriába kerülve rontotta az átlagos iskolázottsági mutatót (3.ábra).

Köszönetnyilvánítás

Köszönetünket fejezzük ki Hollókő minden lakójának, akik válaszaikkal támogatták a kutatásunkat. Köszönet mindazoknak, akik a kérdéseink felé nyitottak voltak, munkánkat bármilyen módon támogatták. Köszönjük, hogy bizalmukba fogadtak, és ismereteik átadásával, véleményük kinyilvánításával segítették a MTA Regionális Tudományi Társaság Faluszemináriumi Kutatóműhelyének munkáját. Köszönet a Polgármester Úrnak, a Polgármesteri Hivatal dolgozóinak, a helyi intézmények alkalmazottainak, akik támogatták a kutatást. Köszönet továbbá a MATE VFGI Tudományos Diákkörének és a MATE Vidékfejlesztési Szakkollégiumának az anyagi támogatásáért is.

Irodalomjegyzék

Bálint, Cs., Bakos, I. (2015): Egészséges (?) Hollókő. Acta Regionis Rurum, 9. 92–103.

Beluszky, P., Sikos, T. T. (2007): Változó falvaink (Magyarország falutípusai az ezredfordulón) MTA Társadalomkutató Központ

Beluszky, P., Sikos, T. T. (2011): Változó falvaink: Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkarászig. pp. 264–291.

Bogárdi, T. (2015): Hollókő társadalmának fontosabb ismérvei a statisztikák tükrében. Acta Regionis Rurum, 9. 10–19.

Demeter, P., Ritter, K. (2015): Hollókő- tendenciák a mezőgazdaságban. Acta Regionis Rurum, 9. 34–43.

Dobosyné Antal, A., Kovács, D. (szerk.) (2013): Hollókő öröksége. Budapest

Eckert, M. (2015): A jövő záloga: a hollókői ifjúság helyzete és lehetőségei. Acta Regionis Rurum, 9. 72–81.

Faragó, Z. (1997): Hollókő Polar Studió

Hevesi, I. A. (2015): A kisvállalkozások és a kézművesség helyzeténekvizsgálata Hollókőn. Acta Regionis Rurum, 9. 44–55.

Kassai, Zs. (2015): Társadalmi szervezetek Hollókőn Acta Regionis Rurum, 9. 82–91.

Kovács, D., Molnár, M., Farkas, T. (2000): Hollókő felemelése és… Falu, Város, Régió, 10. pp. 14–21.

Kovács, D., Molnár, M. (2000): Hollókő. In: Bódi, F., Bőhm, A. (szerk.): Sikeres helyi társadalmak Magyarországon. Agroinform Kiadóház, Budapest

Kovács, D. (2013): Hollókő dosszie- újratöltve. In: Dobosyné Antal, A., Kovács, D. (szerk.): Hollókő öröksége. Budapest. pp. 239–251.

Méhes, L. (2009): Hollókő és a palócföld

Mendele, F. (2013): Hollókő műemléki jelentőségű területének védelme. In: Dobosyné Antal, A., Kovács, D. (szerk.): Hollókő öröksége. Budapest. pp. 41–50.

Molnár, M. (2006): Az ország térszerkezetének formálói: terület- és vidékfejlesztés. A Falu, 21(1), 43–49.

Molnár, M. (2011): Hollókő (VII.2. altípus, VIII. falutáj). In: Beluszky- Sikos, T. T.: Változó falvaink: Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkarászig. pp. 264–291.

Molnár, M. (2014): Dobosyné Antal Anna: Kovács Dezső (szerk): Hollókő öröksége recenzió. Tér és Társadalom, 28(1), 179–182. https://doi.org/10.17649/TET.28.1.2573

Molnár, M. (2015): Falukutatás Hollókőn. Acta Regionis Rurum, 9. 4–9.

Molnár, M., Bencsik, B. (2015): Utcakép-elemzés Hollókőn. Acta Regionis Rurum, 9. 28–33.

Molnár, M., Bogárdi, T. (2015): Hollókő mentális térképe. Acta Regionis Rurum, 9. 104–113.

Nagyné Molnár, M. (2022): Faluszemináriumi Kutatóműhely: a SZIE-től az MRTT-ig. Acta Regionis Rurum, 16. 4–14.

Odler, L. (2015): Hollókő marketing szempontú elemzése, marketingkommunikációs eszközeinek vizsgálata. Acta Regionis Rurum, 9. 64–71.

Peresztegy, F. (2015): Dilemmák és tények Hollókő néhány fontosabb turisztikai attrakciójával kapcsolatban. Acta Regionis Rurum, 9. 56–63.

Ritter, K. (2015): Összegző gondolatok Hollókő endogén erőforrásairól, a helyi fejlesztés lehetőségeiről. Acta Regionis Rurum, 9. 114–120.

Román, A., Zólyomi, J. (1990): Hollókő Corvina

Román, A. (1997): Hollókő. Hollókő Önkormányzata

Tomori, V. (1992): Hollókő – Egy palóc falu lélekrajza. Akadémai Kiadó

Vig, D., Hevesi, I. A. (2015): Hollókő közlekedésföldrajzi helyzete és kapcsolata a környék településeivel. Acta Regionis Rurum, 9. 20–27.

Egyéb források

KSH adatok

A 2015-ös és a 2023-as faluszemináriumi kutatások adatbázisa

1. kép. A falukutatás startja: tájékozódás és tanácskozás (Fotó: Nagyné Molnár Melinda)

2. kép. Személyes megfigyelés: falukutatók a faluban (Fotó: Nagyné Molnár Melinda)

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.
The article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license: CC-BY-NC-ND-4.0.

Társadalmi helyzetkép Hollókőn a népszámlálási statisztikák alapján

Lőrinc Balázs

PhD hallgató, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskola

Összefoglalás: Az MRTT Faluszemináriumi Kutatóműhely tagjai 2023-ban már másodízben kutattak Hollókőn, ahol nem csupán a világörökségi településrészhez, hanem a falu egészének mindennapi életéhez kapcsolódó téziseket voltak hivatottak felmérni, majd elemezni. Éppen ehhez kapcsolódóan, jelen tanulmányunkban egy leíró, illetve megalapozó vizsgálatot hajtunk végre, ahol – többek között – Hollókő népességváltozási tendenciái, a helyi társadalom nemzetiségi és felekezeti megoszlása, korstruktúrája, továbbá családi állapot, iskolázottság és gazdasági aktivitás szerinti arányai kerülnek bemutatásra. E kézirat alapvető célja, hogy átfogó képet nyújtson Hollókőről – összevetve a Nógrád vármegyei adatokkal – a népszámlálási adatok felhasználásával.

Kulcsszavak: Hollókő, falukutatás, társadalmi helyzetkép, demográfia, népszámlálás

The social condition in Hollókő on the basis of census statistics

Balázs Lőrinc

Ph.D. student, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences, Doctoral School of Economic and Regional Sciences

Abstract: In 2023, the members of the MRTT Faluszemináriumi Kutatóműhely conducted research for the second time in Hollókő, where they were assigned to assess and analyse findings related not only to the World Heritage site, but to the everyday life of the village as a whole. It is in this context that this manuscript presents a descriptive and exploratory study, which will, among other things, examine the population change trends in Hollókő, the ethnic and religious distribution of the local society, its age structure, and its proportions in terms of marital status, education and economic activity. The main goal of this manuscript is to provide a comprehensive picture of Hollókő, compared with the data for Nógrád county, using census data.

Keywords: Hollókő, village research, social condition, demography, census

Bevezetés

Magyarország lakónépessége a 2022-es népszámlálás adatai alapján 9 millió 604 ezer fő volt. Az ország népessége az ezredforduló óta eltelt bő két évtizedben mintegy 595 ezer fővel csökkent, amely a 2022-es Nógrád vármegyei népesség 3,3-szorosát teszi ki. Az adatokból kirajzolódik, hogy a népességszám-változás eltérő módon érintette az ország különböző vármegyéit 2001 és 2022 között (KSH, 2024). Növekedés figyelhető meg Pest (+23,0%), illetve Győr-Moson-Sopron vármegye (+6,2%) esetében, míg csökkenés figyelhető meg a többi 18 vármegyében, melyek közül Békés (-20,8%), Nógrád (-17,2%), Tolna (-16,7%), illetve Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye (-16,3%) népessége fogyatkozott a legjelentősebb mértékben.

A vizsgált adatokból ezáltal egyértelműen kitűnik, hogy a kézirat fókuszában lévő Nógrád vármegye és Hollókő esetén a népesség száma szintén csökken. Megállapítható ugyanakkor, hogy bizonyos indikátorok eltérő tendenciákat írnak le vármegyei és települési szinten a vizsgált időszakon belül (pl. korösszetétel, családi állapot, legmagasabb befejezett iskolai végzettség), amely által az összehasonlító elemzés számos markáns különbséget tár fel, így mutatva Hollókő speciális társadalmi helyzetképét.

A statisztikai vizsgálat során a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) népszámlálási, illetve az abból továbbvezetett népmozgalmi adatait használtuk fel, továbbá a Területi Statisztikai Adatok Rendszerének indikátorai is az elemzés részét képzik. Ezen adatkörök rendelkezésre állása teszi lehetővé, hogy Hollókő és Nógrád vármegye társadalmi helyzetképe széleskörűen kerüljön bemutatásra a tanulmányban.

Eredmények és értékelésük

A népességváltozás tendenciái

Hollókő népességszám-változásának alakulásáról számos tanulmány készült (Bogárdi, 2015, Molnár, 2011, 2015, Kovács et al., 2000, Kovács–Molnár, 2000), melyek mindegyike egy népességvesztő, sodródó falu képét festették meg.

Az első, 1870-es és a kézirat lezárásakor legfrissebb, 2022-es népszámlálási adatok alapján Hollókő népessége nem mutat markáns eltérést. Mindazonáltal, ha az idősor egészét vesszük figyelembe jelentős népességváltozási trendek fedezhetők fel. A helyi népesség száma az 1960-as évekig növekedő, míg onnantól kezdve folyamatosan csökkenő tendenciát mutat, mely 2022-ben 304 főt tett ki. (1. ábra).

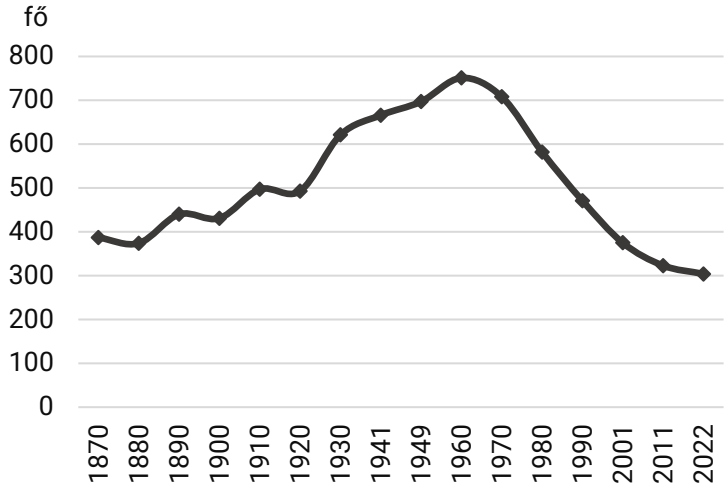

1. ábra. A népesség számának alakulása Hollókőn 1870–2022 között (fő)

Forrás: KSH – Népszámlálási adatbázis alapján a szerző saját szerkesztése
Megjegyzés: A népesség száma 1960-ig jelenlévő összes népességként, 1970-től lakónépességként értendő.

A vizsgált adatokból megállapítható, hogy Hollókő népességfogyása – főképp az ezredforduló óta – a természetes fogyásnak köszönhető, emellett viszont a vándorlási egyenleg a 2001–2022 intervallumon belül többségében pozitív értéktartományban mozog a településen.

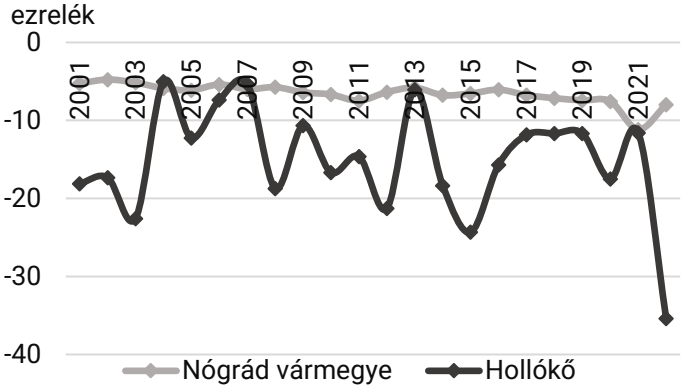

2. ábra. A természetes szaporodás/fogyás alakulása Nógrád vármegyében és Hollókőn 2001–2022 között (ezrelék)

Forrás: TeIR – KSH adatok alapján a szerzők saját szerkesztése

Az adatokból kiolvasható továbbá, hogy helyi lakosság természetes fogyása az ezredforduló óta állandónak bizonyul. A vármegyei adatok viszont kevésbé hektikusak, ugyanakkor természetes fogyást, illetve elvándorlást mutatnak, amely különbözik a települési tendenciáktól (2., 3. ábra).

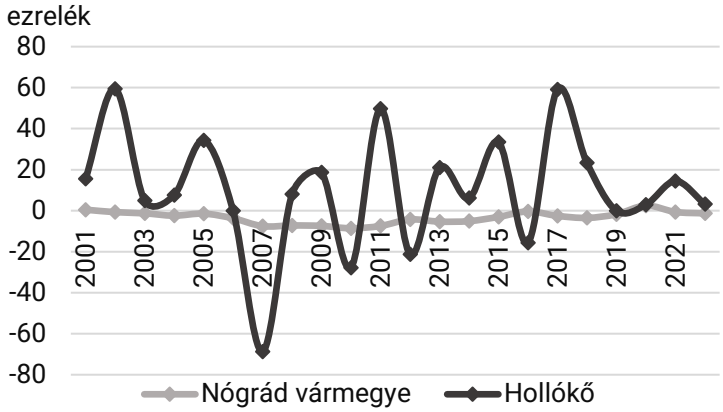

3. ábra. A vándorlási egyenleg alakulása Nógrád vármegyében és Hollókőn 2001–2022 között (ezrelék)

Forrás: TeIR – KSH adatok alapján a szerzők saját szerkesztése

1. táblázat. A lakónépesség megoszlása nemzetiséghez tartozás szerint Nógrád vármegyében és Hollókőn 2022-ben (%)

Nemzetiség	*Nógrád vármegye*	*Hollókő*
Magyar	*82,0%*	*86,1%*
Cigány (roma)	*5,4%*	*1,8%*
Német	*0,6%*	*0,6%*
Szlovák	*1,2%*	*0,6%*
Egyéb	*2,4%*	*7,4%*
Nem válaszolt	*8,5%*	*3,6%*

Forrás: KSH – Népszámlálási adatbázis alapján a szerző saját szerkesztése

A lakónépesség nemzetiséghez való tartozása szintén mutat különbözőségeket vármegyei és települési szinten. A településen – a lakónépesség egészéhez viszonyítva – 4,1 százalékponttal magasabb a magukat magyarnak vallók százalékos

aránya, míg a nemzetiségi arányszámok többségében vármegyei szinten mutatják a lakónépesség nagyobb részarányát. A vármegyei adatokkal való összevetés ezáltal rávilágít, hogy a helyi társadalom bázisát nemzetiségi szempontból a falu nem mintázza teljes mértékben, ugyanis mind a nemzetiséghez való tartozás, mind pedig a válaszmegtagadás arányszámai jelentős különbségeket mutatnak (1. táblázat).

Szorosan kapcsolódik a fenti tézisekhez a magukat vallásosnak vallók aránya: Hollókőn az arányuk jóval magasabb a vármegyei átlagos értéknél. A helyi társadalom több, mint 65%-a katolikus, míg a vármegye egészét tekintve ez a szám csupán a 44%-ot közelíti. Általánosságban megfogalmazható, hogy napjainkban egyre inkább visszaszorulóban van a vallásosság, illetve annak bevallása hazánkban, Hollókő esetén mégis jelzik az arányszámok, hogy a néphagyományok szorosan összekapcsolhatók a helyi katolikus élettel (2. táblázat).

2. táblázat. A lakónépesség megoszlása vallás, felekezet szerint Nógrád vármegyében és Hollókőn 2022-ben (%)

Vallás, felekezet	Nógrád vármegye	Hollókő
Katolikus	43,7%	65,8%
Református	2,0%	2,0%
Más vallási közösséghez, felekezethez tartozó	5,7%	1,0%
Vallási közösséghez, felekezethez nem tartozó	12,2%	7,6%
Nem válaszolt	36,4%	23,7%

Forrás: KSH – Népszámlálási adatbázis alapján a szerző saját szerkesztése

A népességváltozás tendenciái

Nógrád vármegye és Hollókő korstruktúrája – akárcsak országos szinten – elöregedő társadalom képét mutatja, ugyanakkor az öregedés mértéke eltérő tendenciákban nyilvánul meg.

Hollókő esetében a 65 éves és idősebb korosztályba tartozók aránya kimagasló, viszont az ezredfordulótól kezdődően folyamatosan csökken. Az öregedési index értékek a faluban jelentősen meghaladják a vármegyei átlagot. Ezzel együtt a fiatalok százalékos aránya pedig elmarad a vármegyei szinttől mindhárom vizsgált évben (4., 5. ábra).

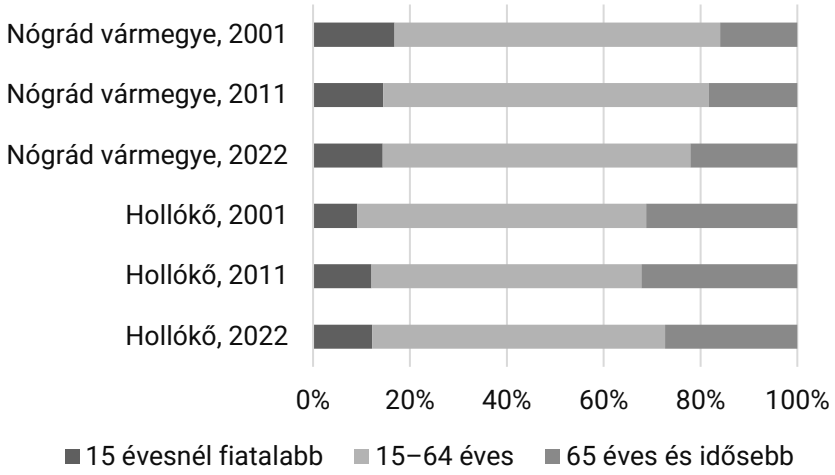

4. ábra. A lakónépesség megoszlása főbb korcsoportok szerint Nógrád vármegyében és Hollókőn (2001, 2011, 2022) (%)

Forrás: KSH – Népszámlálási adatbázis alapján a szerző saját szerkesztése

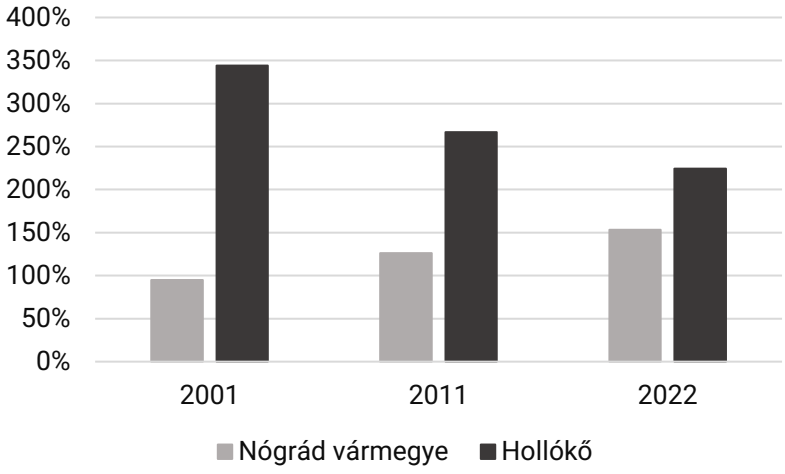

5. ábra. Az öregedési index Nógrád vármegyében és Hollókőn (2001, 2011, 2022) (%)

Forrás: KSH – Népszámlálási adatbázis alapján a szerző saját szerkesztése

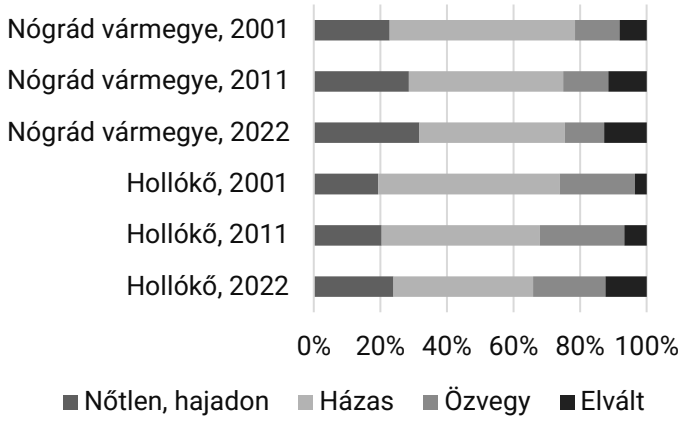

6. ábra. A 15 éves és idősebb lakónépesség megoszlása családi állapot szerint Nógrád vármegyében és Hollókőn (2001, 2011, 2022) (%)

Forrás: KSH – Népszámlálási adatbázis alapján a szerző saját szerkesztése

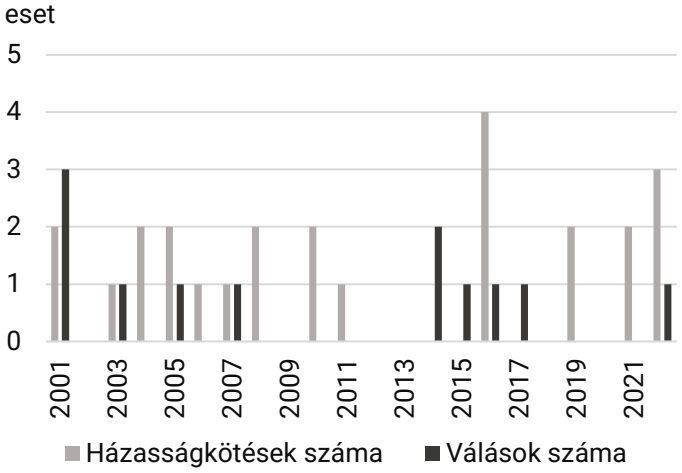

7. ábra. A házasságkötések és válások száma Hollókőn 2001–2022 között (eset)

Forrás: TeIR – KSH adatok alapján a szerzők saját szerkesztése

Ezek a megoszlások a házasságkötések számának csökkenésére és a soha nem házasodók arányának növekedésére utalnak. A népesség családi állapot szerinti összetételében megfigyelhető, hogy a házasok aránya mérséklődik mind vármegyei, mind települési szinten a vizsgált időszakon belül.

Emellett a népesség csökkenése, továbbá a fiatalabb korosztályba tartozók elvándorlása (amely az idősebb népesség relatív növekedését is eredményezi) szintén markáns befolyással bír a családi állapot szerinti megoszlásra, amely ki is rajzolódik a népszámlálási adatokból (6., 7. ábra).

Iskolázottság és gazdasági aktivitás

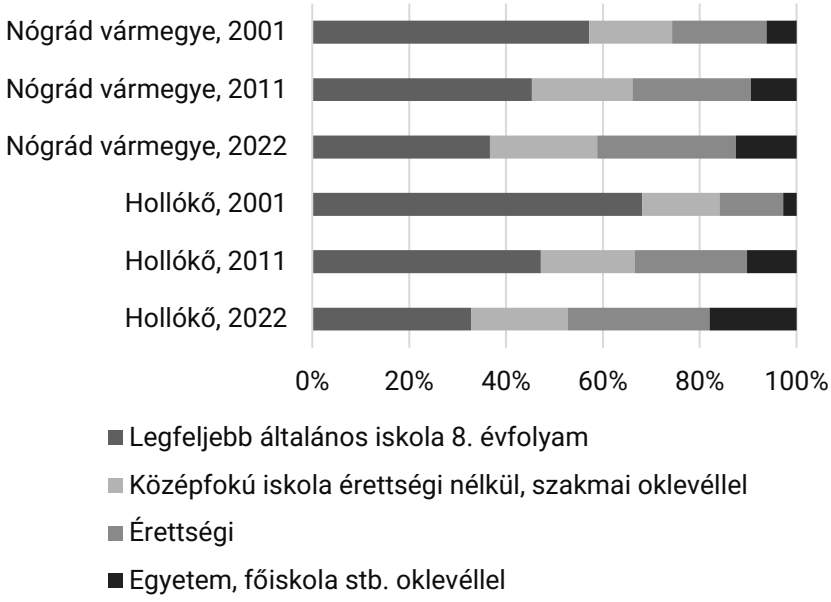

8. ábra. A 7 éves és idősebb népesség legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint Nógrád vármegyében és Hollókőn (2001, 2011, 2022) (%)

Forrás: KSH – Népszámlálási adatbázis alapján a szerzők saját szerkesztése

A legmagasabb befejezett iskolai végzettség alapján a tendencia illeszkedőnek mondható vármegyei és települési szinten, ugyanakkor Hollókőn a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők aránya 2022-re meghaladta Nógrád vármegye értékét. Ez többek között annak köszönhető, hogy a településre beköltözők kvalifikáltsága magasabbnak mondható (8. ábra).

A gazdasági aktivitási arányszámokat tekintve kijelenthető mind Nógrád vármegyében, mind pedig Hollókőn, hogy a foglalkoztatottak számának növekedésével együtt a munkanélküliek száma csökken. Emellett az ellátásban részesülő inaktívak csökkenő, az eltartottak stagnáló értékeket mutatnak a vizsgált időtávon belül, ami jelzi – igazodva az országos trendekhez –, hogy a társadalom egyre nagyobb hányada tartozik a gazdaságilag aktívak közé (9. ábra).

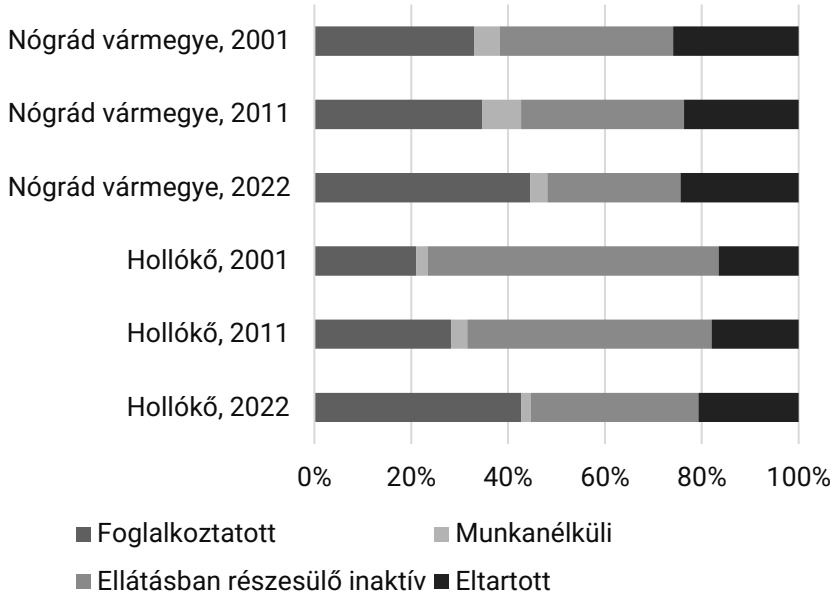

9. ábra. A lakónépesség gazdasági aktivitás szerint Nógrád vármegyében és Hollókőn (2001, 2011, 2022) (%)

Forrás: KSH – Népszámlálási adatbázis alapján a szerzők saját szerkesztése

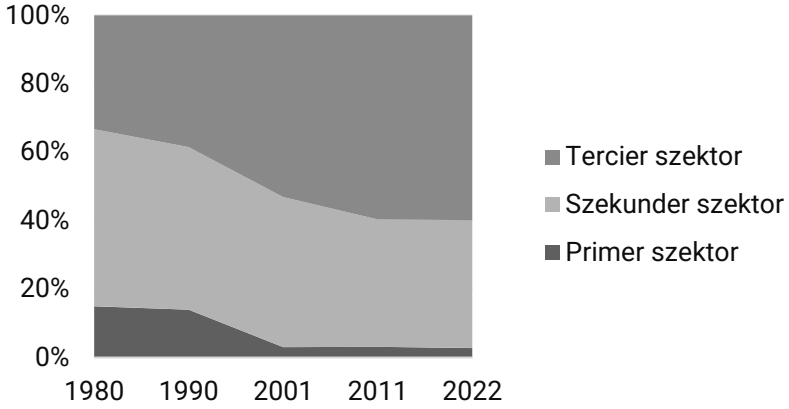

10. ábra. A foglalkoztatottak nemzetgazdasági szektorok szerint Nógrád vármegyében 1980–2022 között (%)

Forrás: KSH – Népszámlálási adatbázis alapján a szerzők saját szerkesztése

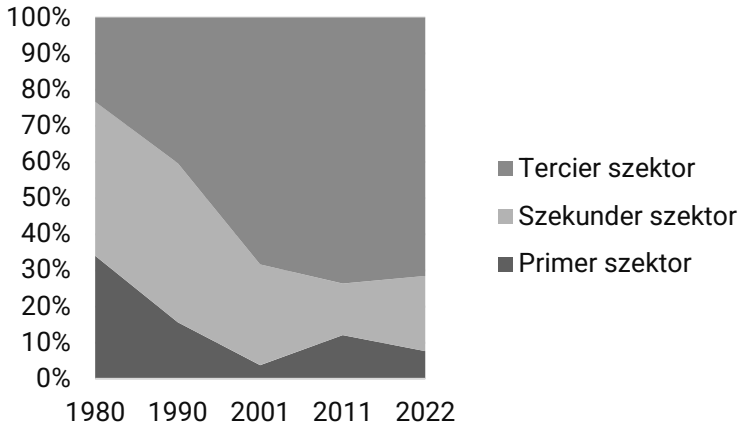

11. ábra. A foglalkoztatottak nemzetgazdasági szektorok szerint Hollókőn 1980–2022 között (%)

Forrás: KSH – Népszámlálási adatbázis alapján a szerzők saját szerkesztése

Hollókőn a foglalkoztatás szembetűnően 1990-től kezdődően változott meg. A mezőgazdasági és ipari foglalkoztatás visszaszorulásával egyértelműen kirajzolódik, hogy a településen élők egyre jelentősebb hányada a tercier szektorba tartozó munkakörökben van foglalkoztatva. Markánsan megmutatkozik ezáltal a település turisztikai szerepköre, specializáltsága, hiszen a szolgáltatási szektorban dolgozók aránya több, mint 18%-kal magasabb Hollókőn, mint Nógrád vármegyében (10., 11. ábra).

Köveztetések és összefoglalás

Hollókő népességváltozási tendenciái, a helyi társadalom nemzetiségi és felekezeti megoszlása, korstruktúrája, továbbá családi állapot, iskolázottság és gazdasági aktivitás szerinti arányai számos hasonlóságot és különbözőséget mutatnak a Nógrád vármegyei értékekhez hasonlítva. A település jelentős demográfiai, foglalkoztatás-szerkezeti átalakuláson ment keresztül az ezredforduló óta. Napjainkban a falu turisztikai vonzereje kétségkívül a vármegye egyik meghatározója, csakúgy, mint országosan is. Kérdés, hogy a település a ráruházott jogkörével együtt (vagy attól függetlenül) képes lesz-e fennmaradni és megújulni a jövőben.

Irodalomjegyzék

Bogárdi, T. (2015): Hollókő társadalmának fontosabb ismérvei a statisztikák tükrében. Acta Regionis Rurum, 9. 10–19.

Kovács, D., Molnár, M., Farkas, T. (2000): Hollókő felemelése és… Falu, Város, Régió, (10), 14–21.

Kovács, D., Molnár, M. (2000): Hollókő. In: Bódi, F., Bőhm, A. (szerk.): Sikeres helyi társadalmak Magyarországon. Agroinform Kiadóház, Budapest

Molnár, M. (2015): Falukutatás Hollókőn. Acta Regionis Rurum, 9. 4–9.

Molnár, M. (2011): Hollókő (VII.2. altípus, VIII.falutáj.) In: Beluszky-Sikos, T. T.: Változó falvaink: Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkarászig. pp. 264–291.

Egyéb források

TeIR – KSH: [Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer] https://teir.hu (Letöltés ideje: 2025. március)

KSH – Népszámlálási adatbázis: [Központi Statisztikai Hivatal] https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/ (Letöltés ideje: 2025. március)

KSH (2024): Népszámlálási atlasz [Központi Statisztikai Hivatal] https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/nepszamlalasi_atlasz_2022.pdf (Letöltés ideje: 2025. február)

KSH – Tájékoztatási adatbázis: [Központi Statisztikai Hivatal] https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/ (Letöltés ideje: 2025. március)

1. kép. Szimbólumok Hollókő logójában (Fotó: Bálint Csaba)

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.
The article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license: CC-BY-NC-ND-4.0.

A közoktatási intézmények és szociális szolgáltatások vizsgálata Hollókőn

Bogárdi Tünde

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Társadalomtudományi Intézet, Társadalomismereti Tanszék, 3300 Eger, Egészségház u. 4.

Összefoglalás: Tanulmányom célja annak bemutatása, hogy a Nógrád megyei Hollókőn miként biztosítják és hogyan működnek a helyi köznevelési intézmények, valamint a szociális alapszolgáltatások. Mindennek vizsgálatához települési statisztikai adatokat és a helyi esélyegyenlőségi programot használom, melyet kiegészítenek a 2023 nyarán végzett falukutatás lakossági kérdőíves felmérésének eredményei és a szintén ekkor készített interjúk. Hollókőn az azonosított társadalmi/szociális kihívások – az Észak-Magyarországon, Nógrád megyében jellemzőtől eltérően – inkább a csökkenő lakosságszámmal, az elöregedéssel vannak összefüggésben: a köznevelési intézmények alacsony gyermeklétszáma, valamint az idősebb, de még munkavállalási korú lakosság foglalkoztatottsági helyzete és a nyugdíjaskorú, jelentős számban egyedül élő népességről való gondoskodás kérdései körvonalazódnak a kutatás eredményeként.

Kulcsszavak: köznevelési intézmények, szociális szolgáltatások, Hollókő, falukutatás

Examination of of public educational institutions and social services in Hollókő

Tünde, Bogárdi

Eszterházy Károly Catholic University, Institute of Social Sciences, Department of Social Studies, 3300 Eger, Egészségház út 4.

Abstract: The aim of my study is to present how public educational institutions and basic social services are provided and operate in Hollókő, located in Nógrád County. For this examination, I utilize municipal statistical data and the local equal opportunity program, supplemented by the results of a village research survey conducted in the summer of 2023 and interviews done during the same period. In Hollókő, the identified social challenges—unlike those typically found in Northern Hungary, Nógrád County—are more related to the declining population and aging: the low number of children in public educational institutions, the employment situation of the older but still working-age population, and the care of the elderly, who often live alone, are all outlined as a result of the research.

Keywords: educational institutions, social services, Hollókő, village research

Bevezetés

Hollókő településről sokaknak az UNESCO világörökségi listáján szereplés, az Ófalu, a hagyományőrzés jut eszébe. Azonban – ahogy már a nyolc évvel korábbi falukutatásról szóló kötetben is kiemeli Molnár (2015) – érdemes többféle perspektívából megvizsgálni. Hiszen Hollókőn is van helyi társadalom, mely a mindennapi élete során ugyanúgy igénybe vesz különböző humán közszolgáltatásokat – mind a köznevelési intézményeket, mind a szociális alapszolgáltatásokat (gyermekjólét-családsegítés).

A helyi társadalom helyzetét bemutató tanulmányból egyértelműen körvonalazódik egy csökkenő lakosságszámú, elöregedő korszerkezetű település, ahol e folyamatokkal összefüggésben a lakosság szükségletei részben a gyermek- és fiatalkorúak köznevelési intézményeinek biztosítására, részben viszont az idős, gyakran már egyedül élő népességről való gondoskodás irányait határozzák meg.

Nógrád megyében jellemzően magas a szegénységben élők, a roma népesség, a hátrányos/ halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek, fiatalok száma/ aránya, azonban – ahogy majd a kutatási eredmények is alátámasztják – mindezen problematika nem jellemzi a vizsgált települést.

Anyag és módszer

A kutatásom során a Központi Statisztikai Hivatal T-STAR településstatisztikai adatbázisrendszerének egyes releváns mutatói használom, mint például a gyermeklétszám a helyi óvodában és az általános iskola alsó tagozatában, törekedve arra, hogy mindezen adatsorokat hosszabb időtávon vizsgáljam. Kitérek továbbá a hátrányos helyzetű gyermekek számára, valamint – a vizsgált települést tekintve fontos vizsgálni, hogy – az általános iskolai tanulók számán belül a más településről bejárók száma miként változott. A gyermekjólét-gyermekvédelem területén a védelembe vett, illetve a veszélyeztetett gyermekek számát vizsgálom, továbbá a házi segítségnyújtásban mint szociális alapszolgáltatásban részesülők számának változását.

A KSH T-STAR adatbázisain kívül több esetben hivatkozom a 2024–2029 között hatályos helyi esélyegyenlőségi programra, mely a tanulmányom szempontjából releváns társadalmi csoportokat mutatja be a helyzetelemzés fejezetében.

Mindezt kiegészítik a Magyar Regionális Tudományi Társaság Faluszemináriumi Kutatóműhelye által 2023 nyarán készített falukutatás, azon belül is a lakossági kérdőíves felmérés eredményei, mely során – többek közt – vizsgáltuk, hogy a hollókőiek mennyire elégedettek a helyi oktatással, szociális gondoskodással. (A kérdőíves felmérés részleteit lásd: Nagyné Molnár, 2025)

Eredmények és értékelésük

A hollókői köznevelési intézmények: az óvoda és az iskola

Hollókőn óvoda, valamint alsó tagozatos (1–4. osztály) általános iskola működik, az alacsony gyermeklétszámmal is összefüggésben bölcsődét nem tartanak fent.

A 2023. évi falukutatás során Nagyné Dr. Molnár Melinda által Zachar Dorottya óvodavezetővel készített interjú alapján a 2020/2021 óvodai nevelési évben a nyolc beiratkozott gyerekből öt hollókői, kettő alsótoldi, egy nagylóci; a 2021/2022 óvodai nevelési évben a hat beiratkozott gyerekből kettő hollókői, szintén kettő alsótoldi, illetve egy-egy kozárdi és nagylóci; a 2022/2023 óvodai nevelési évre hét beiratkozója volt az óvodának. A kis létszám miatt az óvoda családias hangulatú, van lehetőség az egyéni fejlesztésre, illetve szintén előny, hogy – az óvodavezetővel készült interjú alapján – a fenntartó támogatása kiváló: kicserélték az elmúlt években a bútorzatot, új laminált parketta, és új játékek kerültek be a szobákba, valamint játszótér is készült.

Szintén a 2023 nyarán készült interjú alapján a gyermekállomány 17 fő, akik közül két fő sajátos nevelési igényű, egy fő magatartási zavaros, illetve van négy hátrányos helyzetű (akik azért sorolandóak e kategóriába, mert nevelőszülőnél elhelyezett gyerekek; van Hollókőn egy „befogadó” család).

Az óvodába beírt gyermekek számát mutatja az 1. ábra, mely 2010–2022 között vizsgálja a gyermeklétszám változását.

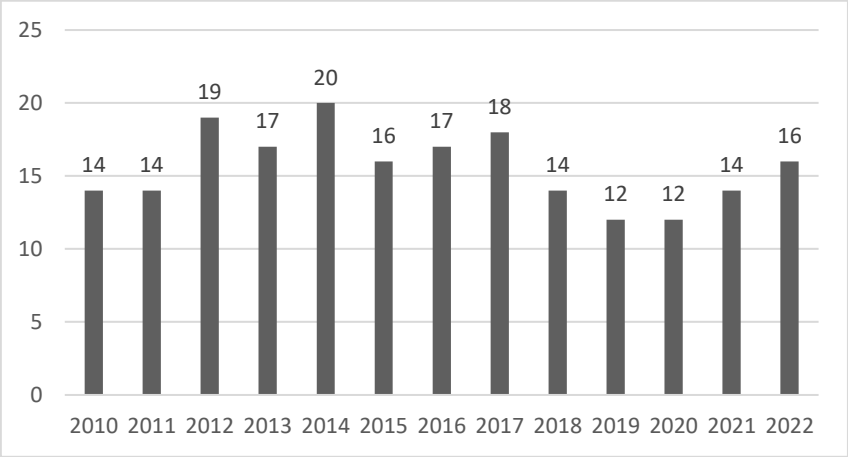

1. ábra. Óvodába beírt gyermekek, 2010–2022 (fő)

Forrás: KSH T-STAR alapján saját szerkesztés

Megállapítható, hogy a vizsgált időszakban a hollókői óvodába járó gyermekek száma 12–20 között változott, 2012–2017 között inkább magasabb, míg ezt követően csökkenő létszám a jellemző, de a 2019. és 2020. éveket követően újból növekedés figyelhető meg.

Az óvodában is megfigyelhető, hogy nemcsak a hollókői gyerekek járnak oda, Nagyné Tóth (2006) a következőképpen fogalmaz: „Az óvoda varázsa nem is a helyieket kápráztatta el, hanem a szomszéd falvakba leköltöző fővárosi szülőket. Ők nem a közelebbi városi óvodát választották, hanem a télen kicsit körülményesebben megközelíthető, de a gyerekük fejlődését mindenképp jobban szolgáló, hagyományőrző kedves hollókői ovit. Ebben az évben megduplázódott az ovisok létszáma, és az iskolába is jöttek a szomszéd falvakból. Ez azért nagyon fontos, mert fogyóban lévő kis falunkban ismét felpezsdülhet az élet, talán még annyira is megtetszene az ittlét, hogy ide is költöznének a városból. Sokaknak fontos, hogy a gyerekeik első meghatározó 10 évét itt tölthessék.” Vagyis már az általam vizsgált időszak előtt is kérdéses volt a közoktatási intézmények fenntarthatósága létszám-problémák miatt, mely hiányt a más településekről érkező gyerekekkel „pótolták”. Egyfajta győztes-győztes helyzetként írja le Nagyné Tóth (2006) hiszen ezzel jól járt Hollókő (megmaradnak az intézményei), a hollókői szülők és gyerekek (aki nem akarja, nem kell óvodába, alsó tagozatba) másik településre vinni a gyerekét), illetve azon szülők és gyerekek is, akik más településről Hollókőre hordják a gyerekeiket óvodába, iskolába.

Egyúttal azonban nemcsak az jellemző, hogy nem hollókői gyerekek is járnak a hollókői óvodába, hanem az is, hogy hollókői gyerekeket elvisznek a szüleik másik település óvodájába. Ez általában – az óvodavezetővel készült interjú szerint –akkor történik leginkább, ha a gyermek idősebb testvére már valamelyik környékbeli iskolába jár (felső tagozatba). A szándék azonban egyértelmű, hogy a hollókői gyerekeket Hollókőben tartsák, amíg az életkorának megfelelő köznevelési intézmények rendelkezésre állnak. Ennek érdekében beiskolázás idején „iskolakóstolót” rendeznek, ilyenkor a nagycsoportosok átmennek az iskolába; illetve az 1. osztályba menők elmehetnek a nyári iskolai táborba. Az óvoda-iskola kapcsolat egyébként is szoros: ugyanabban az épületben vannak (a nagyobb iskolás gyermek és a kisebb óvodás lényegében egy helyre jár), valamint közös kirándulásokat is szerveznek az iskolával. (Zachar Dorottya óvodavezető, interjú, 2023)

Mindezen folyamatokkal már a nyolc évvel korábbi falukutatás során is találkoztunk, akkor Eckert (2015) az alábbiakat emelte ki: „Az óvoda végeztével legtöbben a szomszéd teremben kezdik meg az iskolát, de egyre többen vannak azok, akik rögtön más településre viszik gyermeküket. Vagy azért, mert már az idősebb testvér is oda jár, vagy csak egyszerűbbnek ítéli meg a szülő, ha nem kell osztályközösséget váltania a gyermeknek 4. osztály után. Sajnos azok a gyermekek, akik nagyon

hamar kikerülnek a helyi közösségből, nehezen tudnak bekapcsolódni később a kortársaikkal együtt a nagy rendezvényekbe. Ez megnehezíti a fiatalok integrálását a falu közösségébe."

A helyi esélyegyenlőségi program kitér a hátrányos helyzetű és a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek jelenlétére is az óvodában, melyet az 1. táblázat foglal össze.

1. táblázat. Az óvodába beírt gyermekek száma, továbbá – azon belül a hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek száma és aránya, 2017–2022

év	**Óvodába beírt gyermekek száma (gyógypedagógiai neveléssel együtt) (fő)**	**Hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű óvodás gyermekek száma (gyógypedagógiai neveléssel együtt) (fő)**	**Hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű óvodás gyermekek aránya az óvodás gyermekeken belül (%)**
2017	18	0	0,00
2018	14	5	35,71
2019	12	0	0,00
2020	12	0	0,00
2021	14	1	7,14
2022	16	0	0,00

Forrás: Helyi Esélyegyenlőségi Program 2024–2029, 34. oldal

Mielőtt azonban a helyi vonatkozású adatsorokat elemezzük, szükséges tisztázni, hogy a törvény milyen körülmények esetén tekint egy gyermeket hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetűnek.

Az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 67/A. § (1) bekezdése alapján hátrányos helyzetűnek számít „az a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermek és nagykorúvá vált gyermek, aki esetében az alábbi körülmények közül egy fennáll:

- a szülő vagy a családbafogadó gyám alacsony iskolai végzettsége,
- szülő vagy a családbafogadó gyám alacsony foglalkoztatottsága,
- a gyermek elégtelen lakókörnyezete, illetve lakáskörülményei".

Halmozottan hátrányos helyzet akkor állapítható meg, ha e három körülmény közül legalább kettő fennáll (vagy nevelésbe vett gyermekről, vagy utógondozói ellátásban részesülő és tanulói vagy hallgatói jogviszonyban álló fiatal felnőttről van szó).

Egyértelműen megállapítható, hogy két év kivételével a vizsgált időszakban nem volt hátrányos helyzetű/ halmozottan hátrányos helyzetű gyermek a hollókői óvodában. (Egyetlen kiugró érték figyelhető meg, 2018-ban 5 fő, vagyis az akkori óvodások 35,71%-a hátrányos helyzetű volt.)

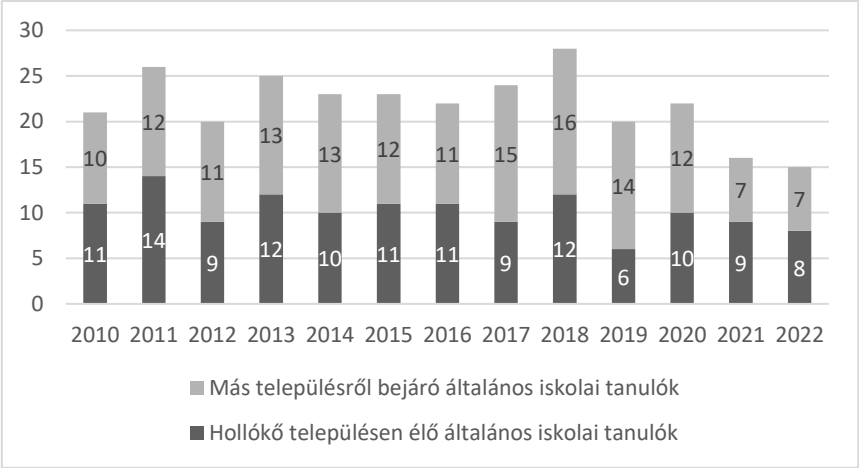

2. ábra. Általános iskolai tanulók a nappali oktatásban, 2010–2022 (fő)

Forrás: KSH T-STAR adatok alapján saját szerkesztés

A helyi esélyegyenlőségi program megállapíthatja, hogy a hátrányos, a halmozottan hátrányos helyzetű, valamint a sajátos nevelési igényű és beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermek ellátása „mind az óvoda, mind az iskola esetében integráltan történik. Az óvodában a kiemelt figyelmet igénylő tanulók nevelése a gyermek életkorától és állapotától függően a többi gyerekkel integráltan azonos óvodai csoportban, logopédus óraadó biztosításával a szakértői véleményben meghatározott óraszámban, a megjelölt fejlesztési feladatok elvégzésével történik.” (HEP, 2024–2029).

Az óvodai gyermeklétszám vizsgálata után indokolt mindezt megtenni a helyi általános iskola esetében is (2. ábra), ahol azonban szükségesnek tartottam nemcsak a tanulók számát, hanem azt is feltüntetni az ábrán, hogy miként változott a vizsgált 2010-2022 idősávban helyi vagy más településről bejáró tanulók száma.

A hollókői iskolában mindössze alsó tagozat (1–4. osztály) működik, az intézményvezetővel készített interjú alapján összevont osztályokkal (1–2., valamint 3–4. osztály). A tanulói létszám minimuma a vizsgált időszakon belül 2022-ben 15 fő volt, míg maximuma 2018-ban 28 fő. Fontos azonban megállapítani, hogy 2010, 2011, 2021, 2022 évek kivételével magasabb arányban voltak a hollókői iskolában a más településről bejáró tanulók (pl. Alsótold, Sámsonháza – Matos Eszter interjú, 2023), mint a helyiek. (Annak ellenére, hogy az utolsó két vizsgált év biztató tendenciát is mutathatna, ki kell emelni, hogy mindez úgy történt meg, hogy közben tovább

csökkent a Hollókő településen élő, a helyi iskolában tanulók száma is.) Egyúttal fontos megemlíteni azt is, hogy míg a nyolc évvel korábbi falukutatás során Eckert (2015) beszámolt arról, hogy az iskola minden osztályában tanítanak egy ún. Hollókő nevű tantárgyat, mely a helyi identitás erősítését szolgálja, ez a 2023. évi falukutatásunk idejére megszűnt – helyette igyekeznek minden tantárgyat kötni a településhez (Matos Eszter interjú, 2023).

Az óvodához hasonlóan a helyi iskolában is érdemes megvizsgálni a hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók számát/arányát (2. táblázat).

A helyi óvodához hasonlóan az általános iskola esetében is megállapítható, hogy a hátrányos helyzetű, halmozottan hátrányos helyzetű tanulók száma alacsony.

2. táblázat. A helyi iskolába beírt gyermekek száma, továbbá – azon belül a hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek száma és aránya, 2017–2022

év	**Általános iskolai tanulók száma a nappali oktatásban (fő)**	**Hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű általános iskolai tanulók száma (gyógypedagógiai oktatással együtt) (fő)**	**Hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya az általános iskolai tanulókon belül (%)**
2017	**24**	**3**	**12,50**
2018	**28**	**3**	**10,71**
2019	**20**	**1**	**5,00**
2020	**22**	**0**	**0,00**
2021	**16**	**1**	**6,25**
2022	**15**	**n.a.**	**n.a.**

Forrás: Helyi Esélyegyenlőségi Program 2024–2029, 35. oldal

A helyi óvodához hasonlóan az általános iskola esetében is megállapítható, hogy a hátrányos helyzetű, halmozottan hátrányos helyzetű tanulók száma alacsony.

A szociális szolgáltatások Hollókőn

A helyi esélyegyenlőségi program a személyes gondoskodást nyújtó szociális ellátások közül kiemeli a házi segítségnyújtást, a falugondnoki szolgáltatást, valamint a családsegítő és gyermekjóléti szolgálatot.

Az 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról 63. § (1) bekezdése értelmében a házi segítségnyújtás keretében „a szolgáltatást igénybe vevő személy saját lakókörnyezetében kell biztosítani az önálló életvitel fenntartása érdekében szükséges ellátást."

A (2) bekezdés szerint ez történhet „szociális segítés vagy – a szociális segítés tevékenységeit is magába foglaló – személyi gondozás" formájában. Előbbi keretében a (3) bekezdésben foglaltak szerint biztosítani kell „a) a lakókörnyezeti higiénia megtartásában való közreműködést, b) a háztartási tevékenységben való közreműködést, c) a veszélyhelyzetek kialakulásának megelőzésében és a kialakult veszélyhelyzet elhárításában történő segítségnyújtást, d) szükség esetén a bentlakásos szociális intézménybe történő beköltözés segítését". A (4) bekezdés pedig a személyi gondozás keretében biztosítandó további feladatokat részletezi, melyek részben „a) az ellátást igénybe vevővel a segítő kapcsolat kialakítását és fenntartását", részben „b) a gondozási és ápolási feladatok elvégzését" jelentik a szociális segítés tevékenységein túl.

Hollókőn az önkormányzat a házi segítségnyújtás mint szociális alapszolgáltatási feladat ellátására egy fő ápoló – szociális gondozót alkalmaz, aki „segítséget nyújt az idős ember számára a mindennapi nehézségek leküzdésében, legyen az betegséggel vagy háztartással kapcsolatos probléma, segít a bevásárlásban, gyógyszer beszerzésben, hivatalos ügyek intézésében". (Helyi esélyegyenlőségi program, 2024–2029)

A település elöregedő korszerkezete, az egyszemélyes háztartásban élő, időskorú lakosság magas aránya alapján feltételeztem, hogy a házi segítségnyújtásban részesülők száma is magas lesz a településen, azonban a vonatkozó statisztikai adatokat vizsgálva ennek ellenkezőjét állapíthatjuk meg (3. ábra).

A 2014–2022 idősávban vizsgált a Hollókőn házi segítségnyújtásban részesülők számának változását, mely egyértelműen csökkenő tendenciát mutat. Valószínűsíthető, hogy számos, az idősek szükségleteivel összefüggő feladatot nemcsak a házi segítségnyújtás, hanem a településen szintén működő falugondnoki szolgáltatás keretén belül biztosítanak. Ahogy ezt a Helyi esélyegyenlőségi program is megfogalmazza: „A falugondnok a szociális gondozóval együttműködve segíti az idős korúak bevásárlását, gyógyszereinek kiváltását, valamint szükség esetén végzi az óvodások és általános iskolások szállítását." (Helyi esélyegyenlőségi program, 2024–2029). A falugondnoki szolgáltatás egy fő falugondnok látja el egy nyolc fő szállítására alkalmas gépkocsival.

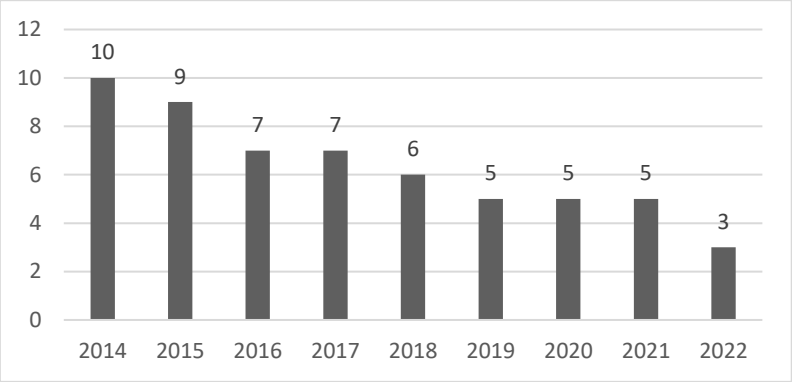

3. ábra. A házi segítségnyújtásban részesülők száma Hollókőn, 2014–2022 (fő)

Forrás: KSH T-STAR adatok alapján saját szerkesztés

„A Falugondnoki Szolgálatra, mint szociális alapszolgáltatás működtetésére – a település életkori összetételéből adódóan – a továbbiakban is szükség van. E szolgáltatásra nagyrészt állami normatív támogatás ad lehetőséget. A tevékenységet a szociális szakápolói-gondozói szolgáltatás – mint önként vállalt feladat – egészíti ki." (Helyi esélyegyenlőségi program, 2024–2029)

Már a 2015. évi falukutatás során is pozitívan értékelték az akkori válaszadóink a falugondnok munkáját, kiemelve, hogy miután gyógyszertár nincs a településen, a gyógyszerek kiváltásában fontos segítséget jelent az idősek számára (Bálint, 2015).

Hollókőn a családsegítő és gyermekjóléti szolgálatot a Szécsény és Térsége Humánszolgáltató Központ biztosítja. „A Gyermekjóléti Szolgálat gyermekjóléti alapellátást, gyermekjóléti szolgáltatást nyújt. A gyermekjóléti szolgáltatás: a gyermek egyéni érdekeit védő személyes, szolgáltatás, amely a szociális munka módszereinek és eszközeinek felhasználásával szolgálja a gyermek testi, lelki egészségének családban történő nevelésének elősegítését, a gyermek veszélyeztetettségének megelőzését a kialakult veszélyeztetettség megszüntetését, illetve a családjából kiemelt gyermek visszahelyezését." (Helyi esélyegyenlőségi program, 2024–2029).

Mindez azt jelenti, hogy Hollókő településen „heti rendszerességgel családgondozó segíti az itt élő, szociális- és mentálhigiénés problémái vagy krízishelyzete miatt segítséget igénylő személyt, illetve családot, az ilyen helyzethez vezető okok megelőzésében, a krízishelyzet megszüntetésében, valamint az életvezetési képességének megőrzése érdekében." (Helyi esélyegyenlőségi program, 2024–2029)

A gyermekvédelem vonatkozásában érdemes megvizsgálni, hogy miként alakul a védelembe vett és a veszélyeztett kiskorú gyermekek száma a településen (3. táblázat).

3. táblázat. A védelembe vett és a veszélyeztetett kiskorú gyermekek száma Hollókőn, 2017–2022 (fő)

év	**Védelembe vett kiskorú gyermekek száma (fő)**	**Veszélyeztetett kiskorú gyermekek száma (fő)**
2017	0	n.a.
2018	0	n.a.
2019	1	1
2020	1	2
2021	0	4
2022	0	4
2017	0	n.a.

Forrás: Helyi esélyegyenlőségi program 2024–2029, 28.old.

A védelembe vétel az 1997. évi gyermekvédelmi törvény 68. § (1) bekezdése alapján azt jelenti, hogy „Ha a szülő vagy más törvényes képviselő a gyermek veszélyeztetettségét az alapellátások önkéntes igénybevételével megszüntetni nem tudja, vagy nem akarja, de alaposan feltételezhető, hogy segítséggel a gyermek fejlődése a családi környezetben mégis biztosítható, a gyámhatóság a gyermeket azonnal végrehajtható határozatával védelembe veszi."

A veszélyeztetettség pedig „olyan – a gyermek vagy más személy által tanúsított – magatartás, mulasztás vagy körülmény következtében kialakult állapot, amely a gyermek testi, értelmi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja vagy akadályozza" (1997. évi gyermekvédelmi törvény 5. § n) pontja)

A 3. táblázatból megállapítható, hogy bár a védelembe vett gyermekek száma Hollókőn alacsony, a veszélyeztett gyermekek száma növekvő tendenciát mutat (de szintén nem tekinthető magas értéknek).

A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesítettek évi átlagos száma is csökkenő tendenciát mutat az elmúlt években. A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermek – anélkül, hogy részletesen bemutatnám tanulmányomban a törvényi vonatkozásokat – a szociális helyzete alapján jogosult igénybe venni további kedvezményeket, támogatásokat (mint például az ingyenes vagy kedvezményes intézményi gyermekétkeztetést és szünidei gyermekétkeztetést, évi két alkalommal pénzbeli támogatást stb.). Hollókőn 2017-ben és 2018-ban 4–4, 2019-ben és 2020-ban 3–3, 2021-ben és 2022-ben pedig nulla gyermek részesült rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben (Helyi esélyegyenlőségi program, 2024–2029).

Akár a veszélyeztetett, akár a védelembe vett kiskorú gyermekek, akár pedig a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesítettek számát vizsgáljuk, látható, hogy Hollókő település esetében az érintett gyermekek, családok száma minimális. Ugyanakkor „az önkormányzat lehetőségeihez mérten segíti és támogatja a nagycsaládosokat, illetve a nehéz anyagi helyzetben élő családokat" (Helyi esélyegyenlőségi program, 2024–2029).

Vannak olyan, bizonyos élethelyzetek (pl. különböző krízishelyzetek) esetén szükségessé váló szolgáltatások, amelyeket nem köteles helyben biztosítani egy-egy település. Ugyanakkor – ha szükségessé válik, igénybe vehetőek: „A családok átmeneti elhelyezését a vonzáskörzet, illetve a távolabb lévő településeken oldható meg. Salgótarjánban a Magyar Vöröskereszt által üzemeltetett „Menedék" Családok Átmeneti Otthona, Etesen a Családok Átmeneti Otthona, Balassagyarmaton a Reménysugár Otthon látja el ezt a feladatot." (Helyi esélyegyenlőségi program, 2024–2029)

Bár tanulmányomnak nem célja a helyi egészségügyi szolgáltatások vizsgálata, szükségesnek tartom megemlíteni, hogy – szintén a Helyi esélyegyenlőségi program alapján – a védőnői szolgáltatás helyettesítés keretében Nagylóc településen vehető igénybe, a gyermekorvosi feladatokat pedig a háziorvos látja el, de több szülő másik településre, például Szécsénybe vagy Pásztóra hordja gyermekét gyermekorvoshoz. (Helyi esélyegyenlőségi program, 2024–2029).

A körvonalazódó helyi társadalmi és/vagy szociális problémák/kihívások

Hollókő – eltérően számos, a környezetében lévő Nógrád megyei településtől – nem vagy nem olyan mértékben küzd a szegénység problematikájával. Ahogy a helyi esélyegyenlőségi programban is megállapítást nyer (Helyi esélyegyenlőségi program, 2024–2029): „Hollókő községben mélyszegénységben élő nincs. Romának senki nem vallja magát."

Kihívást inkább a már többször említett elöregedő korszerkezet és ezzel összefüggésben a köznevelési intézményben jelenlévő csökkenő gyermeklétszám jelent.

A munkanélküliség kérdéskörét érdemes még megemlíteni, mely egyrészt jelenti a női munkavállalókat, akik „körében szintén magas az alapfokú végzettséggel rendelkezők száma" Továbbá „ugyancsak jelentős azon női álláskeresők száma, akik rendelkeznek ugyan szakiskolai végzettséggel, azonban azok jellege olyan, amely miatt a végzettségen nem tudják megfelelően hasznosítani a munkaerőpiacon". (Helyi esélyegyenlőségi program, 2024–2029). Másrészt pedig a munkaképes korú lakosság köréből az 50 év felettieket. (A fiatal felnőttek körében nem került megállapításra mindez, de ennek oka inkább abban keresendő, hogy ők a munka reményében elmennek más településre, városba. Mindez így nem munkanélküliségi problematikaként jelenik meg a településen, ugyanakkor – ha nem térnek vissza, elköltöznek, akkor jelentősen érinti Hollókő jövőjét.)

A falukutatás során készített elégedettség-vizsgálat vonatkozó eredményei

A 2023. nyarán végzett kérdőíves felmérés során elégedettség-vizsgálatot is készítettünk, mely során – számos vizsgált tényező mellett – kutatási témám szempontjából releváns, hogy megkérdeztük, milyennek ítélik meg a helyi szociális gondoskodást (pl. az idősekről, rászorulókról) és a helyi oktatási intézmények működését. (4. ábra)

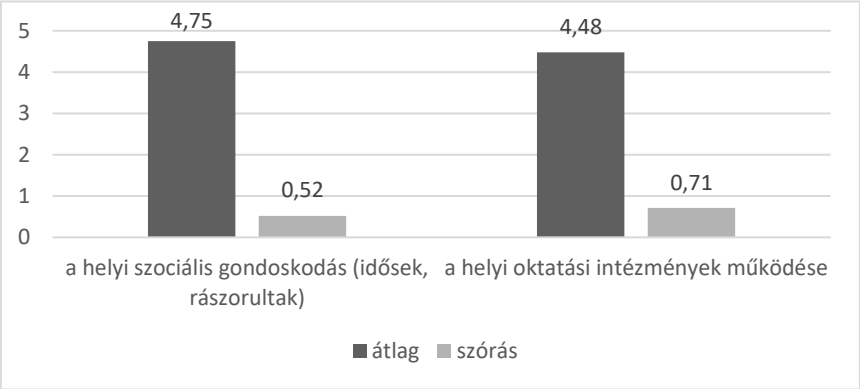

4. ábra. A helyi szociális gondoskodás és az oktatási intézmények működésének megítélése a lakossági kérdőíves felmérés alapján (egytől ötig osztályzás)

Forrás: a 2023. évi lakossági kérdőíves felmérés adatai alapján saját szerkesztés

Mindkét esetben egytől ötig skálán kellett véleményt alkotniuk a válaszadóknak, ahol az egyes jelentette a legrosszabb, az ötös pedig a legjobb osztályzatot. A falukutatás során összesen 58 háztartási kérdőív került kitöltésre, ezen válaszadók közül a helyi szociális gondoskodásról 51 válaszadó alkotott véleményt, a helyi oktatási intézmények működéséről pedig 33 válaszadó.

A helyi szociális gondoskodás esetében az osztályzatok átlagértéke 4,75; a szórásértéke pedig 0,52; a helyi oktatási intézmények működését tekintve pedig az átlagérték 4,48; a szórásérték pedig 0,71. Vagyis megállapítható, hogy mind a szociális gondoskodással, mind a helyi oktatási intézményekkel jellemzően elégedettek voltak a megkérdezettek, bár előbbit jobbnak ítélték meg. A szórásértékek azt mutatják, hogy a helyi szociális gondoskodást nemcsak jobbnak ítélték meg, de e véleményalkotásban is egységesebbek voltak a válaszadók, mint az oktatási intézmények kapcsán.

Az osztályzáson túl szöveges értékelésre is lehetősége volt a megkérdezetteknek. A helyi szociális gondoskodás esetében csak az ötös osztályzatok egy részéhez fűztek indoklást a kérdőíves felmérés során. E válaszok leginkább csak a „nővér” vagy a „nővér” és a falugondnok tevékenységét, segítőkészségét dicsérik. (Az idézőjelet indokolja, hogy a válaszadók – szinte kivétel nélkül – nővérként említet-

ték a házi segítségnyújtásban dolgozó szociális gondozót. (Valószínűleg nem keverhették össze a helyi egészségügyi ellátással, hiszen arra külön rákérdezett a kérdőív. Ott a válaszadók asszisztensként említették meg a háziorvos munkatársát.)

A helyi oktatási intézmények működése kapcsán megfogalmazott szöveges indoklások egy része a „nagyon jó, ajánlják" és az „új tanárok vannak, elégedettek", azonban többen negatívumként fogalmazták meg, hogy csak 1–4. osztály érthető el a településen. (Valószínűleg e tény okozza a helyi oktatási intézmények működésének „alacsonyabb" átlagértékét, mert más negatív tartalmú szöveges indoklás nem volt.)

E vélemények összefüggést mutatnak a 2015. évi falukutatás elégedettség-vizsgálatának eredményeivel, sőt talán azt is megállapíthatjuk, hogy 2023-ban jobbnak ítélték meg a helyi oktatási intézmények működését. (A legrosszabb válasz is közepes (3) volt, míg 2015-ben a teljes skálát felölelték.) (Eckert, 2015)

Köveztetések és javaslatok

Hollókő közoktatási intézményeit és szociális szolgáltatásait vizsgálva nem hagyhatóak figyelmen kívül azon társadalmi folyamatok, amelyek jellemzik a települést: az alacsony, és csökkenő tendenciát mutató lakosságszám; az elöregedő korszerkezet, az idősek – és főként az egyedülálló idősek – magas, a gyermekek alacsony száma.

Mindezek kihívások elé állítják nemcsak az intézményrendszert, hanem a helyi önkormányzatot is. Ugyanis az idős korosztály megjelenik a falugondnoki szolgálat kiemelt igénybe vevőjeként, a házi segítségnyújtás ellátottjaként; azonban foglalkozni kell azzal is, hogy a megfelelő intézmény- és szolgáltatásrendszert biztosítani tudja a település. Jelenleg óvoda és az általános iskola alsó tagozata működik Hollókőn, megállapíthatjuk, hogy stagnáló, talán csökkenést mutató gyermeklétszámmal. Azonban látni kell azt is, hogy a hollókői közoktatási intézményekbe járó gyerekek egy jelentős része nem hollókői lakos. Az intézmények színvonala megfelelő, melyet az elégedettség-vizsgálat is alátámaszt – és így tudnak vonzóvá válni más települések lakosai számára, ami garantálni tudja a működéshez szükséges létszámot.

Irodalomjegyzék

Bálint, Cs. (2015): Egészséges (?) Hollókő. Acta Regionis Rurum, 9. 92–103.

Eckert, M. (2015): A jövő záloga: a hollókői ifjúság helyzete és lehetőségei. Acta Regionis Rurum, 9. 72–80.

Molnár, M. (2015): Falukutatás Hollókőn. Acta Regionis Rurum, 9. 4–9.

Nagyné Molnár, M (2025): Út az örökségturizmusig: faluszemináriumi kutatások Hollókőn. Acta Regionis Rurum, 19. 5–15.

Nagyné Tóth, Gy. (2006): Hollókő – „Menjünk, vagy hagynak maradni!?". PAROLA. A közösség- és társadalomfejlesztés folyóirata, 5. 18–19. https://kofe.hu/parola/parola-folyoirat/holloko-menjunk-vagy-hagynak-maradni/

Egyéb források

1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

Hollókő Község Önkormányzata: Helyi esélyegyenlőségi program 2024–2029.

Központi Statisztikai Hivatal T-STAR településstatisztikai adatbázisrendszer

Interjúalanyok

Matos Eszter intézményvezető, iskola

Zachar Dorottya óvodavezető

1. kép. Játszótér ma: látogatóknak és helyieknek (Fotó: Nagyné Molnár Melinda)

2.kép. Iskolai berendezések a múlt században (Fotó: Bálint Csaba)

3.kép. Generációk (Fotó: Nagyné Molnár Melinda)

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.
The article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license: CC-BY-NC-ND-4.0.

Munkaerőpiaci helyzetkép – A gazdasági élet sajátosságai Hollókőn

Lőrinc Balázs

PhD hallgató, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskola

Összefoglalás: A Nógrád vármegyei Hollókő – a kézirat lezárásakor – hazánk egyetlen faluja, mely az UNESCO Világörökség része. Ezen adottság birtokában a helyi társadalom összetétele, aktivitási- és mobilitási trendjei, így a település mindennapi élete is számos egyediséget hordoz magában. A tanulmány kiemelt figyelmet szentel Hollókő munkaerőpiacának vizsgálatára, majd ezt követően a helyi gazdasági élet főbb jellemzőit helyezi fókuszába. A népszámlálási adatok szekunder elemzéséből kitűnik, hogy Hollókő foglalkoztatottsági aránya 2022-re megközelítette a vármegye átlagos értékét, emellett kirajzolódik egy ún. „nappali lakosságcsere" is a településen, amely a helyi lakosok jelentős hányadának más településre-, illetve a más településről Hollókőre dolgozni járók együttes érvényesülésének következménye. Mindezek mellett a primer kutatás eredményei a helyi gazdasági élet főbb tényezőit, illetve annak lakossági megítélését foglalja magában, így nyújtva komplex képet Hollókőről.

Kulcsszavak: Hollókő, falukutatás, gazdasági élet, munkaerőpiac

Labour market situation – The characteristics of economic life in Hollókő

Balázs Lőrinc

Ph.D. student, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences, Doctoral School of Economic and Regional Sciences

Abstract: The village of Hollókő in Nógrád County is the only village in Hungary included on the UNESCO World Heritage Site at the time of manuscript completion. Due to this fact, the composition of the local society, its activity and mobility trends, and thus the everyday life of the village, display many unique features. The study focuses on the labour market of Hollókő, and then on the main characteristics of local economic life. A secondary analysis of the census data shows that Hollókő's employment rate had approached to the county average by 2022, and there is also a so-called „daytime population turnover" in the municipality, which is the result of a significant proportion of local residents commuting for work purposes to other municipalities and a high share of people commuting from other municipalities to work in Hollókő. In addition, the results of the primary research cover the main factors of local economic life and its perception by the local population, thus providing a complex picture of Hollókő.

Keywords: Hollókő, village research, economic life, labour market

Bevezetés

A tanulmány kiemelt fókuszában Hollókő munkaerőpiaci helyzetképének és gazdasági életének elemzése áll. A település egyedülálló építészeti és kulturális értékekkel bír, a világörökségi helyszínhez kapcsolódó jellegzetességei a vizsgált tématerület szempontjából megkerülhetetlennek bizonyulnak. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a terepmunka során nem csupán a turisztika és a műemlékvédelem perspektívájában vizsgáltuk a falut, hanem a hollókői élet mindennapjait igyekeztünk megismerni – ahogyan az előző, 2015-ös Faluszemináriumi kutatás során is tették a falukutatók (Molnár, 2015). Ezen eljárás fontossága kapcsán Ritter Krisztián az alábbiak szerint fogalmaz: „Hollókő falu társadalmának, gazdaságának értékelésekor két külön feladatunk van. Világosan látni kell a világörökségi területtel kapcsolatos adottságokat és feladatokat. (…) Emellett ismerni kell a falu hétköznapi arcát; azt ahogyan a fiatalok felnőnek, ahogyan az alapvető szolgáltatásokat igénybe veszik.” (Ritter, 2015)

Ahhoz, hogy – mindezek mellett – mélyrehatóan megértsük Hollókő napjainkban zajló gazdasági, illetve munkaerőpiaci trendjeit, szükségszerű a 20. század elejéig visszatekinteni. Kovács (2022) az alábbiak szerint írja le a falut értintő jelentősebb változásokat: az 1900-as évek elején a települést egy önellátó, szegényparaszti agrárfaluként tartották számon, majd a század közepére vált agrár-vegyes funkciójúvá, ahol a lakosok megélhetési forrása egyre kevésbé volt köthető a mezőgazdasági termeléshez. A század második felére a falu már az örökségvédelem, ezáltal a turizmus (a kézirat lezárásakor TEÁOR’08: I – Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás) nemzetgazdasági ágának színtere volt, így kijelenthető, hogy 60–70 év leforgása alatt az egykori szegényparaszti életforma jelentősen átalakult. Ezen átrétegződés számos demográfiai változást is generált, melyek közül kiemelendő a 20. század eleji „demográfiai robbanás” (népességnövekedés), majd a század második felére ennek ellentétjeként megjelenő „demográfiai erózió” (elvándorlás, népességcsökkenés). A település életét – a népességszám-változás mellett – markánsan meghatározta az 1960-as években indult hagyományos palóc épületek műemléki védelme, melyben az Ófalu helyreállított épületei a korábbiaktól eltérően új funkciót kaptak, a falu jövőének a turizmust álmodták meg. Az 1970-es években az Ófalu műemléki jelentőségű területté vált (1972), majd a falu környezete tájvédelmi besorolást kapott (1977), melyet követően 1987-ben felkerült az UNESCO Világörökség listájára (Kovács–Molnár, 2000, Kovács, 2022). Kovács és szerzőtársai (2000) szerint az 1960-as években lezajló értékmentés nélkül ma nem lenne miről beszélni Hollókő kapcsán. A hollókői műemlékvédelem ugyanakkor a helyi kultúra építészeti elemeire összpontosított, nem pedig az azzal szervesen összekapcsolódó helyi életformára, melynek számos tovagyűrűző hatása (pl. a falu kiürülése, elnéptelenedése, elöregedése) napjainkban is erőteljesen érezteti hatását (Kovács et al., 2000, Kovács–Molnár, 2000, Molnár, 2011).

A jelen tanulmányhoz kapcsolódó falukutatás idején (2023. júniusában) a fent említett történések lenyomatait közelről is megtapasztalhattuk. Az Ófaluban a lakónépesség száma rendkívül alacsony, az ott élők leginkább az idősebb (65 éves vagy idősebb) korosztályhoz tartoznak. Emellett a helyben dolgozó foglalkoztatottak nagy aránya életvitelszerűen nem számít hollókői lakosnak, így a faluhoz való kötődésük is alacsonynak mondható. Ezáltal kijelenthető, hogy a település látványos értékmegőrzése és turisztikai fejlesztései ellenére – ahogyan azt Bogárdi (2015) is írja – a kedvezőtlen társadalmi folyamatok nem fordultak meg.

Fogalmak, módszertani megjegyzések

E fejezetben a számszerűsíthető, statisztikai vizsgálathoz alkalmazott indikátorok, illetve az ehhez kapcsolódó fogalmak és egyéb módszertani megjegyzések kerülnek ismertetésre. A kutatás kezdetén Hollókő humán tőkéjének, azon belül a foglalkoztatottak helyzetének elemzése fogalmazódott meg legfőbb célként, ugyanis – véleményem szerint – a hazai települések kondíciójának feltérképezése során a helyi lakosság ezirányú elemzése szükségszerűnek bizonyul.

Ezt támasztja alá Nemes Nagy (2009), aki szerint a humán tőke minősége és a különböző szintű területegységek (vagy települések) gazdasági fejlettsége szorosan összefügg egymással. A különböző javak, tevékenységek vagy társadalmi csoportok területileg egyenlőtlen eloszlása, illetve annak változása erőteljes hatást gyakorol egy adott térség vagy település gazdasági fejlődésére, illetve a helyi lakosság életszínvonalára is egyaránt (Káposzta–Nagy, 2022). A hazai településállomány társadalmi és gazdasági viszonyait tovább vizsgálva (pl. iskolázottsági szint-, munkaerőpiaci rétegződés-, vagy foglalkoztatási célú ingázás szerint) egyértelműen kirajzolódnak azon térbeli mintázatok melyek a polarizáltság jegyeit hordozzák magukban (Pénzes, 2022). Mindezek alapján megállapítható, hogy egy település – jelen esetben Hollókő – adott időben miként tud sikeres lenni, az számos egyedi társadalmi, gazdasági és infrastrukturális tényezőtől függ (Egri–Kőszegi, 2020, Tóth–Káposzta, 2021, Nagyné Molnár, 2013).

Kapcsolódva a fenti tézisekhez a tanulmány elkészítése során a 2011-es és a 2022-es népszámlálások aktivitási és ingázási adatköreit vettem alapul. A népszámlálás egy adott időpontra (eszmei időpontra) vonatkozó állapotfelvétel. A népszámlálások eszmei időpontja 2011-ben és 2022-ben is október 1-jén volt. A gazdasági aktivitás főbb kereteit a Központi Statisztikai Hivatal népszámlálási fogalmi meghatározása szerint az alábbi négyes tagolásban kell érteni a kéziratban:

- *Foglalkoztatott*: az a 15 éves és idősebb személy, aki az eszmei időpontot megelőző héten legalább egy órányi jövedelmet biztosító tevékenységet végzett, illetve aki rendszeres foglalkozásától átmenetileg távol volt (pl. fizetett/fizetés nélküli szabadság vagy betegség miatt).

- *Munkanélküli*: az a 15 éves és idősebb személy, aki az eszmei időpontot megelőző héten nem dolgozott, az eszmei időpontot megelőző négy hét során aktívan munkát keresett, valamint úgy nyilatkozott, hogy legfeljebb két héten belül munkába tudna állni.
- *Ellátásban részesülő inaktív*: az a személy, aki az eszmei időpontban keresőtevékenységet nem folytatott, de keresettel vagy jövedelemmel rendelkezett (pl. saját jogon öregségi vagy hozzátartozói jogon nyugdíjas, gyermekgondozási díjban részesülő, szociális ellátásban részesülő, vagyonából élő).
- *Eltartott*: az a személy, aki nem tartozik az előbbiekben felsorolt kategóriák egyikébe sem, mert keresettel, jövedelemmel nem rendelkezik, megélhetéséről magánszemély vagy intézmény gondoskodik (pl. 15 éven aluli nem tanuló gyermek, keresőtevékenységet nem folytató, inaktív keresőnek nem minősülő nappali tagozatos tanuló, egyéb eltartott).

Fontos megemlíteni továbbá a foglalkoztatottak ingázását is, mely a lakóhely és a munkahely településének egyezőségén vagy különbözőségén alapul, így elkülöníthetők a helyben lakó és dolgozó-, illetve a lakóhelyétől eltérő településre ingázó foglalkoztatottak. A települések jogállás szerinti csoportosítását a kézirat lezárásakor hatályban lévő, 2022. május 1-jei állapot szerint végeztem el. A foglalkoztatottak ingázás mértéke szerinti megoszlásához az alapötletet egy korábbi kéziratunk (Lőrinc–Káposzta, 2024) szolgáltatta. A primer kutatás során a háztartási kérdőívbe beépített 7 db témában releváns kérdés, illetve az arra kapott válaszok kerültek kiértékelésre, amelyen keresztül megismerhetjük a helyiek véleményét a vállalkozói/gazdasági élet főbb tényezőiről.

Eredmények és értékelésük

Nógrád vármegye és Hollókő munkaerőpiaci helyzetképe

Napjainkban a társadalom iskolázottsága, képzettségi szintje, továbbá a különböző externális (társadalmi, gazdasági) tényezők markáns hatást gyakorolnak az egyes települések munkaerőpiacára, ahogyan az Hollókő esetén kirajzolódni látszik.

Az 1. ábrán a lakónépesség megoszlása látható gazdasági aktivitás szerint Nógrád vármegye és Hollókő vonatkozásában. Az adatokból kitűnik, hogy 2011-ről 2022-re mindkét területegység foglalkoztatási és munkanélküliségi számai is javultak. Ki kell emelni továbbá, hogy Hollókő foglalkoztatottsági aránya 2022-re megközelítette a vármegye átlagos értékét, ugyanakkor a vármegyei érték, ezáltal a hollókői is jócskán elmarad az országos átlagtól 2022-ben (49%). A munkanélküliek népességen belüli aránya Hollókőn mindkét népszámlálási évben alacsonyabb szintet mutat, mint a vármegye átlaga, ami az ellátásban részesülő inaktívak (pl. öregségi nyugdíjasok) magasabb arányának is köszönhető. Kiemelendő továbbá,

hogy Hollókő korszerkezete még mindig az elöregedő státuszba tartozik (2022-ben az öregedési index 224%-os értéket mutat), ugyanakkor a népesség gazdasági aktivitási megoszlása szerint is láthatóak az elöregedés enyhülésének jelei. E tényállást azzal lehet magyarázni, hogy az ellátásban részesülő inaktívak népességen belüli aránya 16 százalékponttal csökkent, míg az eltartottak (pl. óvodába, iskolába járók) népességen belüli aránya 2,7 százalékponttal növekedett (1. ábra).

E tendencia főképp a pozitív vándorlási egyenlegnek köszönhető, ugyanis 2022-ben a vándorlási különbözet +35 ezrelékes értéket mutat, amely az azt megelőző években is pozitív értéktartományban mozgott Hollókőn.

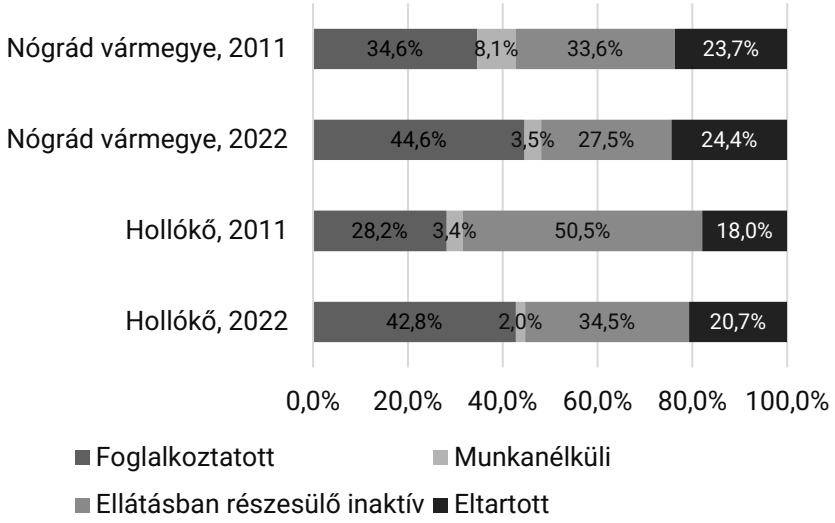

1. ábra. A lakónépesség megoszlása gazdasági aktivitás szerint Nógrád vármegyében és Hollókőn (%)

Forrás: KSH – Népszámlálási adatbázis (2011-2022) alapján a szerző saját számítása

A 2. ábrán a foglalkoztatottak megoszlása látható legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint Nógrád vármegye és Hollókő vonatkozásában. Az adatokból jól kivehető, hogy Hollókőn a legfeljebb általános iskola 8. évfolyamát elvégzett foglalkoztatottak aránya csökkent (-1,5 százalékponttal), mint ahogyan az érettségi nélküli középfokú, illetve az érettségivel rendelkező foglalkoztatottak aránya is (előbbi -5,4, utóbbi -3 százalékponttal). Ezzel ellentétesen a felsőfokú végzettséggel rendelkező hollókői lakosok aránya közel 10 százalékponttal növekedett (2. ábra).

E tendencia – a vonatkozó népszámlálási adatok alapján – főképp a magasabban kvalifikált társadalmi csoportok Hollókőre történő költözésével magyarázható.

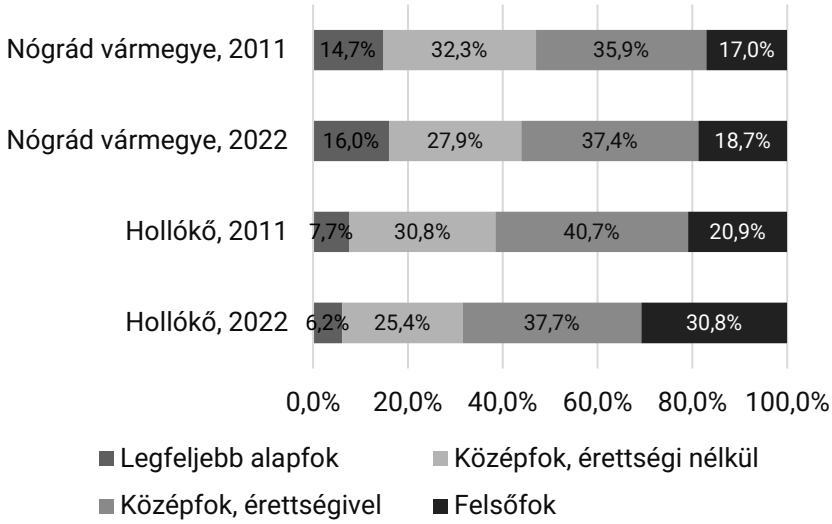

2. ábra. A foglalkoztatottak megoszlása legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint Nógrád vármegyében és Hollókőn (%)

Forrás: KSH – Népszámlálási adatbázis (2011-2022) alapján a szerző saját számítása

Kapcsolódva a lakónépesség aktivitási, illetve a foglalkoztatottak iskolai végzettség szerinti rétegződéséhez a következőkben a foglalkoztatottak ingázási szokásai kerülnek középpontba. A tízévente ismétlődő teljeskörű lakónépességi összeírások, azaz a népszámlálások egyik legnagyobb előnye, hogy településsoros adatokat is tartalmaznak, melyek segítségével a különböző térkapcsolati folyamatok elemzése lehetővé válik (Lakatos et al., 2015).

A foglalkoztatottak száma országosan 20%-kal, mintegy 776 ezer fővel növekedett 2011 és 2022 között. Nógrád vármegye értékeit vizsgálva 16%-os, mintegy 11 ezer fős növekedést, míg Hollókő esetén 43%-os, közel 40 fős növekedést láthatunk a népszámlálási adatokban.

Vármegyei kitekintésben – településtípusonként – az adatok igazolják a munkaerő mobilitási hajlandóságának növekedését. A helyben dolgozó foglalkoztatottak száma Nógrádban közel 5 ezer fővel, míg a lakóhelyüktől eltérő településre dolgozni járók száma több, mint 13 ezer fővel nőtt. Ahogyan az országos tendenciákból is kitűnik, úgy az 1. táblázatban a Nógrád vármegyei értékek is alátámasszák azt a tényt, hogy a községek, illetve kisebb mértékben a városok számítanak általánosan munkaerőt kibocsátó, míg a megyeszékhely munkaerőt befogadó településeknek. A 2011-es és a 2022-es településtípusok szerinti adatokat összevetve jól látszik, hogy a megyeszékhely esetében nőtt leginkább az eljárók aránya, itt nőtt a legki-

sebb mértékben a bejárók aránya, ezáltal a helyben dolgozók aránya is Salgótarján-ban csökkent a legjelentősebben. E folyamatok egyértelműen mutatják, hogy a megyeszékhely a vármegye lakosainak egyre kisebb hányadát vonzza magához munkavállalási céllal, mindazonáltal növekedni látszik a más településekre, más vármegyékbe ingázók aránya (pl. a Pest vármegyéhez közelebb fekvő települések Budapest irányába mutatnak növekvő ingázási hajlandóságot), amit alátámasztanak a népszámlálás adatai is: 2011-ben a Nógrád vármegyei lakosok több, mint 77%-a, míg 2022-ben a foglalkoztatottak alig 70%-a dolgozott a vármegyén belül (1. táblázat).

1. táblázat. A foglalkoztatottak az ingázás mértéke és településtípus szerint Nógrád vármegyében (%)

Településtípus	Eljáró a helyben lakó	Bejáró a helyben dolgozó	Helyben dolgozó a helyben lakó
	százalékában (%)		
2011			
Megyeszékhely	19,2	34,6	123,6
Városok	35,5	37,9	103,9
Községek	67,4	33,7	49,2
2022			
Megyeszékhely	29,2	39,9	117,9
Városok	44,3	47,7	106,5
Községek	72,2	40,9	47,1

Forrás: KSH – Népszámlálási adatbázis (2011–2022) alapján a szerző saját számítása

A Nógrád vármegyei foglalkoztatottak településtípusok szerinti ingázási mértékéhez igazodva a 3. ábrán Hollókő vonatkozásában láthatók az ingázási adatok. A Hollókőhöz kötődő, munkavégzési célú ingázási adatok mindkét vizsgált évben markáns elkülönülést mutatnak a vármegyei értékekhez viszonyítva. Elsősorban kiemelendő, hogy mindhárom megfigyelés esetén nőtt a mobilitás intenzitása, így

megállapítható, hogy 2011-hez képest többen járnak el más településre dolgozni Hollókőről, mely tendencia a helyben lakó foglalkoztatottak létszámnövekedésének is köszönhető. Mindemellett nőtt a településre bejáró foglalkoztatottak aránya, csakúgy, ahogyan a helyben dolgozók aránya is. E tényállás jelzi, hogy Hollókő – munkaerőpiaci megközelítésben – kiemelt ingázási céltelepülésnek számít, főképp a hozzá hasonló lakónépességszámmal bíró településekhez képest. Tovább elemezve a települési helyzetképet, megállapítást nyer, hogy minden második hollókői foglalkoztatott más településre járt dolgozni 2022-ben (a helyben élő foglalkoztatottak 15%-a Budapestre és több, mint 8%-a Szécsénybe járt dolgozni). Ezzel együtt szembetűnő az is, hogy 2022-ben a helyben dolgozó foglalkoztatottak közel 70%-a más településről Hollókőre bejáró foglalkoztatottként volt nyilvántartva (Szécsényből 10%-uk, Nagylócról 9%-uk, Salgótarjánból 7%-uk, illetve Pásztóról 6%-uk járt Hollókőre dolgozni) (3. ábra).

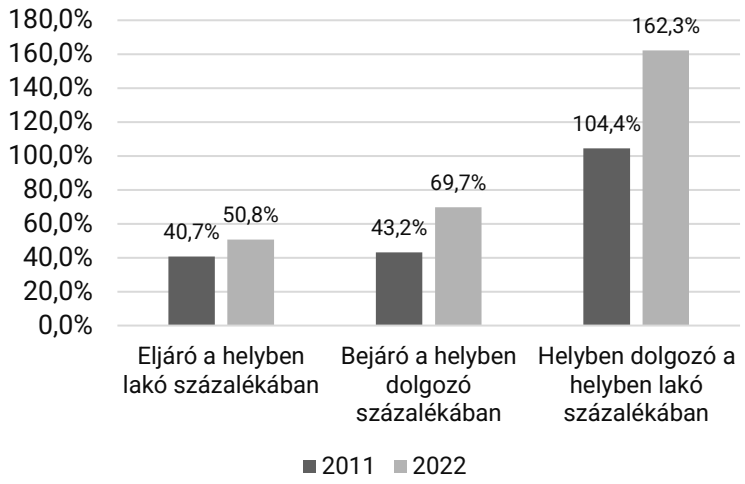

3. ábra. A foglalkoztatottak az ingázás mértéke szerint Hollókőn (%)

Forrás: KSH – Népszámlálási adatbázis (2011–2022) alapján a szerző saját számítása

A népszámlálási adatok ezirányú elemzéséből egyértelműen kirajzolódik az a tény, hogy egy ún. „nappali lakosságcsere" zajlik a településen, amely a helyi lakosok jelentős hányadának más településre-, illetve a más településről Hollókőre dolgozni járók együttes érvényesülésének következménye. A falu méretéhez képest jelentősnek mondható mobilitási folyamatot a kutatás idején is láttuk, tapasztaltuk, amely azt az érzetet keltette, hogy a világörökségi helyszín egy Hollókőn kívülről szerveződő „kirakat-örökség" (Ritter, 2015). A település hosszútávú fennmaradása, illetve fejlődése szempontjából e tendenciák nem mutatnak kedvező képet. Ahhoz, hogy ez megforduljon, szükségszerűvé válik – többek között – a két településrész

(Ófalu-Újfalu) közti összhang megteremtésére, továbbá a fiatalabb és idősebb, illetve az őslakos és a beköltöző lakosság közti együttműködésre is szükség lesz.

A fejezetet összegezve megállapítható, hogy Hollókő a hazai vidék egy kitüntetett települése, amely a tárgyalt munkaerőpiaci tendenciák alapján is világosan megjelenik. Véleményem szerint a helyi turizmusnak és az itt folyó társadalmi és gazdasági tevékenységeknek a jövőben összehangoltabban, ezáltal fenntarthatóbban szükséges működnie, ahol a helyi értékek továbbvitele, illetve a helyiek jólétének növelése kitűzendő célként kell, hogy szerepeljen.

Hollókő gazdasági életének főbb jellemzői

Hollókő aktivitási és munkaerőpiaci tendenciáihoz kapcsolódva e fejezetben a helyi gazdasági élet tényezőinek áttekintő vizsgálata, bemutatása kerül a fókuszba. Kiemelt fontosságúnak tartom elsősorban a helyben működő vállalkozások fő profilját (nemzetgazdasági szektor szerint, hármas tagolásban) meghatározni. A kézirat lezárásakor érvényben lévő TEÁOR'08 osztályozás, illetve a 2022-es adatok szerint a Hollókőn működő vállalkozások 5%-a tartozik a primer (mezőgazdaság), 24%-a tartozik a szekunder (ipar), illetve 71%-a tartozik a tercier (szolgáltatások) szektor nemzetgazdasági ágai közé, amely arányszámok szinte teljes mértékben megegyeznek az azonos időszaki vármegyei értékekkel. Szembetűnő ugyanakkor, hogy – a KSH vonatkozó adatai alapján – a működő vállalkozások mindössze 11%-a tartozik a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági ágba Hollókőn.

Ehhez kapcsolódva szükséges megemlíteni a vonatkozó népszámlálási adatokat is, miszerint 2022-ben a Hollókőn foglalkoztatottak aránya valamelyest eltér a vállalkozások arányától, hiszen a helyben foglalkoztatottak 6%-a dolgozik a primer (mezőgazdaság), 13%-a dolgozik a szekunder (ipar), illetve 81%-a dolgozik a tercier (szolgáltatások) szektorban. Kiemelendő továbbá, hogy a helyben dolgozó összes munkavállaló 39%-a turizmushoz kapcsolódó munkát végez a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági ágban. Mindezek mellett magas jelentőségű körülménynek számít, hogy a turizmusban helyben dolgozók 91%-a (az összes Hollókőre ingázó 50%-a) más településről ingázik a településre. Ezen adatok alapján alátámasztást nyernek kutatási tapasztalataink, miszerint a helyi turizmus működtetését – munkaerőpiaci szempontból – többségében más települések lakói látják el. Ezzel szemben a helyben élő foglalkoztatottak legjelentősebb mértékben a közigazgatásban, a feldolgozó- és építőiparban dolgoznak a 2022-es adatok szerint.

A 2022-es népszámlálást követő év nyarán e munkaerőpiaci kondícióban érkeztünk meg Hollókőre, ahol a primer kutatás során 58 db háztartási kérdőívet sikerült rögzítenünk. A kérdőívbe beépített, témában releváns (helyi vállalkozói/gazdasági élettel kapcsolatos) kérdések, illetve annak kiértékelése során az alábbi eredményekre jutottam.

A 4. ábrán a gazdaságilag aktívak, illetve a gazdaságilag inaktívak átlagos válaszai láthatók. Kiemelendő, hogy a gazdaságilag inaktívak körében magas volt a

„nem tudom” válaszkategória megjelölése, melyek nem kerültek be az ábrázolt értékek halmazába. Jelentősnek mondható különbségek a két csoport válaszai között ugyanakkor nem fedezhetők fel, viszont az aktív keresők szerint valamelyest erőteljesebben jelenik meg a vállalkozói hajlam, mégis nagy kockázatot látnak benne, mindamellett átlagon aluli szinten értékelik a vállalkozással járó várható társadalmi elismertséget. E válaszok arra engednek következtetni, hogy a megkérdezett helyi lakosok vállalkozói hajlandósága alacsonynak tekinthető (4. ábra).

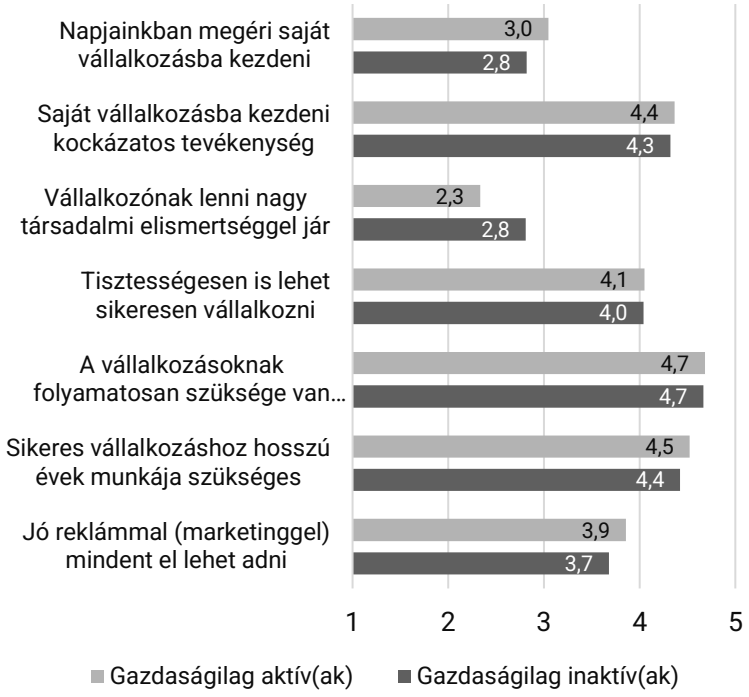

4. ábra. A helyi vállalkozói/gazdasági élet főbb tényezőinek átlagos megítélése a megkérdezett gazdaságilag aktív és gazdaságilag inaktív lakosok által

Forrás: Faluszemináriumi Kutatóműhely (2023) alapján a szerző saját számítása
Megjegyzés: A válaszadók az egyes tényezők értékelését 1–5 közötti Likert-skálán tehették meg, ahol 1 = nem ért egyet, 5 = teljes mértékben egyetért.

Az 5. ábrán az őslakosok és a beköltözők átlagos válaszai láthatók a vállalkozói/gazdasági élethez kapcsolódóan. Őslakosnak minősült a vizsgálat során az a megkérdezett személy, aki Hollókőn született (vagy akinek a születésekor Hollókőn volt az édesanyja lakóhelye), míg beköltözőnek minősült az a megkérdezett személy, aki más településről költözött Hollókőre. Fontosnak tartom kiemelni, hogy a

jelen esetben vizsgált két társadalmi csoport jelentősen eltérő korösszetételben jelent meg: a megkérdezett őslakosok átlagéletkora 72 év, medián életkora 74 év volt, míg a beköltözők átlag és medián életkora is 57 év volt a kutatás idején. (5. ábra).

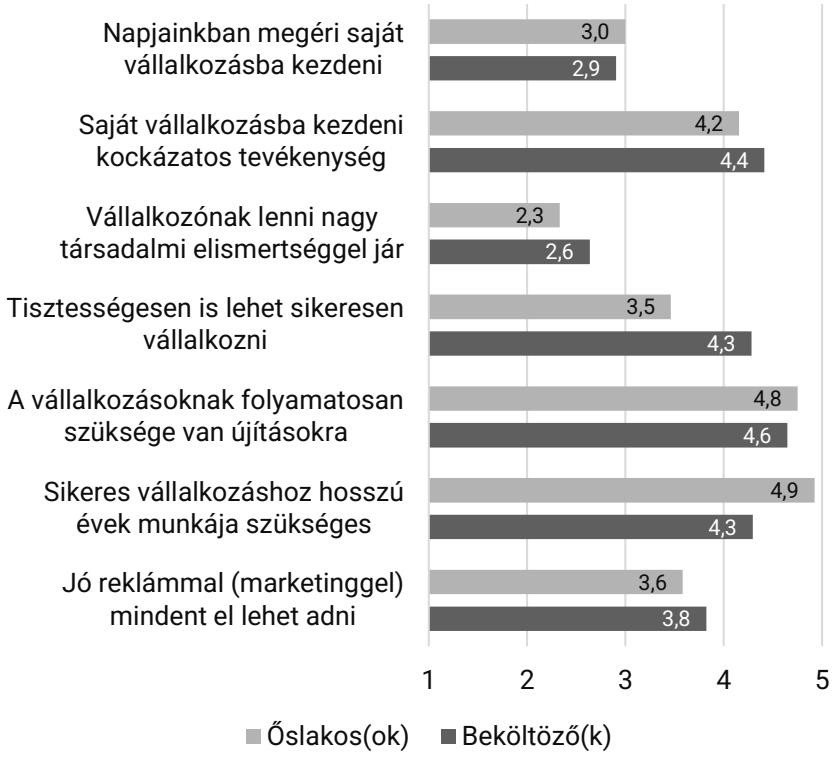

5. ábra. A helyi vállalkozói/gazdasági élet főbb tényezőinek átlagos megítélése a megkérdezett őslakos és beköltöző lakosok által

Forrás: Faluszemináriumi Kutatóműhely (2023) alapján a szerző saját számítása
Megjegyzés: A válaszadók az egyes tényezők értékelését 1–5 közötti Likert-skálán tehették meg, ahol 1 = nem ért egyet, 5 = teljes mértékben egyetért.

Az 5. ábra kapcsán elmondható, hogy bizonyos kérdéseket valamelyest eltérőbb módon értékelte a két vizsgált csoport, melyek közül a leginkább szembetűnő, hogy az idősebb korosztályhoz tartozó őslakosok szinte egyöntetűen, teljes mértékben egyetértettek azon állítással, hogy hosszú évek kitartó munkájával sikeresen lehet vállalkozni. A megkérdezettek közül a beköltözők kedvezőbben értékelték azon megállapításunkat, hogy tisztességesen is lehet sikeresen vállalkozni, ugyanakkor úgy látják, hogy napjainkban kockázatosabb saját vállalkozásba kezdeni A fejezet összegzéseként elmondható, hogy a helyben élő foglalkoztatottak jelentős hányada

– a népszámlálási adatok alapján – nem vesz részt a helyi turizmus működtetésében, hiszen a turizmusban foglalkoztatottak 91%-a más településről jár Hollókőre dolgozni, míg a helyi lakosok jelentős hányada más ágazatokban keresi a boldogulást. A népszámlálási adatok összefüggésein túl a helyi tapasztalataink is ezirányba mutatnak, miszerint a településen élők jelentős hányada inkább a turizmuson kívüli ágazatokban dolgozik. Mindazonáltal ki kell emelni azt a tényt is, hogy a helyi lakosok nagy része készségesen állt rendelkezésünkre, nagy vendégszeretettel és legjobb tudásuk szerint igyekeztek megválaszolni a feltett kérdések sokaságát, melyek közül a gazdasági élettel kapcsolatos tényezőket is értékelték. Kiemelendő, hogy a saját vállalkozásba való belekezdést, ezzel együtt a vállalkozóvá válás társadalmi elismertségét általánosan alacsonyan értékelték a helyiek, míg a kockázatosság, illetve az innováció és az időtényező faktort általánosan magas értékekkel illették.

Köveztetések és összefoglalás

A kutatás tapasztalatai, illetve az adatok elemzése alapján egyértelműen kitűnik, hogy a falu unikális adottságai önmagukban nem jelentenek garanciát a helyi társadalom jólétének növekedésére. Hollókő mindazonáltal a hazai vidék egy kitüntetett települése, amely a vizsgált indikátorok mellett az egyedülálló építészeti és kulturális értékein keresztül is világosan megjelenik. Mindezek mellett markánsan éreztetik hatásukat napjainkban a település 20. századi történelmének meghatározó folyamatai, amely által az egykori szegényparaszti életformájú település az UNESCO Világörökség részévé és egy turisztikai desztinációvá vált. Kijelenthető viszont, hogy a település látványos értékmegőrzése és turisztikai fejlesztései ellenére sem tudta megakadályozni a demográfiai erózió (elvándorlás, elöregedés) folyamatait, mely változásoknak a munkaerőpiaci hatásai is megjelentek a 21. században. Hollókőn egyértelműen kirajzolódik az a tény, hogy egy ún. „nappali lakosságcsere" zajlik a településen, amely a helyi lakosok jelentős hányadának más településre-, illetve a más településről Hollókőre dolgozni járók együttes érvényesülésének következménye. A falu méretéhez képest jelentősnek mondható mobilitási folyamat alátámasszsza kutatási tapasztalatainkat, miszerint a helyi turizmus működtetését – munkaerőpiaci szempontból – többségében más települések lakói látják el. Ezzel szemben a helyben élő foglalkoztatottak jellemzően más településen, más nemzetgazdasági ágazatokban dolgoznak.

Mindent összegezve azt gondolom, hogy – országos és területi kitekintésben is – a munkaerő mobilabbá válásával nem várható el, hogy minden helyben lakó foglalkoztatott helyben is dolgozzon. Ugyanakkor a legfrissebb adatok és tapasztalatok alapján az sem tűnik egészségesnek a falu jövőjére tekintettel, hogy alig-alig fordul elő olyan helyi lakos, aki meghatározó szerepet vállalna a helyi gazdasági élet működtetésében, fejlesztésében, illetve a világörökségi területtel kapcsolatos

adottságokból fakadó feladatok ellátásban. Véleményem szerint az itt folyó társadalmi és gazdasági tevékenységeknek összehangoltabban, ezáltal fenntarthatóbban szükséges működnie, ahol a helyi értékek továbbvitele, illetve a helyiek jólétének növelése kitűzendő célként kell, hogy szerepeljen.

Irodalomjegyzék

Bogárdi, T. (2015): Hollókő társadalmának fontosabb ismérvei a statisztikák tükrében. Acta Regionis Rurum, 9. 10–19.

Egri, Z., Kőszegi, I. (2020): A közúti elérhetőség szerepe a kelet-magyarországi gazdasági teljesítményben és gazdaságfejlesztésben. Területi Statisztika, 60(6), 653–687. https://doi.org/10.15196/TS600603

Káposzta, J., Nagy, H. (2022): The Major Relationships in the Economic Growth of the Rural Space. European Countryside, 14(1), 67–86. https://doi.org/10.2478/euco-2022-0004

Kovács, D., Molnár, M. (2000): Hollókő. In: Bódi, F., Bőhm, A. (szerk.): Sikeres helyi társadalmak Magyarországon. Agroinform Kiadóház, Budapest

Kovács, D., Molnár, M. Farkas, T. (2000): Hollókő felemelése és…? Falu Város Régió, (10), 14–21.

Kovács, D. (2022): Hollókő: a harmadik dosszié. In: Obádovics, Cs., Széles, Zs. (szerk.): Történelem – Társadalom – Vidék, pp. 189–217. https://doi.org/10.35511/978-963-334-430-9-Kovacs

Lakatos, M. L., Rédei, M., Kapitány, G. (2015): Mobilitás és foglalkoztatás. Területi Statisztika, 55(2), 157–179.

Lőrinc, B., Káposzta, J. (2024): Foglalkoztatás és mobilitás a budapesti munkaerő-piaci vonzáskörzetben. Studia Mundi – Economica, 11(1), 68–78. https://doi.org/10.18531/sme.vol.11.no.1.pp.68-78

Molnár, M. (2015): Falukutatás Hollókőn. Acta Regionis Rurum, 9. 4–9.

Molnár, M. (2011): Hollókő (VII.2. altípus, VIII.falutáj). In: Beluszky-Sikos, T. T.: Változó falvaink: Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkarászig. pp. 264–291.

Nagyné Molnár, M. (2013): Factors of success in case of local society. In: Deturope: Central European Journal of Tourism and Tegional Development, 5(3), 63–70. https://doi.org/10.32725/det.2013.020

Nemes Nagy, J. (2009): Terek, helyek, régiók. A regionális tudomány alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest

Pénzes, J. (2022): A hazai perifériikus települések csoportosítása társadalmi-gazdasági jellemzőik alapján. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 19(1), pp. 20–32. https://doi.org/10.32976/stratfuz.2022.2

Ritter, K. (2015): Összegző gondolatok Hollókő endogén erőforrásairól, a helyi fejlesztés lehetőségeiről. Acta Regionis Rurum, 9. 114–120.

Tóth, T., Káposzta, J. (2021): Successful Management of Settlements to Boost Rural Development. European Countryside, 13(4), pp. 819–833. https://doi.org/10.2478/euco-2021-0044

KSH – Népszámlálási adatbázis (2011–2022): [Központi Statisztikai Hivatal] https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/ (Letöltés ideje: 2024. április 27.)

Faluszemináriumi Kutatóműhely (2023): Hollókői falukutatás – adatbázis.

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.
The article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license: CC-BY-NC-ND-4.0.

Értékek és örökség Hollókőn

Bálint Csaba,

Agrárközgazdasági Intézet, Fenntarthatósági Kutatások Igazgatóság, Társadalomkutatási Osztály, 1093 Budapest, Zsil u. 3–5.

Összefoglalás: A kulturális örökségnek, beleértve a tárgyi és szellemi örökséget is, napjainkra egyértelmű szerepe van a vidéki területek fenntartható fejlődésében. Az örökség előtérbe kerülése magával vonja a (helyi) identitások – olykor konfliktusoktól sem mentes – ki- vagy átalakulását. Az örökség állandó diskurzus tárgya, folyamatosan újraértelmezve a múltat a jelen igényei szerint. Elsősorban a kulturális turizmus teremti meg az örökség gazdasági hasznosításának lehetőségét. Ugyanakkor, az idegenforgalom tömegessé válása, az örökség körüli narratívák minőségi felhígulása veszélyeztetheti az örökség helyszínének autentikusságát, degradálhatja az örökség állapotát és értékét, megzavarhatja a helyiek nyugalmát, ezáltal kockáztatva a hosszú távú fenntarthatóságot. Hollókő legfontosabb erőforrása kulturális öröksége, amely globális szinten látható helyszínné teszi, de az ezzel járó figyelem és kiemelt státusz kihívásokkal is jár. A cikkben bemutatott kutatás célja az örökség fogalmi kereteinek, tipizálásának, a (vidéki) örökséghelyszínek és az örökségturizmus jellegzetességeinek rövid áttekintését követően Hollókő örökségének, a feltárás, védelem és (turisztikai) hasznosítás történetének megismerése az egyes korokban uralkodó társadalmi folyamatok tükrében, valamint a jelen állapotának feltérképezése a helyi lakosság kérdőíves megkérdezése és a település kulcsszereplőivel készített interjúk révén.

Kulcsszavak: Hollókő, palóc, kulturális örökség, világörökség, turizmus

Values and heritage in Hollókő

Csaba Bálint,

Institute of Agricultural Economics, Sustainability Research Directorate, Department of Social Research, 1093 Budapest, Zsil u. 3–5.

Abstract: Today, cultural heritage, including tangible and intangible heritage, has a clear role to play in the sustainable development of rural areas. The focus on heritage entails the creation or transformation of (local) identities, sometimes not without conflict. Heritage is a subject of constant discourse, continuously reinterpreting the past according to the needs of the present. Cultural tourism, in particular, creates the potential for economic exploitation of heritage, stimulating other sectors and creating job opportunities that can help to retain the active population and strengthen their identity. At the same time, mass tourism and the quality dilution of the narratives around heritage can threaten the authenticity of heritage sites, degrade the condition and value of heritage, and disturb the tranquillity of local people, thus risking long-term sustainability. The most important asset of Hollókő is its cultural heritage, which makes it a globally visible site, while the attention and special status that comes with it also brings challenges. The research presented in this article aims to provide an overview of the conceptual framework

of heritage, its typification, the characteristics of (rural) heritage sites and heritage tourism, to understand the heritage of Hollókő, its history of exploration, protection and (touristic) utilisation in the light of contemporary social processes, and to map its present state through a questionnaire survey of the local residents and interviews with key actors in the community.

Keywords: Hollókő, palóc, cultural heritage, world heritage, tourism

Bevezetés

Az új évezredben a kulturális örökség a fenntartható fejlődés egyik pillére (UNESCO, 2015; Council of the EU, 2014). A Faro-i Egyezmény szerint a kulturális örökség megőrzésének és fenntartható használatának célja az emberi fejlődés előmozdítása és az életminőség emelése (Council of Europe, 2005). Mindez még fontosabb a vidéki területeken, melyek a kulturális és természeti örökség kiemelkedő példáit testesítik meg (CEMAT, 2010; ICOMOS, 2017), miközben számos vidéki térség növekvő munkanélküliséggel, elnéptelenedéssel, marginalizálódással, vagy éppen városiasodással, a hagyományos tudás és gyakorlatok elvesztésével, illetve környezeti romlással, a kulturális, biológiai és táji sokféleség degradációjával néz szembe (EC, 2015; ICOMOS, 2017). A vidéki területek örökségében rejlő potenciált ezért ki kell aknázni a kihívások kezelése és a vidéki közösségek megújulása érdekében (de Luca et al., 2021).

Az örökség olyan érték, amit a múltból örököltünk, a jelenben megőrzésre érdemesnek tartunk, hogy átadhassuk azt a jövő generációi számára. Az örökség lehet megfogható vagy szellemi, természeti vagy kulturális, ősi vagy kortárs (Irimiás, 2018), illetve helyi, regionális, nemzeti, kontinentális (európai), vagy nemzetközi (világ-) örökség (Paládi-Kovács, 2014).

Az örökség nem pusztán a múlt rögzítése, hanem aktív eszköz a jelenben: identitást formál, legitimációt ad, és kulturális-politikai erőforrásként működik. Egyaránt fontos a tárgyi (anyagi) és a szellemi (immateriális) örökség, melyek gyakran összefonódnak. Az örökség a tárgyak megőrzésén túlmenően kulturális gyakorlatok összessége, amelyek identitást építenek személyes, helyi, térségi és nemzeti szinten. Az örökség jelentése nem adott, hanem folyamatosan tárgyalják és újraértelmezik az aktuális társadalmi, kulturális és politikai igények szerint. Egyszerre segítheti az összetartozást és okozhat megosztottságot, szülhet konfliktusokat. Az örökség kommunikációja kulcsfontosságú: a narratívák célzottan jönnek létre, és a legelfogadottabb válik uralkodóvá, befolyásolva az örökség helyszíneinek önmeghatározását, kulturális tőkéjét és vonzerejét. (Smith, 2006, 2022; Graham–Howard, 2008; MacDonald, 2013; During, 2011; Bohland & Hague, 2009; Rodenberg–Wagenaar, 2018; Ashley–Frank, 2016; Ilovan et al., 2016)

Az 1980-as évekig az örökség fogalmi köre a védelemre kijelölt, szigetszerű „emlékművekre" korlátozódott, függetlenítve azokat környezetüktől. Az elmúlt évtizedekben, főként az UNESCO és az Európa Tanács erőfeszítéseinek köszönhetően a

hangsúly az örökség és az (ember által alakított) táj integrált kezelésének irányába tolódott el (Calderón–García Cuesta, 2016; Scazzosi, 2018). A vidéki térségeket ma már a tárgyi és szellemi örökséget egyaránt tükröző „élő tájként" ismerik el (Scazzosi, 2018; ICOMOS, 2017).

Vidéki környezetben a fejlődés és a kulturális örökség közötti kapcsolat elsősorban a turizmus révén jön létre. A kulturális turizmus Michalkó (2016, p.167) szerint a legátfogóbb megközelítésében „olyan – az egyediséget, a fenntarthatóságot és a marketingszemlélet fontosságát szem előtt tartó – turisztikai termék, amelynek központi eleme a turista legszélesebben értelmezett intellektuális igényeit kielégítő vonzerő". Szűkebb értelemben „olyan utazást jelent, amelynek keretében a turista kifejezetten kulturális motiváció miatt kel útra: például a műemlékek és örökséghelyszínek felkeresése, a fesztiválokon való részvétel, a kiállítás-, múzeum-, színház- vagy koncertlátogatás, illetve a tanulmányút vagy a zarándoklat." (Rátz, 2011 alapján Simándi–Benkei-Kovács, 2018) Míg az örökségturizmus konkrét helyekhez kötődik (pl. jelentős történelmi eseményekhez kapcsolódó helyszínek), addig a kulturális turizmus a fizikai helyszínekkel szemben az élményt nyújtó programelemeket helyezi előtérbe (Leask, 2022).

A kulturális turizmus és örökségturizmus szerepe a vidékfejlesztésben egyre fontosabbá válik, mivel ezek a turizmusfajták előmozdítják a vidéki közösségek gazdaságát és életminőségét (Seočanac et al., 2024). A vidéki területeken a turizmus fejlesztése több lábon állóvá teszi a helyi gazdaságot, ösztönzi az egyes ágazatok növekedését, és foglalkoztatási lehetőségeket teremt (Dimitrijević et al., 2022).

Csurgó (2016) magyarországi esettanulmányok alapján úgy következtet, hogy a vidéki kulturális örökség kapcsolatot jelent a múlttal, ahol a hitelesség megtapasztalható a tevékenységek vagy egyszerűen a jelenlét révén. Összekapcsolódik az emlékezet, a hely és az identitás: a vidéki helyek a lokális imázs szempontjából alapvető fontosságú közösségi, otthon- és hagyományérzetet nyújtanak. A jobbnak vélt múlt iránti nosztalgia a helyieket és a látogatókat egyaránt magával ragadja, és a turizmus fejlődését annak különböző szakaszaiban ösztönzi. A nosztalgia által motivált vidéki turizmus hozzájárul az identitás- és közösségépítéshez, valamint a helyi gazdaságfejlesztéshez, és mind a helyi termelők, mind a fogyasztók viselkedésére és viszonyulására hatással van.

A kézzelfogható gazdasági előnyök mellett a kulturális turizmus fejlődése súlyosbíthat egyes meglévő problémákat (Egusquiza et al., 2021), mint amilyen például a túlturizmus jelensége. A COVID-járvány miatti korlátozások átmenetileg megszüntették a túlturizmust (hiszen a szektor gyakorlatilag a túlélésért küzdött), de az idegenforgalom újraindulása gyorsan visszahozhatja a pandémia előtti fenntarthatatlan állapotokat (Jászberényi, 2022). A turizmus kereskedelmi célúvá válása az örökséget gyakran felszínes szórakoztatássá silányítja – a gazdasági érdekek és a meg-

őrzés közötti egyensúly megtalálása, az örökségi helyszínek hitelességének megtartása komoly kihívás az örökségvédelem számára (Smith, 2006; Murzyn, 2008; Jansen-Verbeke, 2009; Calderón & García Cuesta, 2016).

A kulturális örökség és világörökség alapfogalmai

A világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló, az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) Általános Konferenciájának ülésszakán Párizsban, 1972. november 16-án elfogadott egyezmény szerint kulturális örökségnek tekinthetők a következők:

- *Emlékművek:* építészeti alkotások, nagyméretű szobrászati és festészeti alkotások, régészeti jellegű elemek vagy szerkezetek, feliratok, barlangok és ezek alkotórészeinek olyan csoportjai, melyek történelmi, művészeti vagy tudományos szempontból kiemelkedő, egyetemes értékűek,
- *Épület-együttesek:* egyedülálló vagy egybefüggő építménycsoportok, melyek építészeti stílusuknál, egységes jellegüknél fogva, vagy a környezetbe való beilleszkedésük folytán történelmi, művészeti vagy tudományos szempontból kiemelkedő egyetemes értékűek,
- *Helyszínek:* emberi alkotások vagy ember és természet együttes alkotásai, valamint régészeti lelőhelyeket is magukban foglaló olyan területek, amelyek történelmi, esztétikai, etnológiai vagy antropológiai szempontból kiemelkedő egyetemes értékűek.

Az Európa Tanácsnak a kulturális örökség társadalmi értékéről szóló, Faróban, 2005. október 27-én elfogadott keretegyezményének értelmezésében a kulturális örökség „azon múltból örökölt értékhordozó források együttese, amelyeket az emberek – függetlenül a tulajdonviszonyoktól – a saját állandóan fejlődő értékeik, hiedelmeik, hitük, tudásuk és hagyományaik tükröződéseként és kifejeződéseként határoznak meg, magában foglalja a környezet mindazon vonatkozásait is, amelyeket az idők folyamán az ember és az egyes helyszínek közötti kölcsönhatás eredményezett". Az örökségközösség pedig „azon személyek összessége, akik valamely kulturális örökség bizonyos aspektusait értéknek tekintik és közösségi cselekvés keretében kívánják fenntartani és a következő nemzedékeknek továbbadni." (A meghatározások forrása: a farói keretegyezmény kihirdetéséről szóló 2012. évi CX. törvény I. fejezetének 2. cikke)

Magyarországon a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. tv. értelmében „(…) kulturális örökségünk hazánk múltjának és jelenének pótolhatatlan, egyedi és meg nem újítható forrása, a nemzeti és az egyetemes kultúra elválaszthatatlan összetevője." A jogszabály értelmező rendelkezései (7.§ 11.) szerint a kulturális örökség elemei a régészeti örökség, a hadtörténeti örökség régészeti módszerekkel kutatható elemei, a műemléki értékek, a nemzeti emlékhely, a kiemelt

nemzeti emlékhely és annak településkép-védelmi környezete, valamint a kulturális javak.

A világörökségről szóló 2011. évi LXXVII. törvény a kiemelkedő egyetemes értéket úgy definiálja, mint „a világörökségi helyszín által megtestesített (…) érték, amely kivételessége és páratlansága miatt nemzetközi szempontból is kiemelkedő és egyedi kulturális örökségi, illetve természeti jelentőséggel bír, ennélfogva folyamatos megőrzése és védelme az egész emberiség, a jelen és jövő generációi számára kiemelkedő fontosságú." Ugyanezen jogszabály a világörökségi helyszínt a következőképpen határozza meg: „UNESCO (…) világörökségi címmel rendelkező (…) helyszín, amelyet a kulturális örökség, illetve a természet védelméről szóló jogszabályok alapján nyilvánítottak védetté, és ekként kulturális örökségi védelmet élvező terület, illetve védett természeti terület". A világörökségi helyszín védőövezete nem más, mint a világörökségi helyszín környezete, amely az UNESCO Világörökség Bizottságának határozata alapján a világörökségi helyszín kiemelkedő egyetemes értékeinek sértetlenségét, illetve hitelességének védelmét biztosítja. A világörökségi terület pedig a világörökségi helyszín és annak védőövezete. (A definíciók forrása: 1. fejezet 2.§ 1-3. és 5. bekezdés).

Magyarországon a világörökségi helyszínek Budapesten a Duna-partok, a Budai Várnegyed és az Andrássy út, valamint az Aggteleki-karszt, Pannonhalma, a Hortobágy, a pécsi ókeresztény sírkamrák, a Fertő-tó, Tokaj-Hegyalja, és kutatásunk tárgya, Hollókő.

Az UNESCO 2002-es Budapesti Nyilatkozata az alábbiakban határozza meg a világörökség megóvásának stratégiai céljait (5C):

- *Credibility:* a világörökségi lista, mint a kiemelkedő egyetemes értéket képviselő kulturális és természeti értékek reprezentatív és földrajzilag kiegyensúlyozott tanúságtétele hitelességének megerősítése;
- *Conservation:* a világörökségi ingatlanok hatékony megőrzésének biztosítása;
- *Capacity Building:* hatékony kapacitásépítő intézkedések kidolgozásának előmozdítása, beleértve a világörökségi listára való felterjesztés előkészítéséhez, a világörökségi egyezmény és a kapcsolódó eszközök megértéséhez és végrehajtásához nyújtott segítséget;
- *Communication:* a nyilvánosság tudatosságának, részvételének és a világörökség támogatásának növelése a kommunikáció révén.
- *Communities:* a közösségek szerepének erősítése a világörökségi egyezmény végrehajtásában.

Az UNESCO szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló egyezménye (2003) meghatározásában a szellemi kulturális örökség „olyan szokás, ábrázolás, kifejezési forma, tudás, készség – valamint az ezekkel összefüggő eszköz, tárgy, műalkotás és kulturális színhely –, amelyet közösségek, csoportok, esetenként egyének

kulturális örökségük részeként elismernek. Ez a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség – amelyet a közösségek, csoportok a környezetükre, a természettel való kapcsolatukra és a történelmükre adott válaszként állandóan újrateremtenek – az identitás és a folytonosság érzését nyújtja számukra, ily módon segítve elő a kulturális sokszínűség és emberi kreativitás tiszteletét." (Forrás: az egyezmény kihirdetéséről szóló 2006. évi XXXVIII. törvény I. fejezetének 2. cikke, 1. pont)

Az emberiség szellemi kulturális örökségének reprezentatív UNESCO listáján szereplő magyarországi elemek közé tartozik a mohácsi busójárás, a matyó népművészet, a solymászat, mint élő emberi örökség, a kékfestés, a magyar vonós zenekari hagyomány, a lipicai lótenyésztés hagyománya, a kézműves üvegkészítés, valamint a csárdás tánc. A jó megőrzési gyakorlatok regiszterében szerepel a táncház-módszer, mint a szellemi kulturális örökség átörökítésének magyar modellje, és a népzenei örökség Kodály koncepció szerinti megőrzése.

Anyag és módszer

A Faluszemináriumi Kutatóműhely 2023 júniusában lezajlott hollókői falukutatásának keretében Hollókő értékei, öröksége, valamint azok megőrzése, a helyiek viszonyulása állt a jelen cikkben bemutatott vizsgálat fókuszában. A kutatási célok az alábbiakban foglalhatók össze:

- Hollókő társadalmi-kulturális, építészeti és táji-természeti értékeinek strukturált feltérképezése,
- az értékek megőrzésére tett intézkedések, kezdeményezések feltárása,
- a nevezett értékeknek a helyiek megtartására, identitásképzésére, viszonyulására gyakorolt hatásainak azonosítása.

A kutatási kérdések az alábbiak voltak:

- Hogyan definiálhatók és kategorizálhatók Hollókő társadalmi-kulturális, építészeti és táji-természeti értékei?
- Hogyan hasznosulnak a helyi közösségben és a helyi gazdaságban ezek az értékek?
- Milyen tevékenységek irányulnak az értékek megőrzésére, kik által és milyen (nem csak pénzügyi) erőforrások bevonásával?
- Milyen külső tényezők mozdítják elő vagy veszélyeztetik az értékeket, illetve azok megőrzését?
- Hogyan viszonyulnak a helyiek egyes csoportjai (őslakosok/beköltözők, fiatalok/idősek, ófalu/újfalu-beliek stb.) az egyes értékekhez? Hogyan ítélik meg az

értékmegőrzésre tett erőfeszítéseket, illetve maguk mennyire, milyen módon vonódnak be abba?

A kutatás szekunder módszereit a szakirodalmi feldolgozás, dokumentum-elemzés adta. A primer adatgyűjtés része volt egyrészt a háztartási szintű kérdőíves adatfelvétel (n = 58). (Ennek részleteiről lásd: Nagyné Molnár, 2025). Ugyancsak primer információforrás volt a félig strukturált interjúk készítése a következő kulcs-szereplőkkel:

- Szabó Csaba (polgármester, Hollókő)
- Kelecsényi Péter (igazgató, Hollókői Világörökség-kezelő Nkft.)
- Péter Hunor (elnök, Jó Palócok Egyesület)
- Polgár Péter (elnök, Szent László Vitézeinek Társasága Egyesület)
- Ispán Dániel (munkaszervezet-vezető, Cserhát Natúrpark Közhasznú Alapítvány)

A háztartások körében feltett attitűd-jellegű kérdések megfogalmazását a helyérzet (Relph, 1976; Tuan, 1977), a helyhez való kötődés (Low–Altman, 1992; Scannell–Gifford, 2010; Lewicka, 2011), az autenticitás (Lowenthal, 1985), a társas és kulturális identitás (Tajfel–Turner, 1979; Hall, 1990; During, 2011) elméletei orientálták. Közös, több kutatási témát is kiszolgáló háztartási kérdőívünk terjedelmi korlátai miatt a tízkérdésesre tervezett blokkban végül négy kérdés megtartása mellett döntöttünk.

A háztartási kérdőíves kutatás során felvett adatok leíró statisztikai elemzésére, valamint matematikai statisztikai összefüggés-vizsgálatokra (kereszttábla-elemzés, rangkorreláció) Microsoft Excel és IBM SPSS szoftverek segítségével került sor.

Eredmények és értékelésük

Térségi kontextus

Hollókő világörökségi helyszínként, építészeti, kulturális és természeti értékek hordozójaként sem értelmezhető a körülvevő tágabb térségi kontextus, illetve saját adottságai, karaktere, fejlődési modellje ismerete nélkül.

A falu a lassú gazdasági szerkezet-átalakulással, jelentős belső egyenlőtlenségekkel terhelt Észak-Magyarország régióban, a középhegységi-dombsági tájon fekvő, magas erdősültségű, 50%-ban aprófalvas településállományú Nógrád megyében, a növekedési zónáktól távolabb eső kisvárosi központot körülvevő középfalvas kistérségként leírható Szécsényi járásban található, amely alacsony agrárfüggőséggel (Kovács et al., 2015; Beluszky et al., 2021) jellemezhető, a 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet szerint komplex programmal fejlesztendő járás. A község a

Palócföld (Északi határmente) falutáj része, amelyet szerény agráradottságok, elaprózott településszerkezet, szegényes életkörülmények jellemeznek (Beluszky et al., 2021). Természeti tájként a Bükki Nemzeti Park – Hollókői Tájvédelmi Körzet területén fekszik, a Keleti-Cserhát-hegységben, és tagja a Cserhát Natúrpark, illetve a Novohrad-Nógrád Geopark együttműködéseknek.

Beluszky és Sikos (2007) tipizálása alapján Hollókő a jó munkaerő-piaci helyzetű, stabil társadalmú, lakó- és (számottevő) idegenforgalmi funkciókkal rendelkező, kedvezőtlen demográfiai folyamatokkal jellemezhető kisfalvak körébe tartozik. A népességszám-változás, vándorlás, korszerkezet, lakásépítés dinamizmusa és foglalkoztatottság alapján alacsony dinamikájú típusba sorolható, hanyatló lakófunkcióval rendelkezik, gazdasági funkció típusa a turisztikai (magas vendégforgalmú), vegyes gazdaságú település domináns ágazat nélkül. Komplex falutípusa a kiemelkedő turisztikai, üdülőfunkcióval rendelkező falu (Beluszky et al., 2021). A mai napig érvényesnek tekinthetjük Kovács és Molnár (2000,) azon megállapítását, mely szerint „Hollókő egyszerre viseli magán az elöregedő, népességét vesztő aprófalvak és a turisztikai szempontból kiemelkedő, nemzetközi vonzerővel bíró települések jellegzetességeit."

Örökségvédelem és hagyományőrzés Hollókőn, a történelem sodrában

Az örökségvédelem Hollókő közelmúltbeli történetében különböző korszakokra és szakaszokra bontható, szoros összefüggésben a külső kontextust adó társadalmi, politikai, gazdasági folyamatokkal. Áttekintésemben elsősorban Kovács és Molnár (2000), Molnár (2011), Sonkoly (2010, 2016) és Kovács (2022) írásaira, valamint a 2015-ös hollókői faluszemináriumi kutatás (Molnár–Kassai [szerk.], 2015) eredményeire támaszkodom.

A 20. század elején Hollókő elszigetelt szegényparaszti falu volt, jelentős nagyállattartással. Az 1930-as évektől a bányászat és egyéb munkák a férfiaknak távolabbi településeken adtak munkát. Hollókő és a Palócföld két világháború közötti társadalmi folyamatait részletesen ismerhetjük meg Tomori Viola szociológus (1935) és Szabó Zoltán író (1938), jeles falukutatók vonatkozó műveiből. Az 1930-as évek néprajzi kutatásai a tárgyi örökséget, folklorisztikája a népi kulturális gyakorlatokat igyekezett feltárni. A korszak kulturális örökséggel kapcsolatos feltáró munkájának célja az archaikus társadalmi környezet, a nemzeti karakter, a „magyar néplélek" megismerése volt.

Az 1950-60-as években az ipari foglalkoztatás, illetve – főleg a nők foglalkoztatásában – a termelőszövetkezeti kollektivizálás képezte a megélhetés alapjait. Ebben az időben kezdődött meg újfalu benépesülése. Ófalura 1954-től műemléki jelentősége miatt irányult figyelem. A népi építészet „in situ" védelme került előtérbe, az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség irányításával a műemlékvédők és a helyiek együttműködése a palóc település rekonstrukciójára. A munkálatok vezetői Dr. Román András és Mendele Ferenc építészek voltak, előbbi nevét ma a kultúrházból

átalakított látogatóház viseli Hollókőn. 1972-ig intenzíven zajlott a feltárás, amikor az épületek mellett a településmag tájképi jelentőségű műemléki területté nyilvánítása is megtörtént, így létrehozva az ország első védett népi építészeti együttesét.

Az 1970–80-as években jellemző az elvándorlás, az ófalu elnéptelenedése, valamint a szolgáltató szektor (kereskedelem-vendéglátás) erősödése a helyi gazdaságban, és a korszak szociográfiái szerint fokozottan jelen volt a szegénység, az alkoholizmus, a belterjesség. Az 1970-es évektől tulajdonképpen a modernizációs törekvések és az örökségvédelem kettőssége jellemezte a falut. 1977-ben hozták létre a Hollókői Tájvédelmi Körzetet, 141 hektáron. Az államszocialista évtizedekben egy felülről irányított, paternalista felfogás érvényesült a műemlékvédelemben, lényegében a helyiek, mint az örökség hordozóinak érdemi megkérdezése, bevonása, felkészítése nélkül.

Az UNESCO „Közép-európai világörökségi falu" első fecskéje Hollókő volt 1987-ben. Az ófalu műemléki helyreállítása ezt követően megszakadt, a meginduló tömegturizmus közepette kiütköztek az infrastrukturális hiányosságok, a helyiek felkészületlensége: a hollókőiek nem anyagilag érdekelt vállalkozók, inkább „díszletek" voltak a falu idegenforgalmában. A rendszerváltozást követően Hollókő elnyerte önkormányzati önállóságát (1990–1998 között Nagy Ignác, majd 1998-tól napjainkig Szabó Csaba polgármester vezetésével), de az „élő falu megszépített valósága" (Kovács, 2022) mögött egy, a világörökség terhe alatt magára maradó önkormányzat állt (és áll a mai napig). A falu ekkorra felhagyott a szőlőműveléssel, a hagyásfás legelők leromlása következett be, az állattartás megszűnt. (A mezőgazdaság átalakulásáról, visszaszorulásáról, egyúttal a turisztikai termék részeként való fejlesztési lehetőségeiről Demeter és Ritter [2015] értekezett bővebben.) Az 1990-es évtizedet a helyi tulajdonviszonyok rendezése, a helyi vállalkozások együttműködés nélküli versenye, az önkormányzat központi forrásokért folytatott (zömmel eredménytelen) küzdelme, és a csekély sikerű térségi társulási próbálkozások jellemezték.

A 2000-es években a falunak egyszerre kellett megküzdenie az elöregedéssel és a fiatalok helyben tartásának, odavonzásának nehézségével, a világörökségi státusz felelősségével és az általa előidézett turizmus árnyoldalaival, a vállalkozások szabályozatlan túlszaporodásával is. Az alkalmazkodásnak nem kedvezett a megfelelően kidolgozott jogszabályi háttér és a célzott támogatás hiánya sem. Az EU-csatlakozás során lehetővé vált pályázati források bevonása, a 2004–2006-os időszakban PHARE program nyújtotta támogatásból az ófalu komplex, minőségi fejlesztése valósulhatott meg. Az ófalu élővé tételét kívánta szolgálni egyes felújított önkormányzati ingatlanok bérbe adása fiatal családoknak, akik önerőből nem tudtak volna a műemléki településrészen letelepedni – az önkormányzat lakáscélú ingatlanvásárlásra fordítható erőforrásai azonban végesnek bizonyultak. Az ingatlanokat megvásárolni képes vállalkozók és üdülőtulajdonosok pedig nem voltak érdekeltek az ófalu élővé varázsolásában. Egy, az önkormányzat részvételével zajló

Interreg projekt keretében világörökségi iskolai tanterv is kidolgozásra került. Az iskolabezárások alól Hollókő csak különeljárással tudta magát kivonni, pedig, ahogyan Molnár (2011) fogalmazott, „Az óvoda, iskola Hollókő életében nem egyszerűen csak egy általános oktatási-nevelési intézmény, mely elvileg bármelyik környező településen biztosítható. Ez az az intézmény, mely megalapozza a hollókői felnövő új generációban a falu értékeinek, néphagyományainak, identitástudatának továbbvitelét." Az Interreg (és később más) projektek keretében beszerzett interaktív és virtuális rendszerek innovációt hoztak, de hamar elavultak.

A 2010-es években az Európai Unió által biztosított forrásoknak köszönhetően átfogó turisztikai fejlesztések történtek, amelyek a következő évtizedre is áthúzódtak, ennek részletei megismerhetők a Szabó Csaba polgármesterrel készített interjú összefoglalójából. Több önkormányzati intézkedés és – mint az a Péter Hunorral készített interjúból is látható – a Jó Palócok Egyesületének tevékenysége is a jövő generációt célozza, amelyet korábban már Eckert (2015) tapasztalatai is megerősítettek. A kulturális értékőrzés és hagyományápolás feladatát több civil szervezet is magáénak érzi, bár folyamatos a küzdelmük a helyiek érdektelenségével és a forráshiánnyal (Kassai, 2015).

Hasonlóan sok más desztinációhoz, ahogyan Hevesi (2015) és Odler (2015) is rámutat, Hollókőn is gondot jelent a turisztikai szezonalitás: nagyjából Húsvéttól Márton-napig tart a szezon, amikor a főbb rendezvények zajlanak és az üzletek rendszeres nyitvatartással működnek. Szezonban a legfontosabb célcsoportok a családosok, az iskolás csoportok és a külföldiek (Odler, 2015). Szezonon kívül, de azon belül is a hétköznapokon, csendesebb hétvégéken az ófalu lakatlan, skanzenszerű élményt ad (Bencsik, 2015). A szezonalitást némileg enyhíti a wellness szálloda működése és egyes téli programok (Odler, 2015).

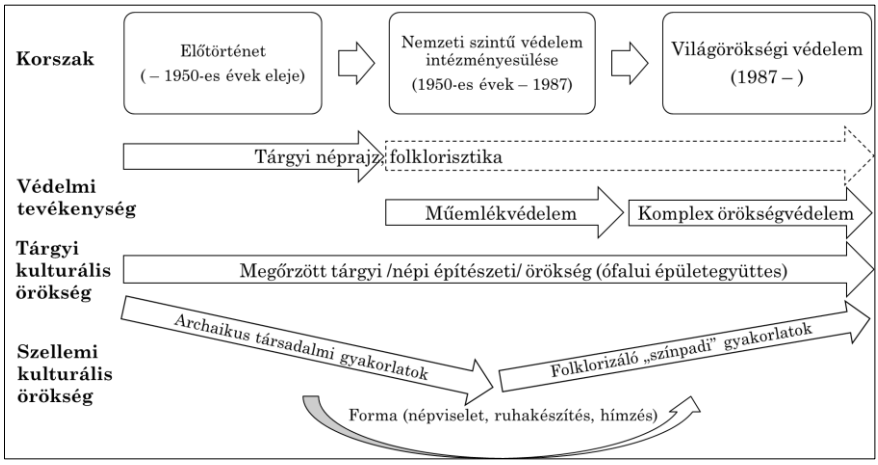

1. ábra. Az örökségvédelem korszakai és gyakorlatai Hollókőn

Forrás: Sonkoly (2010, 2016) alapján saját szerkesztés

A világörökséggé nyilvánítás óta lényegében a kulturális örökségen alapuló participatív identitásépítésnek lehetünk tanúi Hollókőn: az örökség nem csak mint tárgy (helyszín) és mint gyakorlat (elem) jelenik meg, hanem az örökségvédők, a (helyi) örökséghordozók és a befogadók interakciója is zajlik. Az örökségesítés területi folytonossága „örökségtelepülés" létrejöttét tette lehetővé. Az értékek és a védelem a helyi társadalmi gyakorlatokkal együtt változnak, az archaikus vidéki emberből folklorizáló színpadi előadó válik, igaz, a folklorizáció nem mindig hiteles. A látványosság, egzotikum összességében turisztikailag frekventált hellyé tette Hollókőt. A helyiek magatartására jellemző az együttműködés, az örökségreprezentáció során törekvés bizonyos mértékű távolságtartásra, ugyanakkor az intimitás részleges feladása is. Fontos, hogy nem csak a társadalmi gyakorlat, de a dokumentálás célja és módszere is megváltozott. (Sonkoly, 2010, 2016) (1. ábra)

Hollókő, mint világörökségi terület

A 108/2017. (IV. 28.) Korm. rendelet Hollókő ófalu és környezete világörökségi terület (2. ábra) kiemelkedő egyetemes értékének a hagyományos palóc építészeti forma- és anyaghasználattal, valamint a táji-természeti környezettel harmonikus egységet alkotó, tudatosan megőrzött ófalut; a 20. századi mezőgazdasági forradalom előtti falusi élet élő példáját jelentő kultúra, a hagyományos falu helyben, élő közösségként történő önkéntes megőrzését; valamint a helyszín által magába foglalt település és a környező táj meghatározó részeit és összetevőit, azaz a tudatosan megőrzött hagyományos települést, a hozzá tartozó megművelt területeket, a tágabb táji-természeti környezetet tekinti, annak összes karakteradó elemével.

Ugyanazon rendelet alapján a kiemelkedő egyetemes értéket hordozó konkrét attribútumok Hollókőn a következők:

- *Tájhasználat és tájkarakter:* az ófalu táji-természeti környezettel harmonizáló tájképi megjelenése, a hagyományos település- és tájszerkezet, a hagyományos gazdálkodás során kialakult hagyásfás legelős, keskenyparcellás-kertes táji környezet, és a középkori eredetű vár tájképet meghatározó elhelyezkedése;
- *Településszerkezet:* az ófalu történelmi telekstruktúrája, jellemző fésűs beépítése;
- *Épített értékek:* a hagyományos palóc építészet, formavilág és anyaghasználat egysége, a palóc építészeti formakincs, tömegképzés, ornamentika;
- *Kulturális értékek:* hagyományos életmód, kultúra és annak bemutatása.

A rendelet értelmében a világörökségi kezelés célja Hollókő ófalu és környezete világörökségi helyszín kiemelkedő egyetemes értékének és attribútumainak sértetlen és hiteles megőrzése, az ezeket sértő vagy veszélyeztető állapotok megelőzése, megszüntetése. Ehhez kapcsolódnak a kezelés stratégiái:

- A világörökség település és a táj fókuszba állítása, a világörökségi területen meglévő és tervezett intézményrendszer hálózatba szervezése, szervezeti-működési mechanizmusainak összehangolása és stabil működési feltételeinek biztosítása.
- A világörökségi helyszín kiemelkedő egyetemes értékének megőrzéséhez szükséges szabályozás, beleértve a fejlesztési és rendezési típusú tervezést és a települési tervek felülvizsgálatát, új tervek készítését.
- Az európai uniós fejlesztéspolitikai eszközökre építve a világörökségi terület kiemelkedő egyetemes értékének hosszú távú megőrzéséhez, fenntarthatóságának és a bemutatás feltételeinek javításához szükséges legsürgetőbb intézkedések és beavatkozások végrehajtása.
- A hosszú távon fenntartható örökséggazdálkodáshoz szükséges pénzügyi helyzet kialakítása és konszolidálása.
- Hollókőn, mint világörökségi területen egyenként is azonosíthatók a különböző kategóriákba sorolható, értéket képviselő vagy azt közvetítő, és egyben turisztikai attrakciót nyújtó helyek, tárgyak, események és tevékenységek:
- *Épített értékek, műemlékek:* ófalu házai, fatornyos templom, feszületek, harangjáték, holló szobor, hollókői betlehem, Szent Márton-kápolna, vár, (Váralja: középkori falu és templom);
- *Természeti értékek:* hagyásfás legelő, öregszőlők, tanösvények, forrás (Parasztfürdő);
- *Múzeumok, kiállítások:* Falumúzeum, Guzsalyas, Palóc Babamúzeum, Kézműves Nyomdaműhely, Oskolamester Háza, Postamúzeum, Vármúzeum;
- *Helyi termék-előállítók:* Fazekasház, Holló Népművészeti Bolt, Kosaras, Palócműhely (bőrműves), Pajtakert népművészeti bolt, Szatyingos (szövőműhely), Fakanalas, Gazduram Sajtbolt, Kalácsos Pékség;
- *Rendezvények:* Hollókői Húsvéti Fesztivál, Pünkösdölés Hollókőn, Szent Márton Napi Vigasság, Szüreti Mulatság, Ízek A Cserhátból - Natúrparki Napok, GasztroVár, Mesés Várjátékok, Pünkösdi Várjátékok, Szent István Napi Várjátékok.

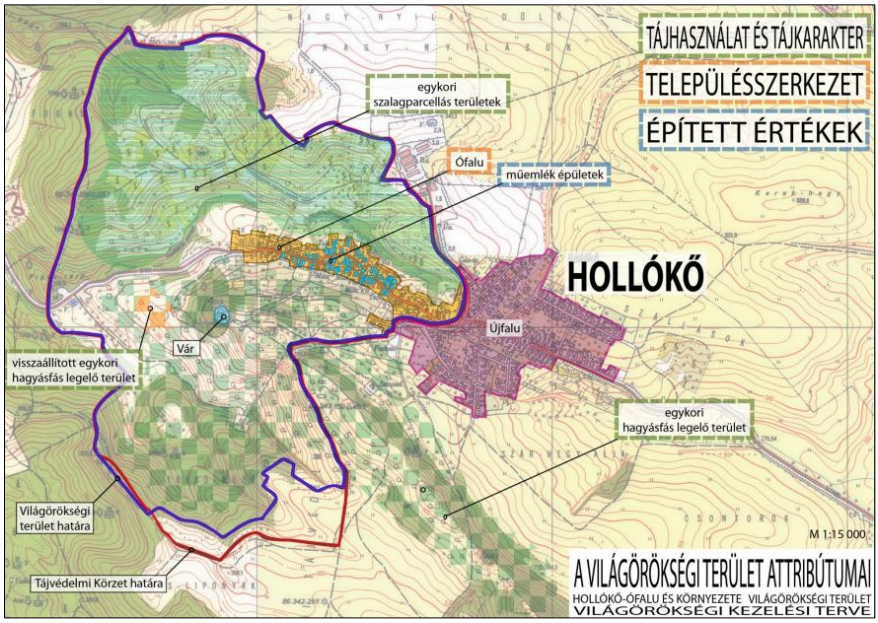

2. ábra. Hollókő világörökségi terület attribútumai

Forrás: Táj-Terv Műhely Kft. – Város-Teampannon Kft. (2017)

A háztartási kérdőíves felmérés eredményei

A háztartások kérdőíves megkérdezése rámutatott, hogy a helyiek többnyire ismerik Hollókő legfontosabb értékeit, mindössze a világháború előtti időkben működő Parasztfürdő („strand”) ismertsége volt 90% alatti, 79,3%-kal. Az ófalu, a vár, a természeti értékek (erdők, tanösvények), a hagyományos ünnepek, a kézművesség és a palóc népviselet szinte teljes körű (95–98%-os) ismertsége mellett kiemelkedően magas (90–92%) volt a Tugár településrész, a Szőlőhegy és a táncház ismertsége. Az egyéb, kitöltők általi önálló említések között 2–5% közötti arányban jelent meg a Márton-napi rendezvény ("ludas lakoma"), a nyugdíjas nap, a szüreti mulatság, a szentiványéji tűzugrás, a hollókői piknik és a várjátékok. A legnagyobb látogatottsággal/igénybevétellel az ünnepek és ófalu rendelkezik, míg a kevésbé felkeresett attrakciók közé tartozik a helyiek körében a Szőlőhegy és a Parasztfürdő (3. ábra). Rendszeresebben látogatják a hagyományos ünnepeket, a kézműves helyeket és programokat és a természeti értékeket (erdőket, tanösvényeket) a fiatalabb, aktívabb, képzettebb és a kisgyermekes háztartások. Jelenlegi formájában való megőrzését szinte minden érték esetében fontosnak találták a kitöltők, leginkább a népviseletet, az ünnepeket, ófalut, a várat, a táncházat, míg leromlott állapota miatt kevésbé a Szőlőhegyet.

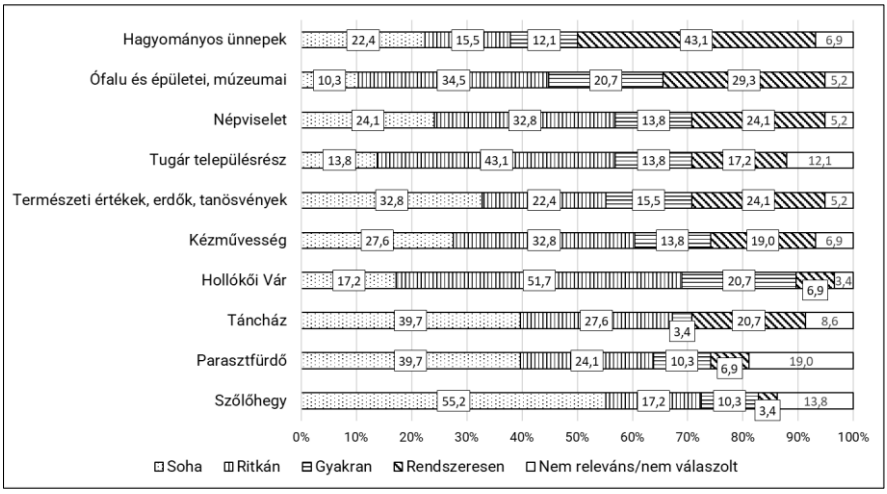

3. ábra. Az egyes értékek felkeresésének, igénybevételének gyakorisága a megkérdezett háztartások (n = 58) százalékában

Forrás: Faluszemináriumi Kutatóműhely (2023) kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés

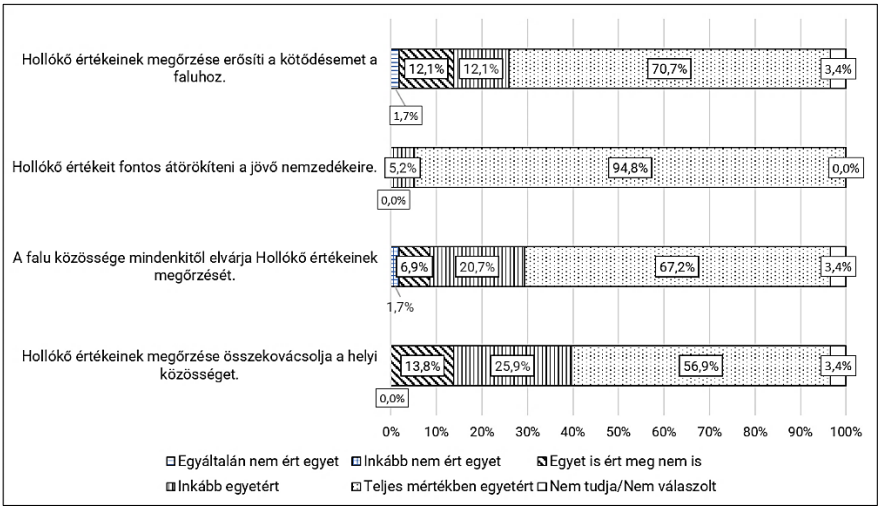

4. ábra. A Hollókő értékeinek megőrzésével kapcsolatos állításokkal való egyetértés szintje a megkérdezett háztartások (n = 58) százalékában

Forrás: Faluszemináriumi Kutatóműhely (2023) kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés

A válaszadó háztartások 82,8%-a inkább vagy teljes mértékben egyetértett azzal az állítással, hogy Hollókő értékeinek megőrzése összekovácsolja a helyi közösséget. A falu közössége a kitöltők 87,9%-a szerint mindenkitől elvárja a helyi értékek

megőrzését. Lényegében minden válaszadó fontosnak tartja Hollókő értékeinek átörökítését a jövő nemzedékeire. Részben vagy egészben 82,8% gondolja úgy, hogy Hollókő értékeinek megőrzése erősíti a kötődését a faluhoz. (4. ábra) Sokkal kevésbé költöznének el Hollókőről azok, akiknek az értékek megőrzése erősíti a kötődését a faluhoz. Akik úgy látják, hogy a falu közössége mindenkitől elvárja Hollókő értékeinek megőrzését, jellemzően magasabbra értékelik a helyi közösségi életet.

Interjú Szabó Csaba polgármesterrel

Polgármesterként Szabó Csabának célja, hogy „a hollókőiek érezzék magukat hollókőinek". Az elsőre triviálisnak tűnő célmeghatározás mögött a helyi társadalom átalakulása áll: az autentikus őslakosság – akiknek közvetlen felmenőik generációjában is még szégyellnivaló dolog volt olyannal házasodni, aki nem hollókői – eltűnik, az idősek halnak, sokan elmentek és eladták az ingatlanjaikat, helyükre ó- és újfaluba is máshonnan érkeznek beköltözők, hétvégiház-tulajdonosok. Bár sikerült néhány fiatal, tettrekész hollókőit lakhatásuk segítésével visszacsábítani, az általános tapasztalat mégis az, hogy kevesen látnak fantáziát Hollókőben. Az ófaluban az ÉMOP forrásból felújított házakat az ötéves kötelező turisztikai hasznosítás után lakásnak adták ki, de jellemző az átköltözés a jutányos díjú bérleményből újfaluba – a lehetőség mindenesetre fennáll, hogy a bérlakás-program révén valaki akár csak 1–2 évre kipróbálja Hollókőt és az ófalui életet. Sajnos egyes rossz állapotú ófalui házak felújítására sem az állam, sem az UNESCO nem tud forrást biztosítani. A családi otthonteremtési támogatások pedig elsősorban nem a hagyománytisztelő embereket hozzák a településre. Általánosságban, az önkormányzat, bár elővásárlási joga van, csak a piaci árnál olcsóbban tudna ingatlanokat vásárolni, és annyira drága működtetni, fenntartani a jelenlegi állományt is, hogy egy ideig nem is tervez ingatlant vásárolni.

A polgármester visszaemlékezése szerint sem akkor, amikor Hollókő az 1960-as évektől a figyelem középpontjába került, sem a '80-as évek végén, amikor a falu világörökségi helyszín lett, nem állt ki senki a helyiek elé, és kérdezte meg őket, hogy mit szeretnének, vagy mondta el nekik, hogy mi történik. Magára maradt a falu 1990 után is, mikor az újonnan megalakuló önkormányzatra a gondnokság feladata hárult. Amikor Szabó Csaba 1998-ban településvezetőként megkezdte pályafutását, Hollókő nagyjából egyórás programot nyújtott: működött egy falumúzeum és egy ajándékbolt, és a vár már látogatható volt. Mára ez megváltozott, a pályázati forrásból és önerőből finanszírozott fejlesztéseknek és az egész évben folyamatosan működő hotelnek köszönhetően Hollókő többnapos programmá vált. A 2015-ben zárult ÉMOP projekt keretében megújult a vár és környezete, az ófalu útjai és több attrakciója, közösségi és szolgáltató helyszíne (pl. táncház, Hollóköves Bisztró, Hollóköves Vendégház, Holló Jankó játszótér, harangjáték), a visszavásárolt ingatlanokban vállalkozások indulhattak (pl. bőrműves műhely, sajtbolt, pékség, Guzsalyas). Az

ÉMOP-os attrakciók összefűzésére létrehozták a Faluséta-jegyet. A Kisfaludy programból 40 ágyférőhelyet újítottak fel. Interreg projektekből további turisztikai, illetve tanösvény-fejlesztés történt. A kultúrház megújítása 2006-ban PHARE, 2017-től GINOP forrásból valósult meg. Utóbbi adta a fedezetét a palóc főzőiskolát is működtető Gasztronómiai Központ kialakításának, a Dr. Román András nevét viselő látogatóház korszerűsítésének, a Millenniumi Emlékpark felújításának és a Masinás vendéglő felszerelésének.

A hagyományok tisztelete Hollókő mindennapjainak és az önkormányzat munkájának központi elemét adja: az említett korábbi és a folyamatban lévő programok és intézkedések továbbra is egy élő palóc falu megvalósítását célozzák. Maguk a hagyományok már csak a népviseletben és az ünnepekben élnek, a mezőgazdaság és a mindennapi élet tradicionális elemei eltűntek. Az iskolának bár kidolgozták a helyi tantervet, hogy a családokban már nem élő hagyományokat a gyerekek legalább ott elsajátíthassák, de ez jelenleg nincs használatban. Az önkormányzat vásárolt a gyerekeknek népviseletet (pályázati forrásból is varratott ruhákat), elkezdték a gyerekek citeráztatását, heti egy néptáncóra kötelező a diákoknak. A helyi varrónőktől sokan rendelnek népviseletet, egy felnőtt női öltözet többszázezer forintért is elkelhet. A néptánccsoport vezetője a falugondnok, a pandémia előtt a csoportnak 13 pár volt tagja. PHARE és ÉMOP támogatásból készült el a hagyományos palóc játszóház, amelyben megtalálható egy tradicionális játékkonyha és szoba, egy Mi-micsoda eszközfelismerős játszótér, illetve egy, a LEGO Klub által épített játszópince. Székely mesterek faragták újra a második világháború előttről származó fakeresztet, egy megmaradt fénykép alapján. Palóc fogásokat kínál a fagylaltozóból átalakított, magánvállalkozás keretében működő Kemencés Étterem. Magánkézben üzemel a Babamúzeum, a Nyomdamúzeum, a Csipkeház és Csipkemúzeum, valamint a Fazekasház. Hollókőn nincs belépő, mindig nyitva várja látogatóit. Települési arculati elemei tartósnak bizonyultak, rendszeresek a média-megjelenések (a polgármester a Magyar Turisztikai Ügynökség filmjét emelte ki). Hollókő világörökséggé nyilvánításának 35. évfordulóján, 2022 novemberében konferenciát szerveztek a faluban.

Az önkormányzati gazdálkodásban az önálló bevételek aránya mintegy 70 százalék, melynek nagy része a hollókői vár üzemeltetéséből és rendezvényeiből (pl. esküvők) származik. A 30 százaléknyi állami forrás részét képezi a világörökségi feladatok ellátására biztosított keret. A COVID előtt (2019-ben) még 20–30 millió Ft szabad kerettel gazdálkodhatott a település, mely többlet a turizmusnak volt köszönhető. A 25 évvel ezelőtt 6–8 fős önkormányzati apparátus a megszaporodott feladatok miatt húsz fő fölé növekedett, a helyi turizmus (a szállodát is beleértve) pedig mintegy 70 embernek ad munkát. A falu életére csapást mért a COVID-pandémia, amiből az interjú készítésének időpontjáig sem teljesen „tért magához": a turistaforgalom és a bevételek – részben a helyi adók korlátozása okán – visszaestek, az önkormányzati dolgozók közül többeket el kellett küldeni, őket visszavenni

vagy új munkaerőt felvenni kockázatos, viszont nincs elég ember a feladatokra. Az állam világörökségi feladatok ellátására nyújtott anyagi és szakmai támogatása csak korlátozottan elegendő. A hollókői mindennapok szervezésében elfáradnak az érintettek.

Interjú Kelecsényi Péterrel, a Hollókői Világörökség-kezelő Nonprofit Kft. vezetőjével

A hollókői világörökségi helyszín kezelője az önkormányzat: az ehhez kapcsolódó turizmus-szervezési és marketing (offline és online) tevékenységeket a 100%-ban tulajdonában lévő nonprofit gazdasági társasághoz szervezte ki, melynek a vezetője ottjártunkkor Kelecsényi Péter igazgató. A hollókői örökség nem csak építészeti világörökséget, hanem szellemi, kulturális örökséget takar – ezeknek az értékeknek „hivatalos" megállapítását a megyei, illetve települési/tájegységi értéktár-bizottságok végzik, egyetemes, nemzeti és helyi szinten. A 2015-ös évben ugyan létrehoztak Hollókőn egy helyi TDM (turisztikai desztináció menedzsment) egyesületet, de ezt követően már nem nyíltak meg azok a pályázatok, amik a fejlesztését, működtetését lehetővé tették volna, és a vállalkozók sem invesztáltak a szervezetbe a tagdíjfizetésen kívül, többnyire passzívak a marketingben, így az örökség és az önkormányzati tulajdon turisztikai hasznosítása egyértelműen a Hollókői Világörökség-kezelő Nkft. feladatává vált.

A palóc örökségen, az önkormányzat által üzemeltetett attrakciókon (pl. Falumúzeum, Guzsalyas), valamint a húsvéti és egyéb ünnepeken, rendezvényeken túlmenően Hollókő fejlesztési prioritást élvező, egyre növekvő jelentőségű és a bevételek nagy részét generáló attrakciója a vár. Az eddigi fejlesztéseken (toronyfelújítás, kiállítótér, szabadulószoba) ottjártunkkor még a tervek között szerepeltek a látogatók komfortérzetét növelő fejlesztések, pl. mosdó kialakítása. Habár a 2020–22 közötti időszakban a vár a felújítási munkálatok és a COVID miatt korlátozottan működött, a polgármesterhez hasonlóan Kelecsényi Péter is kiemelte, hogy a vár bevételteremtése járul hozzá leginkább a falu fenntartásához, az iskola működtetéséhez, az infrastrukturális fejlesztésekhez, a település marketingjéhez.

Hollókőt adottságai értékes partnertelepüléssé teszik a nagyobb hálózatokban és projektekben, mint például a határon átnyúló együttműködések (EGTC, Interreg, Novohrad-Nógrád Geopark), része a Cserhát Natúrpark településegyüttesének. A LEADER programhoz az Ipolymenti Palócok Térségfejlesztő Egyesületen keresztül kapcsolódik Hollókő. Nógrád vármegye önkormányzatával állandó a kapcsolat. A helyi termékeket népszerűsítő, internetes termelői adatbázist és webshopot működtető megyei „Vedd a Nógrádit!" program fesztiváljának Hollókő adott helyet 2022-ben. Ezen kívül a község az előző és a jelenlegi programozási időszakban is részt vett a TOP és a TOP+ programok (vár)megyei szintű egyeztetési folyamataiban. A vár révén Hollókő tagja a Felső-magyarországi Várak Egyesületének. A falu 2021 óta részt vesz az ENSZ Turisztikai Világszervezete (UN Tourism, korábban

UNWTO) Best Tourism Villages Upgrade („ugródeszka”) mentorálási programjában, és szándékukban áll jelentkezni a teljes jogú tagságra.

A környékbeli önkormányzatokkal jellemzőek a kölcsönös, kis segítségek, pl. eszközbérlés, -kölcsönadás, szállítás stb. Három település „Hollókő-Ipolytarnóc-Szécsény Együttműködési Megállapodás” (HISZEM) néven egy tengelyt alkot, de egyelőre még nincsenek konkrétumok.

A (zsugorodó) katolikus közösség is lehetőséget ad a környékbeli falvak lakosainak találkozására. Rendszeresen megszervezik a buszos zarándoklatot Szentkútra, habár régebben ez népszerűbb volt, mint most. Működő, de nem szervezett a kapcsolat a garábi hangtálfürdővel (Grabensia). Ezeket az eseti együttműködéseket leszámítva nincs stratégiai összefonódás a környékbeli településekkel, ebből a szempontból Hollókő privilegizált helyzete inkább hátrány, mint előny. Általában jellemző az igazgató szerint, hogy sok hálózatot csak egy-egy pályázati projekt hoz létre és tart életben, a továbbiakban viszont nem hajlandóak/nem tudnak a felek anyagi és szellemi erőforrást beletenni az együttműködésbe.

Kelecsényi Péter szerint a helyiek körében a nyugdíjasok azok, akik leginkább a sajátjuknak tekintik a hollókői örökséget, de ez is inkább csak a templomba járásra, az ünnepi készülődésre, az ajándékozási szokásokra terjed ki. A lakosság nagyjából egyötöde az örökségre, illetve az ahhoz kapcsolódó turizmusra alapozza a megélhetését, ugyanakkor van egy olyan szűk réteg is, akik szinte teljesen passzívak a kérdésben. Az igazgató az újonnan betelepülőket jelentős részben gyermekeiken keresztül látja „megnyerhetőnek”, a népviselet-igénylés ennek jó szűrője. Bár sokakat a munkájuk nem nagyon enged aktívan részt venni a hagyományok életben tartásában, mégis próbálják kivenni a részüket, így nem ritka az önkéntesség.

Interjú Péter Hunorral, a Jó Palócok Egyesülete elnökével

A 2007-ben megalapított Jó Palócok Egyesülete célja a hollókői ifjúság megszólítása, aktivizálása. Induláskor a működést megalapozó tevékenység Erasmus-utazások megszervezése volt a helyi fiatalok számára. Ezek a támogatott utazások még mindig működnek, főleg Dél-Európába, valamint a Baltikumra, Kelet-Közép-Európába, de még a Franciaországhoz tartozó Martinique szigetére is eljutottak a karibi térségben. Európába saját kirándulásokat is szerveztek az aktív fiataloknak, ingyenes részvételi lehetőséggel. Helyben a húsvéti ünnep alkalmával 50–100 önkéntest tudtak mozgósítani. Szimbolikus fordulópontot jelentett Áder János köztársasági elnök 2012-es hollókői látogatása, melynek apropóján alulról megszerveződött egy helyi hagyományőrző csapat. 2013-14-ben közreműködtek a táncház létrehozásában, melynek fontos szerepe van az értékőrzésben: a Belső-Cserhátban, Hollókőn és Rimócon egyedi, a térségre jellemző módon táncolják a csárdást. Az egyesület élére állt a helyi könyvtár újraélesztésének, az iskolából mentették át a könyveket a Dr. Román Andrásról elnevezett látogatóházba.

A palócságot a maguk számára területi értelemben definiálják: a Sajótól Hollókőig, Egertől a Garam-mentéig húzódik Palócföld, amelyre egy sajátos nyelvjárás, valamint a katolicizmus és a gyors változásoknak való ellenállás jellemző. Véleményük szerint a hagyomány attól élő, hogy közben picit változik, alakul. Péter Hunor szerint az ófalu hiába épített és kulturális örökség egyben, a különböző felügyelőszervek túlságosan elválasztják az épített műemléket a hagyománytól. Az UNESCO és az állam sokat vár el, de kevés támogatást ad, pedig az örökséget sokba kerül megvédeni, igaz, a pénznél még nagyobb segítség lenne az észszerűség, a reális elvárások. Hollókőn a helyiek elsősorban „hollókőiek", és csak azután palócok. Minden helybeli elfogadja az ófalu, a népviselet, a vár, a hagyásfás legelők értékét, az esetleges véleménykülönbség inkább a hasznosítás módjában van. Ófaluban a tömeggel együtt kell élni – ha ott őrzöd a hagyományt, „kiállított baba vagy, nincs magánéleted": ez más palóc faluban nincs így, pedig máshol is megpróbálkoznak a palóc hagyomány üzleti hasznosításával. Az egyesület maga csináltat és ingyen kölcsönöztet népviseletet az igénylőknek. Az interjúalany szerint a népviseletet csak olyannak szabadna viselni, aki ezt méltósággal teszi és magáénak érzi. A népviselet tovább örökítése révén az egyes generációk is közelebb kerülnek egymáshoz: nem csak a múltbéli hagyomány elevenedik meg, hanem a nagymamák is beszélgetnek a lányunokákkal, amíg a hosszas öltözködés zajlik.

Az interjúkészítés idején a 20 fős egyesületi tagság 30–55 év közöttiekből áll, nagyjából fele nő és fele beköltöző, néhányan pedig nem hollókőiek, az alapítók viszont szinte mind helyben laknak, akik nem, azok külföldön élnek. A tagságból mintegy 10 fő mindig könnyen aktivizálható, pl. megvan a szükséges többség a határozathozatalhoz az egyesület közgyűlésein. A fiatalítás már elkélne, de körvonalazódik az utánpótlás. Az egyesület évente mintegy 100–120 embert mozgat a táncház, az utazások és rendezvények révén. Az egyesületi tagok és a kapcsolódó érdekeltek rendszeresen járnak fellépni, aktívan részt vettek pl. a „Vedd a nógrádit!" hollókői nagy rendezvényén. Az egyesület tevékenysége összefonódik a Hollókői Világörökség-kezelő Nkft-vel is.

Péter Hunor elmondása szerint az egyesület finanszírozása önálló lábon áll, projektekből és a rendezvények bevételeiből tartja fenn magát. Tagdíjat nem szed, és tagi kifizetés sincs, mindent visszaforgatnak a működésbe. Egyszer kaptak külön támogatást az Országgyűlés elnökétől is. Évente 3–6 millió Ft az egyesület költségvetése. Az elnök a közelmúltból kiemelte az Európai Unió „Europe for Citizens" (Európa a Polgárokért) programja keretében – az önkormányzat, mint pályázó szervezet részvételével – megvalósult projekteket, melyekben nemzetközi partnerterületekkel a szolidaritás erősítésére irányuló programokat valósítottak meg. Többek között e projektek keretében is Hollókőnek többször volt együttműködése a szlovákiai Bátka református település önkormányzatával, a két település közös Interreg projektet is megvalósított. Magyarországi katolikus településsel nincs kapcsolatuk, csak az ugyan katolikus többségű, de jelentős részben evangélikus Kétbodonnyal,

Rétság közelében. A terveik között szerepel szlovák-magyar (SKHU) Interreg projektben való részvétel, az ehhez hasonló vállalásokhoz azonban apparátus kellene, projektmenedzserek, akik hajlandóak hagyományápolásra is, a pénzügyi háttér megteremtése mellett, és képesek koordinálni az embereket (főleg a fiatalokat). Több önkormányzati pozíciót is meg kellene hirdetni, nyilvánosan, nem feltétlenül hollókőieknek, a forrás-mobilizáló és koordináló feladatokra.

A rendezvényekhez kapcsolódó feladatokat az egyesület tagjai felosztják egymás között. A külső érdeklődésre is számot tartó rendezvények a húsvét és pünkösd, augusztus 20. (az egyesület által készített „új kenyérrel", együtt a várjátékokkal), a szüreti időszak, az Élő Falumúzeum Program, valamint a Márton-napi tollfosztás és csuhébaba-készítés. Kimondottan csak a helyi közösségnek szól a nyugdíjasnap, ahol fellépéssel kedveskednek az időseknek, június utolsó péntekjén a főzőverseny, november végén a kolbásztöltő verseny (ahol mindössze egyetlen vendég résztvevő vagy csapat érkezhet Hollókőn kívülről), és karácsony előtti utolsó hétvégén a karácsonyváró. A színjátszókörnek minden évben kirándulást szerveznek. (Említést érdemel, hogy régebben húsvétkor passiójátékot is rendeztek.) A kolbászöltő versenyen azért értékesít az egyesület belépőt, mert fedezetet nyújt a húsalapanyag megvásárlásához. Általában véve a rendezvénybelépők segíthetnek a túlterhelés elleni küzdelemben.

Az értékőrzés, hagyományápolás, az örökség hasznosítása természetesen nem konfliktusmentes: az idősebbek gyakran mondják, hogy nem olyan a falu, mint negyven éve, de látni kell, hogy közben ki is cserélődik a lakosság. A faluban az elmúlt 25 évben csak néhány olyan gyerek született, akinek az apja és anyja is hollókői, márpedig a helybeli „öregek" szemében ettől lesz valaki a szó szoros értelmében hollókői. Az egyesületi elnök szerint a különleges környezetre vágyó beköltözők és a faluba befektetők találják meg számításukat Hollókőn, miközben a helyiek közül sokan hajlamosak irigységgel illetni a betelepült lakókat és vállalkozásokat. Sok a kritikus hang, de a tétovázásnál, egyhelyben állásnál a zsákutcák, sikertelen próbálkozások is jobbak.

A jövővel kapcsolatban kockázatot jelent, hogy lesz-e elég olyan ember, aki megengedheti magának, hogy Hollókőn éljen, azaz, hogy meglegyen a megélhetése, de jusson ideje a hagyományokra is. Az interjúalany úgy fogalmazott, hogy „a Maslow piramisban az örökségvédelem az önmegvalósítás szintje", tehát sok más szükséglet megelőzi fontosságban. Péter Hunor nem osztja teljes egészében azt a nézetet, hogy a gyerekeiken keresztül könnyen bevonhatók a betelepülők. Az egyesület kapcsán kiemelte, hogy alapvetően az egyén az örökség és a hagyomány megőrzésének a letéteményese, a szervezet, a közösség pedig erre az egyéni ambícióra tud építeni.

Interjú Polgár Péterrel, a Szent László Vitézeinek Társasága vezetőjével

Az 1990-es és 2000-es évek fordulóján felívelőben volt Magyarországon a katonai hagyományőrzés. Ebben az időben Polgár Péter és felesége Gyömrőn igazgatták az ottani művelődési házat és barátaikkal középkori hagyományőrzést folytattak. A Hollókőért Közalapítvány 2002-ben kérte fel őket várjátékok tartására: bár a hollókői várban akkoriban csak a konyha meg a pince volt lefedve, az 1966–1996 közötti szakaszos állami feltárás után az egyik legjobb állapotú várromnak bizonyult az országban. Polgárék az önkormányzati bérlakás program keretében Hollókőre költöztek, majd saját házat építettek. Egyéni vállalkozóként megállapodást kötöttek az önkormányzattal a várjátékokra és a mindennapi várélet bemutatására (egy beöltözött vitéz szerepeltetésével). Az akkori várgondnok és felesége nagyon gondos gazdája volt az épületnek, a várjátékokra a vitézek a megyéből jöttek. A megállapodás szerint a belépőjegy árának 10%-át fejlesztésre, másik 10%-át pedig a megállapodott attrakcióra fordíthatták. Nagyobb nyereségre és több fejlesztési pénzre lett volna szükségük, de ehhez nem jutottak hozzá, miközben az elvárások változatlanok maradtak. Ezért egy időre leálltak a vállalkozással. Az önkormányzat akkoriban olyan vállalkozót keresett, aki fizetett volna azért, hogy a várba jöhessen (igénybe vegye azt). Ennek kevés realitását belátva az önkormányzat pályázatot hirdetett a várjátékok megvalósítására, amelyen Polgárék is elindultak. Bár a pályázatot más nyerte, de kiderült, hogy nem nyújt minőségi programot, így két év után visszahívták Polgárékat.

Uniós pályázati forrásokból 2015-től folyamatosak a várban a fejlesztések, melynek része volt a tető lefedése, a pincék berendezése (fegyverterem, középkori életkép, képes krónika). A megújulás során a Diósgyőri Vár régésze, Dr. Lovász Emese tervezte a teljesen 13. századi állapotokat tükröző hálótermet, ebédlőtermet (konyhával, fürdőházzal, víztározóval és a vár egyetlen működő tűzterével), illetve lovagtermet. A bútorokat egy helyi fafaragó készítette, illetve közreműködött nemezkészítő, népi keramikus is a felújításban. A vitézek, korabeli lányok/asszonyok és gyerekek megidézésén 16 fős apparátus munkálkodik. Polgár Péter szerint a nagyobb programokra és a vár körüli teendőkre kellene egy állandó alkalmazottakból álló alapcsapat.

A Szent László Vitézeinek Társasága 2004 óta működik (a hátterét adó egyesületet 1998-ban jegyezték be), ottjártunkkor 22 taggal (melyből 6 fő hollókői, a többiek Nógrád és Pest vármegyéből érkeznek). A szervezet fellépési díjak biztosította bevételeit többnyire felemésztik a költségek. Az egyesületnek konzultatív szerepe volt a várfelújításban. A többi hollókői szervezettel leginkább az átfedő tagokon keresztül van kapcsolódás, konkrét együttműködés nincs, a tevékenységek elválnak, de szerencsére nem ütik, hanem kiegészítik egymást. A nagy várromokkal rendelkező településeket tömörítő Felső-magyarországi Várak Egyesületének tagja Hol-

lókő, ahol az évi egyszeri közgyűlésen kívül gyakran tesznek eleget egymás meghívásának is. Más hagyományőrző szervezetekkel vannak tapasztalatcserék, rendszeresen jelennek meg a hollókőiek rendezvényeken, pl. Egerben, a Civil Csillagok rendezvénysorozaton. A nagyobb rendezvények egyben kötetlen szakmai találkozók is. A COVID előtti időkben éveken keresztül jártak a reneszánsz várkastéllyal büszkélkedő lengyelországi Niepołomice városába, amely Szécsény testvértelepülése is egyben. Baráti kapcsolatot ápolnak olaszországi katonai hagyományőrzőkkel is.

Összességében, korábban nem létezett erős helyi kötődés a várhoz, a helyiek állataikat legeltetni jártak oda. A feltárásoknak, fejlesztési programoknak köszönhetően a vár felértékelődött, és ma az önkormányzat fő bevételi forrását adja. Tematikus szempontból lehetne építeni a vár 1312-es sikeres megvédésére. Ha a kaputoronynál a pártázat rész is visszaépülne, akkor előállna egy 4 m vastagságú, 7–8 magas falszakasz, ahol visszaadható volna a várostrom-élmény, és akár filmjelenetek készítésére is alkalmas lenne. Polgár Péter felhívta a figyelmet arra, hogy az „igazi" ófalu Hollókőn a Váralja elnevezésű középkori település, a vár lábánál. Bár nincsenek lakóépület-maradványok, feltételezhetően rönkfából építkezhettek. A középkori templom helye ismert és az épületet próbálják rekonstruálni (a szécsényi Forgách-Lipthay Kastélymúzeummal együttműködésben), de nem a 13. századi, hanem a 15–17. századi végvárak korának megfelelő állapotot. A váralja jelentőségét az adja, hogy a vár, mint örökség vele együtt lenne teljes, ugyanis a középkori vár csak a kiszolgáló településsel lehetett életképes. A koncepció szerint a 13. századi vár, a 17. századi váralja, a 19. századi ófalu és a kortárs újfalu együtt szemléltetnék a történelmi fejlődést. A váralja településrész „élettel való megtöltésének" részét képezné a legeltetéses állattartás, a földművelés, a gyümölcsösök, a kézművesség korabeli képének hiteles megelevenítése. Az elképzelés szerint a helyszínen egy nagyszabású pünkösdi hétvégi programot is fel lehetne építeni. A feltárás, helyreállítás ötlete a Bükki Nemzeti Park támogatását is élvezi.

Interjú Ispán Dániellel, a Cserhát Natúrpark Közhasznú Alapítvány munkaszervezet-vezetőjével

A hollókői székhelyű alapítvány munkaszervezet-vezetője, Ispán Dániel elsősorban a térségi szervezet nézőpontjából, szélesebb kitekintést adva segített megismerni Hollókő szerepét és helyzetét. Ottjártunkkor az interjúalany és felesége a faluban laknak és dolgoznak, vállalkozásuk keretében ők működtetik a hagyományőrző programokat, idegenvezetést, gasztronómiai élményeket akár csomagban kínáló, kiállítóteret, kézművesboltot is magában foglaló Pajtakert Programirodát, valamint az Ispán Vendégházat.

A 2000-es évek közepén a Cserfa (Cserháti Falvak Szövetsége a Vidékért) Közhasznú Egyesület 22 település részvételével Nógrád megye első LEADER helyi akciócsoportját (HACS) alakította meg, melynek Ispán Dániel a helyi megbízottja volt.

Az egyesület kezdőlendületét megtörte, hogy megalapozott várakozásaik ellenére nem nyertek el egy, a fejlődéshez fontos pályázati forrást. A közösség az előremenekülést választotta, így natúrpark alapítása mellett döntöttek, amelyben mindegyik érintett település részt akart venni. A Cserhát Natúrpark Alapítvány alapító szervezete a Cserfa Egyesület, amely egy tagot delegált az alapítvány kuratóriumába. A Cserfa helyi akciócsoportja ezzel egyidejűleg megszűnt, a térségben két HACS jött létre, a településeken keresztül az egyesület és az alapítvány is tagja a LEADER partnerségeknek.

A Cserhát Natúrpark mögött nem húzódik meg nemzeti park, helyi akciócsoport vagy városi önkormányzat háttértámogatása és befolyása. A környékbeli városok (Szécsény, Pásztó, Balassagyarmat stb.) nem tagjai a Natúrparknak, mivel nem tudnák tartani a természetes és az épített területek előírt arányát. Az alapítvány működésének fedezetét lényegében az (elsősorban uniós) pályázati források adják: 2009 óta a több mint 50 beadott pályázatnak nagyjából a felét nyerték meg. Előfordult, hogy kifejezetten natúrparkoknak kiírt pályázatot nem nyertek el, egyetlen natúrparkként a megyében – az ilyen döntések mögül vélhetően a (párt)politikai motivációk sem hiányoztak.

A Cserhát Natúrpark tagja a Novohrad-Nógrád Geoparknak, egy szlovák-magyar határon átnyúló geoturisztikai együttműködésnek, Hollókő pedig a geopark településhálózatának része. A natúrpark szorosan együttműködik a Zöld Út Természetjárók Egyesületével, a területén 260 kilométernyi zöldút túraútvonal húzódik. Az egyesülettel együttműködésben mobilapplikáció is kialakításra került: a rendszer a Cartographia „funiQ Okos Térkép” nevű digitális szolgáltatásán alapul, hálózatba szervezve a látnivalókat, szolgáltatókat, termelőket. Folyamatos a kapcsolattartás minden natúrparki, illetve szécsényi és pásztói iskolával, akiknek az oktatóanyagok készítése mellett rendszeresen szerveznek nagyon népszerű vetélkedőt. Elsősorban gyümölcsfajták megőrzésére irányul az együttműködés a Nemzeti Biodiverzitás- és Génmegőrzési Központtal – csak körtefajtából 165 félét sikerült a megfelelő oltvány megszerzésével megőrizni. Az alapítvány tevékenységéből adódóan alapvetően szükséges a kapcsolattartás a Bükki Nemzeti Parkkal.

Hollókőn található az alapítvány székhelye, munkaszervezeti irodája, és a faluból indul ki a legtöbb, a natúrpark által gondozott túraútvonal is. A natúrpark vetélkedőinek szervezésében kulcsszerepe van Ispánné Péter Évának, Ispán Dániel feleségének, aki az oktatás-neveléssel, tehetséggondozással, pedagógus-továbbképzéssel, közösségszervezéssel foglalkozó Hollókő Öröksége Közhasznú Egyesület vezetője. A település más szereplőivel nemigen jellemző a folyamatos kapcsolat: a helyiek közül sokan nem is hallottak még a Natúrparkról, és érezhető a nem betagozódott „együttmentekkel” szemben egyfajta kirekesztés. A közeledést az önkormányzat sem kimondottan szorgalmazza. Az interjúalany szerint Hollókő a szegénységből emelkedett kiemelt státuszába, és ennek minden hozadékát magáénak tekinti, a Natúrpark számára viszont minden település egyanrangú. Természetesen

a Natúrpark településközi közös rendezvényeibe (pl. iskolai vetélkedő) bevonódik a község.

Országosan a Magyar Natúrpark Szövetség fogja össze a 17 natúrparkot. Az országos szervezet ápolja elsősorban a nemzetközi kapcsolatokat, amelyre rácsatlakoznak a natúrparkok is. Maga a Cserhát Natúrpark inkább a belső hálózata működtetésére koncentrál. A natúrparkok között jó az együttműködés, de megfigyelhető a natúrpark-hálózat centralizálódása, olyan országos vezetőkkel, akik adott esetben nem is natúrpark területén élnek. A natúrparki szervezetek átalakulása, megújulása országos folyamat, az interjú készítésekor a Cserhát Natúrpark elnöksége és munkaszervezete is a staféta átadására készült.

Következtetések és javaslatok

Hollókő a 20. század folyamán elszigetelt szegényparaszti zsákfaluból fokozatosan vált az államszocialista évtizedekben vegyes agrár-ipari foglalkozási profilú, majd a rendszerváltozás után turisztikailag frekventált (örökség)településsé. Az egyes korszakokhoz az örökségvédelem eltérő gyakorlatai kapcsolódnak, az 1987-es világörökséggé nyilvánítás óta viszont a komplex örökségvédelem dominál. Ebben a folyamatban a megőrzött ófalui épületegyüttes adta környezetben az archaikus társadalmi gyakorlatok ma már leginkább csak a népviseletben és egyes ünnepi szokások színpadias feleleventésében köszönnek vissza.

A lakosság körében többnyire ismertek Hollókő értékei, a háztartások egy jelentősebb hányada gyakran vagy rendszeresen megfordul az ófaluban, és a beköltözők, fiatalabbak, képzettebbek, mint az attrakciók fogyasztóinak érdeklődése szerteágazóbb, nyitottabbak például a természeti értékek, túraútvonalak, tanösvények irányába.

Az önkormányzat elsődleges szereplője az érték- és hagyományőrzésnek, ami az épített örökség gondnoksága mellett más intézkedésekben is megnyilvánul. Az ófalu élő faluvá tételét nem tudta eredményesen szolgálni az önkormányzati bérlakásprogram. Ófalu egy szerkezetében és építészetében kifogástalanul megőrzött múltat idéző sétálóutcaként jelenik meg, ahol többnyire üzletek, szálláshelyek és közintézmények töltik meg funkcióval az épületeket. A drága ófalui ingatlanok többségében vállalkozók és hétvégiház-tulajdonosok kezében vannak. Az idősebb generációk távozásával, leszármazottjaik elköltözésével, a máshonnan beköltözők érkezé-sével Hollókő lakossága olyan helyi társadalomra cserélődik ki, akik már nem hordozzák az örökséget, és nem is feltétlenül veszik ki aktívan a részüket a gondozásából. Sok háztartás hiába érdekelt legalább érintőlegesen a helyi turizmusban, a végzett tevékenység nem feltétlenül kapcsolódik az örökség életben tartásához. Némi reményt adhat a civil szervezetek, például a Jó Palócok Egyesületének tevékenysége, tagjai között beköltözőkkel is, a fiatalok mozgósításában, a közösségi

programok minden korosztályra kiterjedő szervezésében. Az utánpótlás megteremtése azonban a közeljövő feladatát jelenti az alapító vezetőség számára.

Az ófalu mellett a település másik, azzal szinte egyidőben feltárt tárgyi emléke a középkori vár, amely 1996-ra nyerte el látogatható formáját. A vár jelenleg Hollókő legnagyobb érdeklődésre számot tartó és legjelentősebb bevételi forrását jelentő attrakciója, és folyamatos fejlesztése prioritás az önkormányzat számára. A Szent László Vitézei Egyesület törekszik a történetileg hiteles helyiségek kialakítására és programok szervezésére a várban, és aktívan „lobbizik" a végvárak korát idéző váralja településrész rekonstrukciójáért is.

Az örökséghez kapcsolódó attrakciók, az ünnepi rendezvények és a vár turisztikai menedzsmentjét és marketingjét az önkormányzati tulajdonban lévő nonprofit kft. végzi, és igyekszik Hollókő nemzetközi láthatóságát is megőrizni. A szervezet szívesen látna nagyobb aktivitást a helyi vállalkozásoktól a településmarketing erősítésében, illetve együttműködési hajlandóságot a közeli települések részéről.

Hollókő, mint egyetemes és nemzeti örökség birtokosának fejlődésében kritikus a még kiaknázatlan belső potenciálokra és a külső (elsősorban együttműködési) lehetőségekre való építkezés a jövőben. Az örökségvagyon kapcsán nagyobb hangsúlyt kell kapjon a funkció, a használat módjának körültekintőbb tervezése és időszakos újragondolása a változó igények és lehetőségek tükrében. Figyelmet kell fordítani a színvonalas és értékarányos szolgáltatásnyújtásra, ami a külföldi látogatók körében népszerűbbé, honfitársaink körében pedig elérhetőbbé teheti Hollókő értékeit. A szezonalitás adta kiegyenlítetlen terhelés kiküszöbölése és a hosszabb, minőségibb időtöltés lehetősége véleményem szerint prioritás.

A mezőgazdaság jó ideje nem része Hollókő mindennapjainak, és a helyiek nem is ebben látják a jövőt: mégis, amit talán nem látnak meg elsőre, hogy a hagyományos művelési módok újraélesztése –a többi örökségi elemmel integráltan – újabb dimenzióval gazdagítaná az örökséget és növelné a helyi termékek kínálatát, már csak azért is, mert utóbbiakban viszont érzik a jövőépítés lehetőségét a helyiek. Természetesen kulcsfontosságú a hagyományok és a mezőgazdaság iránt elkötelezett, alkalmas humánerőforrás megléte, amely jelenleg nem áll rendelkezésre.

Bár tagja a község különböző hálózatoknak, településegyütteseknek, a térség településeivel nincs stratégiai együttműködés, vagy (egyelőre) csak formális, konkrétumok nélküli. Hollókő „különcsége", egyben a többi település irigysége, mint ugyanazon érme két oldala, egyaránt említésre kerültek a különböző helyi szereplők által. Hollókő öröksége térségi húzóerő lehetne mind nógrádi, mind palócföldi léptékben, azonban pontszerű örökséghelyszínként más települések természeti és kulturális értékeivel összefonódva tudna igazán ekként érvényesülni. A falu a wellnesshotel és a helyi vállalkozások révén már most is jelentős foglalkoztató a környékben, de egyértelmű, hogy a lehetőségei ennél messzebbre mutatnak. A Cserhát Natúrpark, amennyiben a hollókői önkormányzattal és más helyi szereplőkkel erősebbre tudná

fűzni a kapcsolatot, hangsúlyosabban lehetne Hollókőt és a többi települést a természeti, táji értékek bázisán hálózatba szervező erő.

Mindezek mellett térségi szinten szükség lenne az önkormányzatok közötti fejlesztési célú társulásokra, és a közösségvezérelt, integrált helyi fejlesztés eszközeinek teljes körű és hatékony kihasználására, valamint kormányzati szándékra az alulról építkező kezdeményezések mozgásterének növelésére.

Irodalomjegyzék

Ashley, S. L. T., Frank, S. (2016): Introduction: Heritage-Outside-In. International Journal of Heritage Studies, 22(7), 501–503. https://doi.org/10.1080/13527258.2016.1184704

Beluszky, P., Sikos, T. T. (2007): Változó falvaink (Magyarország falutípusai az ezredfordulón). Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 459 p.

Beluszky, P., Bajmócy, P., Farkas, J. Z., Csatári, B. (2021): Vidéki térségek. In: Kocsis, K., Kovács, Z., Nemerkényi, Z., Kincses, Á., Tóth, G. (szerk.): Magyarország Nemzeti Atlasza–MNA Társadalom kötet. Eötvös Lóránd Kutató Hálózat, Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Budapest pp. 140–149.

Bencsik, B. (2015): Hollókő imázsa és marketingtevékenysége. OTDK dolgozat, Gödöllő

Bohland, J. D., Hague, E. (2009): Heritage and Identity. In International Encyclopedia of Human Geography, pp. 109–114. Elsevier. https://doi.org/10.1016/b978-008044910-4.00364-3

Calderón, B., García Cuesta, J. L. (2016): Sources and forms of territorial heritage. International Journal of Humanities and Cultural Studies, 3(1), 2141–2157.

CEMAT (2010): Resolution No.2 of the Ministers Responsible for Sparial/Regional Planning of the Member States of the Council of Europe, on the Pan-European Charter for the Rural Heritage Promoting Sustainable Spatial Development: The Rural Heritage as Factor of Territorial Cohesion. In: Proceedings of the Conferences of Ministers Responsible for Spatial/Regional Planning, Moscow, Russia, 8–9 July 2010. https://rm.coe.int/15th-council-of-europe-conference-of-ministers-responsible-for-spatial/168076c73d

Council of Europe (2005): Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (Faro Convention) https://rm.coe.int/1680083746

Council of the EU (2014): Conclusions on cultural heritage as a strategic resource for a sustainable Europe. Education, Youth, Culture and Sport Council meeting Brussels, 20 May 2014. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/educ/142705.pdf

Csurgó, B. (2016): Nostalgia for the rural. Cultural heritage based tourism and community building in rural Hungary. In: Proceedings of Heritage 2016 5th International Conference on Heritage and Sustainable Development. Green Lines, Barcelos, pp. 1583–1592. ISBN 978-989-8734-14-3 https://real.mtak.hu/73018/1/heritage_paper_csurgo_0330.pdf

de Luca, C., López-Murcia, J., Conticelli, E., Santangelo, A., Perello, M., Tondelli, S. (2021): Participatory Process for Regenerating Rural Areas through Heritage-Led Plans: The RURITAGE Community-Based Methodology. Sustainability, 13(9), 5212. MDPI AG. https://doi.org/10.3390/su13095212

Demeter, P., Ritter, K. (2015): Hollókő – tendenciák a mezőgazdaságban. Acta Regionis Rurum, 9, 34–43.

Dimitrijević, M., Ristić, L., Bošković, N. (2022): Rural tourism as a driver of the economic and rural development in the Republic of Serbia. Hotel and Tourism Management, 10(1), 79–90. https://doi.org/10.5937/menhottur2201079D

During, R. (Ed.) (2011): Cultural heritage and identity politics. Wageningen Academic Publishers. https://edepot.wur.nl/181393

Eckert, M. (2015): A jövő záloga: a hollókői ifjúság helyzete és lehetőségei. Acta Regionis Rurum, 9, 72–80.

Egusquiza, A., Zubiaga, M., Gandini, A., de Luca, C., Tondelli, S. (2021): Systemic Innovation Areas for Heritage-Led Rural Regeneration: A Multilevel Repository of Best Practices. Sustainability, 13(9), 5069. MDPI AG. https://doi.org/10.3390/su13095069

European Commission (2015): Getting Cultural Heritage to Work for Europe – Report of the Horizon 2020 Expert Group on Cultural Heritage. European Commission: Brussels, Belgium. https://data.europa.eu/doi/10.2777/745666

Graham, B., Howard, P. (2008): Heritage, memory and identity. In: Graham, B. & Howard, P. (Eds.), The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity (pp. 1–15). Ashgate Publishing

Hall, S. (1990): Cultural Identity and Diaspora. In J. Rutherford (Ed.), Identity: Community, Culture, Difference. Lawrence & Wishart, London pp. 222–237.

Hevesi, I. (2015): A kisvállalkozások és a kézművesség helyzetének vizsgálata Hollókőn. Acta Regionis Rurum, 9, 44–54.

ICOMOS (2017): ICOMOS-IFLA Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage https://admin.icomos.org/wp-content/uploads/2019/07/GA2017_6-3-1_RuralLandscapesPrinciples_EN_adopted-15122017.pdf

Ilovan, O.-R., Doroftei, I., Buş, R. M., Kosinszki, S.-A. (2016): Territorial identity, cultural landscapes and values education: A brief approach. In: O.-R. Ilovan & M. E. Dulamă (Eds.), Territorial identity and values in geographical education (pp. 13–30). Presa Universitară Clujeană https://geografie.ubbcluj.ro/ccau/capitoleCCAU/CC_01_CCAU.pdf

Irimiás, A. (2018): Az örökségturizmus menedzsmentje. Akadémiai Kiadó, Budapest http://doi.org/10.1556/9789634542285

Jansen-Verbeke, M. (2009): The territoriality paradigm in cultural tourism. Turyzm/Tourism, 19(1–2), 25–31. https://doi.org/10.2478/v10106-009-0003-z

Jászberényi, M. (2022): Új perspektívák a kulturális turizmusban. In: M. Jászberényi, K. Boros, M. Miskolczi (eds.): Vonzerőfejlesztés a kulturális és aktív turizmusban. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 7–18. https://doi.org/10.1556/9789634548041

Kassai, Z. (2015): Társadalmi szervezetek Hollókőn. Acta Regionis Rurum, 9, 82–91.

Kovács, A. D., Farkas, J. Z., Perger, É. (2015): A vidék fogalma, lehatárolása és új tipológiai kísérlete. Tér és Társadalom, 29(1), 11–34. https://doi.org/10.17649/TET.29.1.2674

Kovács, D., Molnár, M. (2000): Hollókő. In: Bőhm, A., Bódi, F. (szerk.): Sikeres helyi társadalmak Magyarországon. Agroinform Kiadó, Budapest. pp. 95–120.

Kovács, D. (2022): Hollókő: a harmadik dosszié. In: Obádovics, C. & Széles, Z. (szerk.) Történelem – társadalom – vidék: Jubileumi tanulmánykötet II. Sopron, Soproni Egyetemi Kiadó. pp. 189–217. https://doi.org/10.35511/978-963-334-430-9-Kovacs

Leask, A. (2022): The nature and role of visitor attractions. In: Fyall, A. et al. (Eds.) Managing visitor attractions. Routledge. pp. 3–21. https://doi.org/10.4324/9781003041948-2

Lewicka, M. (2011): Place attachment: How far have we come in the last 40 years? Journal of Environmental Psychology, 31(3), 207–230. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.10.001

Low, S. M., Altman, I. (1992): Place Attachment: A Conceptual Inquiry. Plenum Press, New York. https://doi.org/10.1007/978-1-4684-8753-4

Lowenthal, D. (1985): The Past is a Foreign Country. Cambridge University Press, Cambridge

Macdonald, S. (2013): Memorylands – Heritage and identity in Europe today. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203553336

Michalkó, G. (2016): Turizmológia. Akadémiai Kiadó. https://doi.org/10.1556/9789630597173

Molnár, M. (2011): Hollókő (VI. 2. altípus, VIII. falutáj). In: Beluszky, P., Sikos, T. T. (szerk.): Változó falvaink: Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkarászig. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 264–291.

Molnár, M (2015): Falukutatás Hollókőn Acta Regionis Rurum, 9. 4–9 http://doi.org/10.21408/SZIE.ACTAREG.2015

Nagyné Molnár, M (2025): Út az örökségturizmusig: faluszemináriumi kutatások Hollókőn Acta Regionis Rurum, 19. 5–18.

Murzyn, M. A. (2008): Heritage transformation in Central and Eastern Europe. In: B. Graham, P. Howard (Eds.) The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity. Routledge, pp. 315–346.

Odler, L. (2015): Hollókő marketing szempontú elemzése, marketingkommunikációs eszközeinek vizsgálata. Acta Regionis Rurum, 9. 64–71.

Paládi-Kovács, A. (2014): A nemzeti kulturális örökség fogalma, tárgya. In: Örökség, hagyomány, néprajz. Újra Ózdért Közhasznú Egyesület, Ózd pp. 33–45. https://real.mtak.hu/21208/1/A_nemzeti_kulturalis_orokseg_fogalma1_u_113028.756736.pdf

Rátz, T. (2011): Kulturális turizmus. In: Michalkó, G. (szerk.): Turisztikai terméktervezés és fejlesztés. Pécsi Tudományegyetem, Pécs

Relph, E. (1976): Place and Placelessness, London, Pion Limited

Rodenberg, J., Wagenaar, P. (2018): Cultural Contestation: Heritage, Identity and the Role of Government. In Cultural Contestation (pp. 1–10). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-91914-0_1

Scannell, L., Gifford, R. (2010): Defining place attachment: A tripartite organizing framework. Journal of Environmental Psychology, 30(1), 1–10. Elsevier BV. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.09.006

Scazzosi, L. (2018): Rural Landscape as Heritage: Reasons for and Implications of Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage ICOMOS-IFLA 2017. Built Heritage, 2(3), 39–52. https://doi.org/10.1186/bf03545709

Seočanac, M., Đorđević, N., Pantović, D. (2024): Cultural Tourism in Rural Areas: Mapping Research Trends Through Bibliometric and Content Analysis. Ekonomika Poljoprivrede, 71(1), 205–224. https://doi.org/10.59267/ekoPolj2401205S

Simándi, S., Benkei-Kovács, B. (2018): Kulturális turizmus. Nemzeti Művelődési Intézet, Budapest. https://nmi.hu/wp-content/uploads/2019/02/Tudástár-XII.-Kulturális-turizmus.pdf

Smith, L. (2006): Uses of Heritage. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203602263

Smith, L. (2022): Heritage, the power of the past, and the politics of (mis)recognition. Journal for the Theory of Social Behaviour, 52(4), 623–642. https://doi.org/10.1111/jtsb.12353

Sonkoly, G. (2010): A tárgyi (világ)örökség hermeneutikája: Hollókő példája. Magyar Múzeumok Online. http://archiv.magyarmuzeumok.hu/tema/143_

Sonkoly, G. (2016): A kulturális örökség történeti értelmezései. MTA Doktora (Disszertáció)

Szabó, Z. (1938): Cifra nyomorúság. Reprint, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986

Tajfel, H., Turner, J. C. (1979): An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), The social psychology of intergroup relations. Brooks/Cole, Monterey, CA pp. 33–48.

Tomori, V. (1935): Hollókő, egy palóc falu lélekrajza. Reprint, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992

Tuan, Y. F. (1977): Space and Place: The Perspective of Experience. University of Minnesota Press, Minneapolis

UNESCO (2002): The Budapest Declaration on World Heritage. World Heritage Committee, 26th, Budapest, 2002. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000125796

UNESCO (2015): Policy Document for the Integration of a Sustainable Development Perspective into the Processes of the World Heritage Convention as adopted by the General Assembly of States Parties to the World Heritage Convention at its 20th session. https://whc.unesco.org/document/139146

Jogszabályi források:

108/2017. (IV. 28.) Korm. rendelet a Hollókő ófalu és környezete világörökségi kezelési tervéről

1985. évi 21. törvényerejű rendelet a világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló, az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete Általános Konferenciájának ülésszakán Párizsban, 1972. november 16-án elfogadott egyezmény kihirdetéséről

2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről

2006. évi XXXVIII. törvény a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló, Párizsban, 2003. év október hó 17. napján elfogadott UNESCO Egyezmény kihirdetéséről

2011. évi LXXVII. törvény a világörökségről

2012. évi CX. törvény az Európa Tanácsnak a kulturális örökség társadalmi értékéről szóló, Faróban, 2005. év október 27. napján elfogadott keretegyezményének kihirdetéséről

1. kép. Ófalu: védett épület a turizmus szolgálatában (Fotó: Bálint Csaba)

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.
The article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license: CC-BY-NC-ND-4.0.

Hollókő dilemmái: „kötelező” hagyomány és/vagy üzleti érdek?

Gerencsér Ilona

Agrárközgazdasági Intézet, 1093 Budapest, Zsil utca 3–5.

Összefoglalás: A tanulmány Hollókő helyi társadalmát, valamint az ehhez kapcsolódó együttélés jellemzőit ismerteti. A vizsgálat fő témái a helyi közösség, a településen megvalósult fejlesztések és a közösségi élet. Ismerteti továbbá a közösségépítésben kulcsszerepet betöltő civil szervezeteket, a hagyományok, valamint a település jövőjének lakossági megítélését. A tanulmány elkészítéséhez szükséges információk dokumentumelemzés, nyilvánosan elérhető adatbázis, a lakosság körében végzett kérdőíves felmérés, valamint civil szervezetek képviselőivel készült interjúk révén álltak rendelkezésre.

Kulcsszavak: helyi közösség, közösségépítés, önkormányzati fejlesztések, helyi identitás, közösségi élet

Hollókő's dilemmas: 'obligatory' tradition and/or business interest?

Ilona Gerencsér

Institute of Agricultural Economics, H-1093 Budapest, Zsil utca 3–5.

Abstract: The study describes the local society of Hollókő and the characteristics of local social coexistence. The main themes of the study are related to the local community, developments in the settlement and community life. It also describes the NGOs that play a key role in community building, the traditions and the public perception of the future of the settlement. The information for the study was obtained through documentary analysis, a publicly available database, a questionnaire survey of the population and interviews with representatives of NGOs.

Keywords: local community, community building, local government developments, local identity, community life

Bevezetés

A vidéket az elmúlt pár évtized több jelentős kihívás elé állította. Elmondható, hogy a vidéki társadalom mentalitását, gondolkodását nagyban befolyásolja a róla alkotott és neki tulajdonított szerepkör. Míg korábban a vidéket egyértelműen a mezőgazdasággal, az élelmiszertermeléssel, illetve a (helyi) hagyományok ápolásával azonosították, addig ez a kép napjainkra számos egyéb fogalommal egészült ki. A vidékkel kapcsolatban Kovách több írásában arra mutatott rá, hogy jellemzően két attitűd dominál: a vidéki idillt és a vidék elmaradottságát hangsúlyozó (Kovách, 2012; Csite–Kovách, 2002). Csurgó (2007) is két vidékképet különböztet meg: a problémacentrikus és az élményorientált vidékképet. Míg az előbbi a társadalmi, gazdasági problémákra helyezi a hangsúlyt és a vidéket ezekkel azonosítja, az utóbbiban, a fogyasztással, kikapcsolódással kapcsolatos idegenforgalmi élményorientált vidékképben a hagyományos falusi idill szimbólumai, a nemzeti hagyományok és a megőrzött természet jellemzői hangsúlyozottak (Megyesi, 2007).

Szakirodalmi áttekintés

A (helyi) hagyományok, szokások a múlt században a falusi élet szerves részét képezték a hétköznapokhoz, valamint ünnepekhez kapcsolódóan. Az emberek nagyfokú együttműködési hajlandóságot mutattak egymás iránt; a családokat az öngondoskodás jellemezte. Napjainkban ezek az attitűdök egyre kevésbé jellemzők a vidéken élők többségére, illetve veszítettek jelentőségükből. A hagyományok, a helyi értékrend új generációknak történő átadását tovább nehezíti a népességfogyás jelensége.

Az utóbbi fél évszázad során a hagyományok ápolása átértékelődött, holott „e tényezőknek nagy szerepük van egy falu, közösség életében, esetleges sikerességében. E tényezők segítenek abban, hogy olyan közösségek jöjjenek létre, amelyek képesek arra, hogy egyes vidéki térségekből például csökkentsék az elvándorlást" (Ludescher, 2017). A falusi értékrend változását mutatja a vidéki társadalmak és közösségek önszerveződése és az életmód modernizációja (Molnár, 2013; Kassai, 2012; Ludescher, 2017). Attól függően, hogy milyen emberek élnek a különböző helyeken (más kultúrájú, tehetségű, szorgalmú, képességű), ennek megfelelően az adottságokat másként hasznosítják és mások lehetnek a törekvéseik, így a konkrét helyek más és más tartalommal telítődnek (Faragó, 2016).

Az elmúlt évtizedben számos helyi közösség a kor kihívásai mellett felismerte településének, különleges és egyedi adottságait, hagyományait, a helyi munkaerő sajátos képzettségét, és azt is tudatosították, hogy kulturális adottságaik segítségével előnyhöz juthatnak más régiókkal szemben. Kiemelt szerep jutott azoknak a

tényezőknek, belső erőforrásoknak, amelyek egy-egy terület, település önállóbb gazdasági és társadalmi fejlődéséhez, fejlesztéséhez járulnak hozzá (Nagyné Molnár, 2013; Goda-Kassai, 2011). Ezeket az egyedi adottságokat a legtöbb esetben maguk a szereplők, vagyis a településen élők (vezetők, aktivisták, civil szervezetek) fedezik fel és ezzel újra gondolják, vagy új funkcióval egészítik ki a közösségüket. Előfordulhatnak azonban olyan ritka kivételek is, amikor a közösség nem önmaga találja meg ezt, hanem kívülről, másoktól „kapják". A fenti kivételek egyike közé tartozik Hollókő is, amely átlagos vidéki palóc falucska pár évtized alatt „turisztikai pillangóvá" változott.

A nógrádi palóc településre az 1950-es évek elején figyeltek fel először az építészeti szakma képviselői, majd egy évtizeddel később megkezdődött a falu néprajzi és műszaki felmérése, illetve a műemlékek helyreállítása. Az épületeket ezt követően műemléki védelem alá helyezték, illetve a településmagot tájképi jelentőségű területté is nyilvánították 1972-ben. Ez volt az ország első védett népi építészeti együttese. Hollókő Ófalu része 1987-ben pedig felkerült az UNESCO Világörökség listájára és egycsapásra ismertté vált a szakmai berkeken kívül a szélesebb közönség számára is. Mindez azonban nem a helyi lakossági aktivitásnak volt köszönhető, sokkal inkább a műemlékek helyreállításán dolgozó külső szakemberek és hatóságok közreműködése eredményezte (Kovács–Molnár, 2000, Molnár, 2011). A helyiek véleményét erről nem kérték ki akkor, illetve nem is készítették fel a nyilvánosság, a világ minden tájáról megjelenő kíváncsi turisták fogadására és mindazokra, amelyek a világörökség címmel a helyiek mindennapjait átrajzolták (Kovács–Molnár, 2000, Kovács, 2022). A hollókőiek mindennapja turisztikai látványosság lett.

Ennek egyik lehetséges oka Hollókő esetében maga a palóc mentalitás, amelyet Szabó Zoltán Cifra nyomorúság című szociográfiájában érzékletesen ábrázol: „… Hasonlítanak a vízhez, mely felveszi annak az edénynek a formáját, amibe öntik. E nép inkább formáltatik, mint formál, inkább eltűr, mint cselekszik, inkább alakul, mint alakít. E csöndes, bölcs és a magyar viszonyokhoz reálisan illeszkedő passzivitás legjellemzőbb tulajdonsága ennek a vidéknek és nem jelenti azt, hogy e nép elégedettebb lenne, mint a többi. Csupán annyit jelent, hogy sorsára sokkal jellemzőbb az, ami vele történik, mint az, amit ő tesz" (Szabó, 1986). Tomori Viola (1992) a hollókőiek egyik legmaghatározóbb lelki tulajdonságának a gazdasági és termelő munka értékeivel való azonosságot látta, azaz az emberi és állati munka értéke. Említést tett a természethez való alkalmazkodásról, az öltözködés szerepéről, megítéléséről.

A 20. század elején még önellátó, elzárt szegényparaszti agrárfalu először egy agrárvegyes funkciójú faluvá vált, melyben a megélhetés forrását elsősorban már a bányászat, az ipar adta (Kovács–Molnár, 2000, Molnár, 2011). A század második felében pedig az örökségvédelem, majd ennek következményeként a turizmus szín-

terévé változott. Az egykori szegényparaszti megélhetési helyszín szabadidős életstílus helyszínné vált. Ezeket az átalakulások a 20. század elején még demográfiai robbanást, a század második felében pedig elvándorlást és demográfiai eróziót eredményezett (Kovács–Molnár, 2000, Molnár, 2011, Kovács, 2022). Az Ófalu lassú elnéptelenedését a műemlékvédelmi intézkedések nem tudták megállítani, sőt „a nagyállattartás távoltartásával" gyorsították ezt a folyamatot (Zsanda, 2013).

Az alapvetően agrár, később bányász és iparban dolgozó falubeliekből turista látványosság lett, akikre „…a felszínen nyílt szívélyesség, a kéreg alatt azonban zártság jellemző. Ők amolyan „vasárnapi indiánok". Náluk foglalkozás palócnak lenni. …A vallásosságot nem tudatosan vállalják, ezért csak külsőségekben jelentkezik" – nyilatkozta a Nagylócról Hollókőre járó fiatal pap a helybéliekről (Mezei és Kovács, 1986). Moksony (1982) szegénységről és az ehhez kapcsolódó ingerszegénységről, a férfi lakosság alkoholfüggőségéről, rokonházasságokról tesz említést a lakosság jellemzését illetően. Liszkay Zsuzsa kritikus megállapításokat fogalmaz meg a helyi társadalomról: „…én még mindig úgy látom 25 évi köztük élés alatt, hogy bármilyen a politika – kommunizmus, újfajta átrendeződés, pártonkénti betagozódás – még mindig a vérségi hovatartozás, rokonsági rendszere szabja meg a dolgokat. … az érzelmi, rokonsági rendszer Hollókőben a szuggesztív zsarolás alapja. … „azonnal vinni a hírt futószalag-szerűen, de aki nem tartozik bele a belső körbe, annak meg megtévesztő hazugság jut. Csak annyit érez meg mindenben, hogy közvetlenül neki abban a pillanatban mennyi jut a markába. Keményen érdekcentrikus, nincs itt társadalmi munka. A piac megvadította a viszonyokat. ….kezdem félteni a hollókőiséget, mint kultúrtörténeti kísérletet a hollókőiektől, mert ez a nemzetközileg igényelt mérce túllépi az ő szellemi határaikat" (Kovács, 2022).

Kovács (2022) a településen végzett közel két évtizedes korábbi kutatási eredményei alapján (Kovács–Molnár 2000, Kovács et al., 2000), a világörökséggel jelentkező problémákra hívja fel a figyelmet, amelyek napjainkban is „feszítik a helyi társadalmat". Ilyen az életképes fejlődési pálya, a perspektíva hiánya, a műemlékvédelmi tevékenység objektum szemlélete, egyoldalúsága, vagy a turizmus nyomása, az Ófalu–újfalu egyenlőtlen fejlesztése, a vállalkozások versenye, valamint az összefogás hiánya és a környezeti értékek leromlása. Az utóbbiak az Ófalu elöregedésével, elnéptelenedésével, illetve a fiatal generáció másfajta életmódjával állnak összefüggésben. Felteszi a kérdést, vajon a 80-as években megfogalmazott élő falu koncepció fenntartható-e, létezik-e ma, vagy valami másban kellene gondolkodni? Hiszen „a modern társadalomban szinte minden kulturális fogyasztás tárgya lehet. Nemcsak az ünnepek, a kultúra termékei, hanem a munka, hétköznapi élet világa is. Hollókő esetében egy hagyományos közösség szándékán kívül került olyan helyzetbe, hogy a műemlékvédelem értékmentő/átalakító tevékenysége révén a falu élete kulturális és turisztikai fogyasztás tárgyává vált. ….. E kívülről létrehozott tőke kihasználására azonban a helyiek nem tudtak saját társadalmi tőkét generálni"

(Kovács, 2022). Hollókő turizmusának kiépülése számos sajátosságot hordoz. Egyrészt azért, mert kezdetben felülről épült ki, másrészt mert előbb intézményesült, mint ahogyan azt az igények indokolták (Molnár, 2001). Ebből adódik, hogy a termékkínálatban számos olyan elem született meg, melynek máig sincs igazán jelentős kihasználtsága (Peresztegi, 2015).

Jelen tanulmány fő célja a Hollókőn élő közösség, illetve a közösségi élet változásának bemutatása a korábbi falukutató táborban tapasztalt eredményekhez képest.

Anyag és módszer

A kutatás részben a 2015-ben végzett, Hollókőhöz kapcsolódó falukutatási eredmények és a 2023-ban megismételt kutatás összevetésére, elemzésére épült. Mindkét esetben háztartásokra vonatkozóan kérdőíves felmérés készült. (Részleteket lásd: Nagyné Molnár, 2025). A helyi közösség jellemzőinek bemutatása személyes megfigyelésen, félig strukturált interjúk - amelyek a településen található civil szervezetek képviselőivel, valamint a település vezetőjével készültek-, valamint kérdőíves felmérés segítségével valósult meg.

Eredmények és értékelésük

Közösségi jellemzők

Hollókő egyik talán mindenki által ismert legnagyobb szabású eseménye a húsvét és az ehhez kapcsolódó ünnepi hagyományok (pl. szentmise, locsolkodás). Ezen a napon a faluba látogatók nem csak az utóbbi híres eseményt nézhetik meg, hanem csatlakozhatnak a sokszínű programokkal, hagyományőrző palóc népszokásokkal, fellépőkkel és gasztronómia élményekkel tarkított eseményhez (Peresztegi, 2015). Húsvéti hagyományokhoz illően a templomban szentmisét is tartanak, amelyen szintén részt tudnak venni az ide látogatók. Ez az utóbbi lehetőség némiképp új értelmet kap Hollókőn a fenti okokból kifolyólag, hiszen egyébként egy ilyen egyházi rendezvény az identitás megőrzését, valamint a közösségépítést szolgálná. Ugyanis az egyház közösségépítő szerepét egy-egy településen például a szakrális ünnepek alkalmával töltheti be.

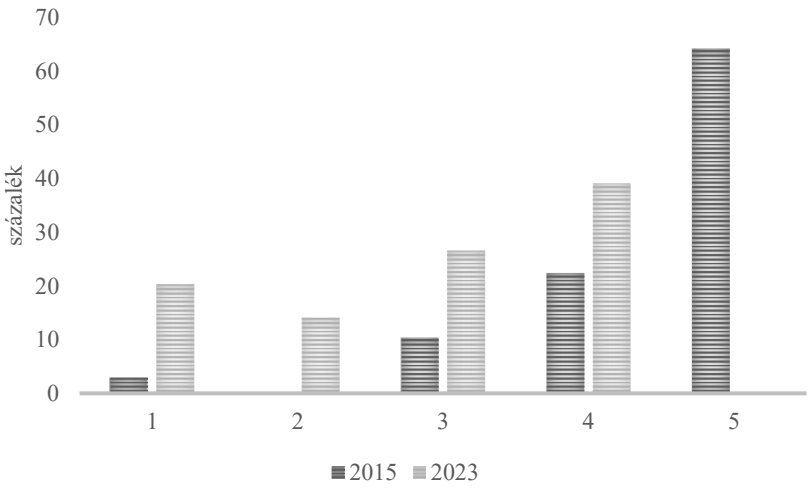

1. ábra. A hollókői húsvéti rendezvény (2015, N = 67) és a helyi hitélet megítélése (2023, N = 53)
Megjegyzés: 2015: 1-től – legrosszabb 5-ig – legjobb osztályzat; 2023: 1-es soha 4-es rendszeresen látogatja az eseményt
Forrás: A kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

Kíváncsiak voltunk tehát, hogyan értékelik a helyi hitéletet, illetve a húsvéti hagyományőrzést a helyiek (1. ábra). Érdekes lehet ez nem csupán a nyolc év alatt bekövetkező lehetséges változások miatt, hanem amiatt is, amelyet a szakirodalomból korábban megtudtunk, azaz, a hitélet az itt élők számára egy szerep. Ugyan változást tapasztaltunk a nyolc évvel ezelőtti állapothoz képest, amely egyértelműen kedvezően viszonyult a húsvéti ünnephez, mivel 2015-ben a válaszadók akkor több mint fele (64%) a legmagasabb értékelésben részesítette, ezzel szemben 2023-ban a nyilatkozók kevesebb mint fele (47,2 %-a) vesz részt rendszeresen az egyházi, illetve az ünnephez kapcsolódó „hivatalos hollókői" eseményeken. A 17 százalékpontos csökkenés némiképp beszédes, egyúttal alátámaszthatja a szakirodalmi feltételezést, miszerint az események inkább az ide látogatóknak szólnak és nem a falu közösségét mozgósítja az együtt ünneplésre, még kevésbé élik meg közösségépítést szolgáló rendezvényként.

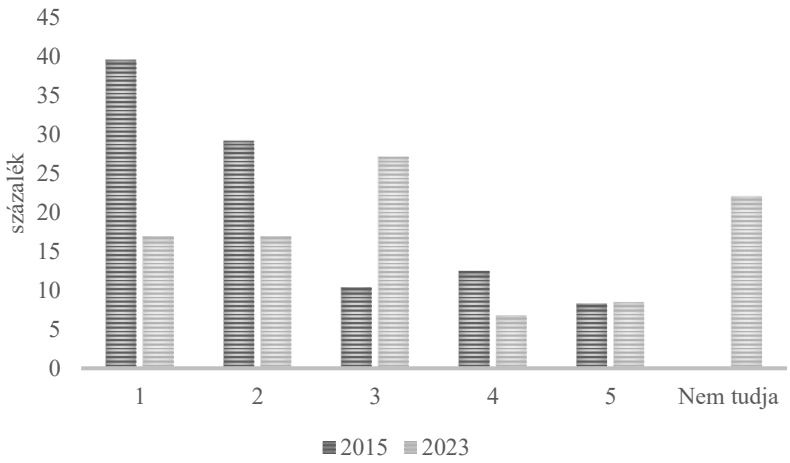

2. ábra. A szórakozási lehetőség megítélése (1-től 5-ig terjedő skálán)
Megjegyzés: 2015: N = 48; 2023: N = 59
Forrás: A kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

A közösséghez való tartozás élményének megélésének további terei lehetnek azok a kulturális rendezvények, egyéb szórakozási lehetőségek, amelyeket vagy az önkormányzat, vagy a civil szervezetek szerveznek. A kérdőíves felmérés eredményei meglehetősen érdekes eredményt hoztak általában a szórakozási lehetőségek megítélésével kapcsolatban. A számos megrendezésre kerülő közösségi esemény ellenére, amely a településen van, a nyilatkozók közel háromnegyede érzi úgy, hogy Hollókőn nincs megfelelő szórakozási lehetőség (lásd 2. ábra). A válaszadók 68,8%-a 2015-ben az 1-től 5-ig terjedő skálán egyesre vagy kettesre minősítette a helyi rendezvényeket, ami igen kedvezőtlen arány. Ez a kedvezőtlen megítélés csökkent ugyan 2023-ban (33,9%), megnőtt viszont azoknak a száma, akik nem szívesen mondtak véleményt (22%). Az alacsony válaszadási hajlandóság mögött meghúzódhat a kitöltők demográfiai jellemzője, a. magas élekor, amely miatt már tényleg nem tudja megítélni ezt a kérdést. A megkérdezetteknek 10,4%-a közepest adott és az „elmegy" kategóriába sorolta a helyi rendezvényeket 2015-ben. A közepesre értékelt kategória 2023-ban 27,1%-ra emelkedett. Ezek a számok arra engednek következtetni, hogy a meglévő rendezvények nem találkoznak a helyiek igényeivel és nem elégítik ki az itt élők szórakozási elképzeléseit a nyilatkozók állítása szerint. Összességében tehát a helyi szórakozási lehetőségek megítélése romlott a nyolc év alatt, amely szintén a fenti feltételezést támasztja alá, hogy a rendezvények az ide látogatókat célozza meg elsősorban.

A helyiek önmagukról, valamint a település jövőjéről alkotott általános megítélésére is kíváncsiak voltunk. A válaszadók fele 2015-ben (50,2%) nyilatkozott úgy, hogy Hollókőn az emberek alapvetően megértik egymást, ez az arány 2023-ban

70,7%-ra nőtt (lásd 3. ábra). A település, illetve a közösség jövőjét pontosan erre az egymásra figyeléssel teremthetik meg a helyiek. Talán ennek köszönhető, hogy 2023-ban a válaszadók 86%-a nyilatkozott pozitívan a település jövőjét illetően és találta életképesnek azt. Ez az arány 2015-ben még 68,1% volt.

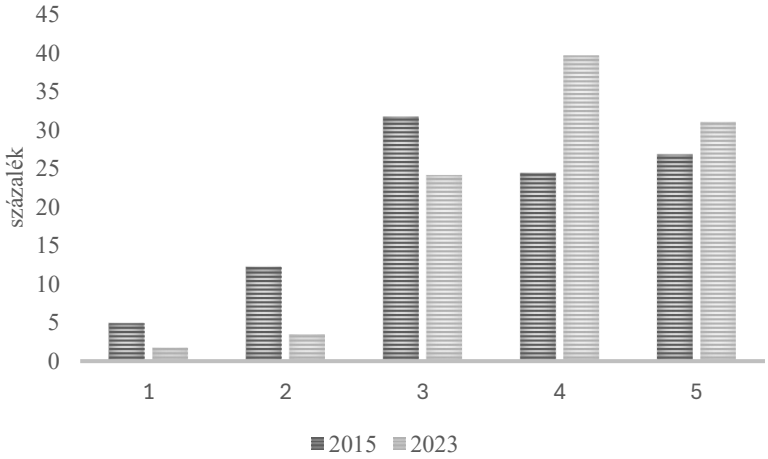

3. ábra. „Hollókőn az emberek megértik egymást” megítélése (1-től 5-ig terjedő skálán)
Megjegyzés: 2015: N = 41; 2023: N = 58
Forrás: A kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

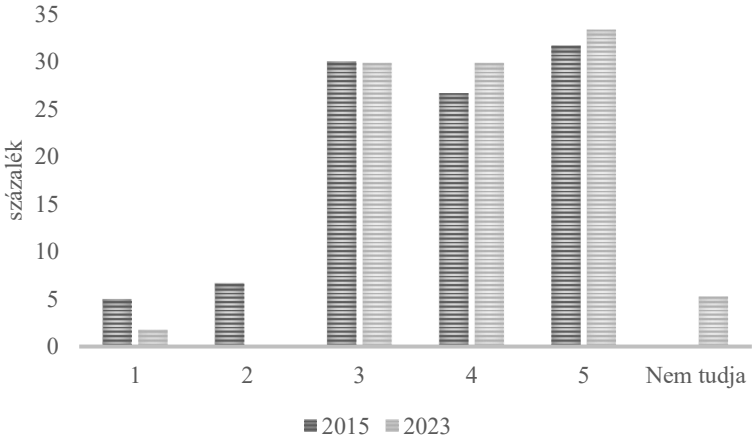

4.ábra. A „település jól kihasználja minden adottságát” (1-től 5-ig terjedő skálán)
Megjegyzés: 2015: N = 60; 2023: N = 57
Forrás: A kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

Javult a korábbi kutatás eredményeihez képest a települési adottságok kihasználásának megítélése is. Míg 2015-ben a nyilatkozók több mint fele (58,3%-a), addig a legutóbbi felmérés eredményei 63,2%-ra emelkedtek ennek kapcsán (4. ábra).

A településen élők azzal az állítással, hogy az elmúlt évtizedben a faluban történt fejlesztések jól szolgálták a faluban élők érdekeit a válaszadók kétharmada (66,7%-a) alapvetően vagy teljes mértékben egyetértett 2015-ben. Ennek megítélése az elmúlt nyolc év alatt tovább javult, mivel a válaszadók 83,9%-a értett egyet ezzel az állítással (5. ábra). Az egyet nem értők száma jelentősen csökkent, 2015-ben 15,9%-ról 2023-ban 1,8%-ra. A pozitív megítélés nagy valószínűséggel nem a hagyományőrzéssel, illetve a világörökségből adódó előnyökkel állnak összefüggésben, sokkal inkább azoknak az önkormányzati fejlesztéseknek, amelyek a helyi infrastruktúrára irányultak és az emberek hétköznapjait tették komfortosabbá.

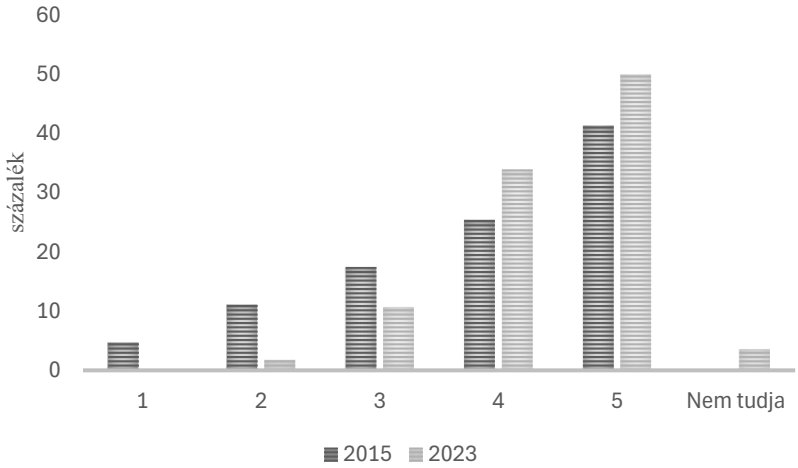

5.ábra. „Az elmúlt évtizedben a faluban történt fejlesztések jól szolgálták a faluban élők érdekeit.” (1-től 5-ig terjedő skálán értékelve)
Megjegyzés: 2015: N = 63; 2023: N = 56
Forrás: A kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

Láthattuk, annak ellenére, hogy romlott az elmúlt nyolc év során a helyi szórakozási lehetőségek, illetve a hagyományos húsvéti rendezvények kedvező megítélése, a nyilatkozók a civil szervezetek meglétét a településen mégis egyértelműen pozitívnak ítélte. A válaszadók a közösségi szervezetek szükségességét 2015-ben is és 2023-ban is alapvetően jónak tartják (90,5% – 2015-ben; 96,4% – 2023-ban), mindössze a válaszadók 1 százaléka nem tudta megítélni a kérdést.

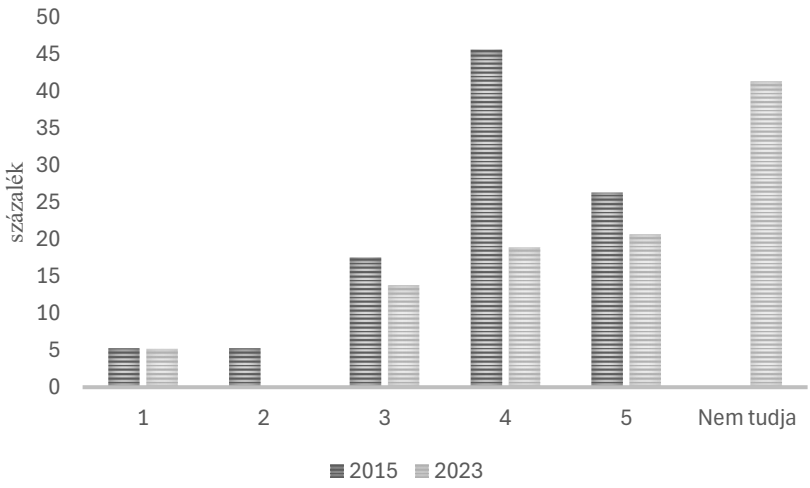

6.ábra. A helyi civil aktivitás megítélése (1-től 5-ig terjedő skálán értékelve)
Megjegyzés: 2015: N = 57; 2023: N = 58
Forrás: A kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

A szervezetek működésének és aktivitásának megítélése már koránt sem volt ennyire kedvező. A nyolc évvel korábbi hollókői kutatás eredménye ezen a területen lényegesen kedvezőbb volt. Akkor a megkérdezettek 71,9%-a teljes mértékben pozitívan nyilatkozott a civil szervezetek működésével kapcsolatban. A nyilatkozók csupán 10,5%-a nem értékelte kedvezőnek tevékenységüket. A 2023-as kutatás során a pozitív megítélés 39,7%-ra csökkent és bár a negatívan nyilatkozók száma is mérséklődött 5,2%-ra, megnőtt viszont a „nem tudja” válaszadók száma 41,4%-ra, feltételezhetően a magas időskorú válaszadók miatt, akik már nem tudták megítélni ezt a kérdést (6. ábra). A civil szervezetek aktivitásának kedvezőtlen megítélése mögött vélhetően arra a közösségi igényre hívja fel a figyelmet, amit a helyiek saját belső közösségi életként szeretnének megélni, amikor a civil szervezetek nem az ide érkezők, hanem a helyiek szórakoztatására tevékenykednek. A fenti igény tetten érhető például abban is, hogy a civil szervezetek tagjainak száma emelkedett a nyolc év alatt (7. ábra). A válaszadók 33,3%-a volt valamilyen civil szervezetnek a tagja 2023-ban, ez 9,5 százalékponttal több volt 2015-höz képest.

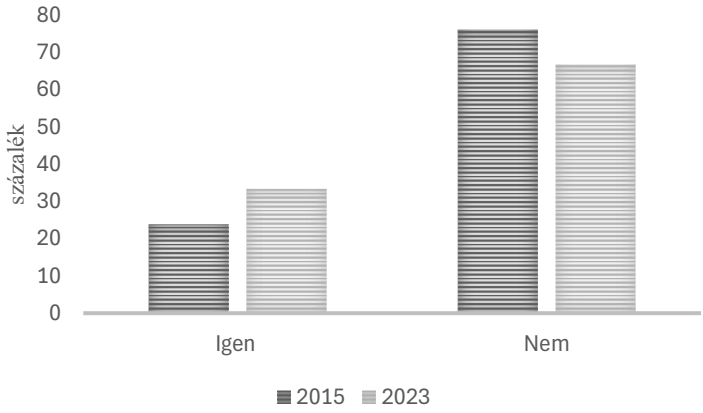

7.ábra. Tagja-e valamelyik helyi civil szervezetnek vagy online térben működő csoportnak?
Megjegyzés: 2015: N = 67; 2023: N = 81
Forrás: A kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

A civil szervezetekhez bárki csatlakozhat. A közösségért tenni akarók önkéntes alapon tevékenykednek (Péter Hunor Jó Palócok Egyesülete vezető; Polgár Péter Szent László Vitézei Egyesület vezető), és több korosztályt ölelnek fel (idősek, fiatalok). A színjátszó csoport esetében ez 20–25 főt jelent, és a próbák egyeztetésénél jelent nagyobb odafigyelést, mivel a fiatalabbak az iskolai és egyéb elfoglaltságuk miatt szűkösebb időkerettel rendelkeznek. Ezt korosztályonkénti külön próbák biztosításával oldják meg. Az utánpótlást az is nehezíti, hogy a lakosság jelentős része már nem eredeti hollókői, hanem ide költöző, akiknek a régi szokások már nem annyira fontosak (Herczegné Balog Anikó színjátszókör vezető, Terekné Szabó Erika közösségszervező; Szabó Csaba polgármester). A tánccsoport 10–12 párból áll, akik elsősorban helyiek, vagy valamilyen kötődésük van Hollókőhöz. A fiatalok szívesebben csatlakoznak és könnyebben mozgósíthatók egy-egy rendezvény, megkeresés kapcsán. Működésüket a Jó Palócok Egyesülete keretében végzik (Séber Attila tánccsoport vezető). A közösség életében a jövőben nem csak a tagság megtartása, illetve az utánpótlás kérdése fontos, hanem legalább ilyen hangsúlyt kell helyezni a fiatalabb generáció megszólítására, akik már más nyelvet beszélnek, éppen ezért az egyesületek vezetésébe a fiatalabb generációt is be kell vonni (Péter Hunor Jó Palócok Egyesülete vezető).

A közösségi élet iránt való nyitottság és érdeklődés dicséretes ezek alapján, mégis a jövőben ezen a téren a településért tenni akaróknak – legyen az polgármester vagy civil szervezet vezetője – mindenképpen aktívabbnak kell lennie és lényegesen több lakost kell bevonnia a közösségi életbe.

A lakosság passzivitása viszont nem minden területre érvényes. A megkérdezettek a fejlesztési elképzelések tekintetében nagyfokú tájékozottságról tettek tanúbizonyságot (8. ábra). A válaszadók közel háromnegyede (71,9%) legalább részben ismerte vagy jól ismerte a faluval kapcsolatos terveket és tájékozott volt a fejlesztéseket illetően 2023-ban. Ez a kedvező eredmény egyrészt a megfelelő kommunikációnak, másrészt a helyiek mindennapjait megkönnyítő, jól használható fejlesztéseknek köszönhető. A 2015-ös kutatási eredmények kedvezőtlenebbek voltak a mostanihoz képest, akkor a helybeli nyilatkozók mindössze 51,5%-a értett ezzel az állítással részben, vagy teljes mértékben egyet.

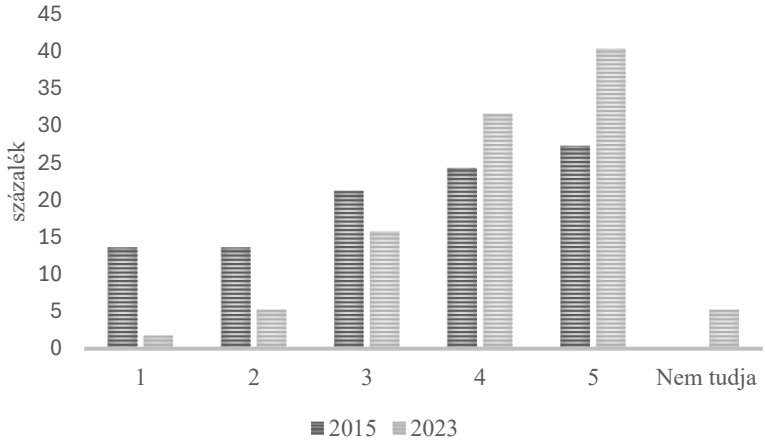

8.ábra. „Az itt lakók jól ismerik a falu fejlesztési terveit, tájékozottak a falu helyzetéről.” megítélése (1-től 5-ig terjedő skálán értékelve)
Megjegyzés: 2015: N = 66; 2023: N = 57
Forrás: A kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

Következtetések

A hollókői társadalom legfőbb szervező ereje volt a palóc identitás, amelynek fennmaradását hivatott szolgálni a több évtizeddel ezelőtt elnyert világörökség cím. Ez a cím ugyan lehetőséget és nyitottságot biztosított ennek a világnak a megismerésére azok számára, akik ezt az életmódot és értékrendet mélyebben tanulmányozni akarták. A mai kor emberének viszont mindezeket az értékeket autentikusan megjeleníteni, átvenni és értelmezni egyre nagyobb kihívást jelent. Ez leginkább a fiatal generáció településről való elvándorlásán érezhető. A tradíciók konzerválása, megőrzése számukra már kevésbé fontos, viszont ezek nélkül veszélybe kerülhet a felmenőiktől kapott (palóc) identitás megőrzése.

A helyi közösség és identitás építését szolgálják a húsvéti népi és szakrális hagyományok, illetve mindazok az önkormányzat és civil szervezetek által szervezett események, amelyek a személyes kapcsolatépítésnek biztosítanak lehetőséget. Feltételezhető, hogy az itt élők ezeknek köszönhetően pozitívan ítélik meg a település jövőjét és az emberi kapcsolatok. Tájékozottak a helyi fejlesztéseket illetően is, amelyek megítélésük szerint jól szolgálják a településen élők érdekeit, ugyanakkor a civil szervezetekben taglétszámának bővítése további feladatot jelent vezetőik számára.

A palóc identitás és a hollókői Ófalu megőrzése az ’80-as évekhez képest, alapjaiban új koncepcióra kell épülnie a jövőben. Ahhoz ugyanis, hogy a településen élők ne egy skanzen élő szereplőiként éljenek a faluban és szeressenek Hollókőn élni – mert magukénak (is) érzik –, egy erős közösségre van szükség. Ennek kialakítása viszont hosszadalmas, olykor kihívásokkal teli, de olyan helyen, ahol mindenkinek van feladata és fontosnak érzi magát, nem csak a múlt megőrzése, de a jövő is legalább annyira fontos lesz. Egy ilyen támogató közegben a közösségért is szívesebben hoznak áldozatot, legyen szó akár a világörökség részét képező hagyományőrzésről.

Irodalomjegyzék

Csite, A., Kovách, I. (2002): A vidéki történet. In: Kovách Imre (szerk.): Hatalom és társadalmi változás. A posztszocializmus vége. Budapest: Napvilág. pp. 219–308. In: Megyesi, B. (2007): A magyar lakosság vidékkel kapcsolatos attitűdjei. A tudás-és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon, pp. 27–43.

Csurgó, B. (2007): Képek és képzetek a mai magyar vidékről. Kovách I. (szerk.): Városiak és vidékiek, L’Harmattan–MTA PTI, Budapest. pp. 45–67.

Faragó, L. (2016): Társadalmi-területi egyenlőtlenségek. Tér és Társadalom [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 30(3), 118–123. https://doi.org/10.17649/TET.30.3.2803

Goda, P., Kassai, Zs. (2011): A 2004–2010 közötti gazdaság- és regionális fejlesztő operatív programok összehasonlító kistérségi vizsgálata, Gazdaság & Társadalom, Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 3(2), 93–110.

Kassai, Zs. (2012): A LEADER program mint helyi partnerség kérdései Magyarországon PhD értekezés [SZIE, Gödöllő], 173 p.

Kovách, I. (2012): A vidék az ezredfordulón. Argumentum- [MTA szociológiai Kutatóintézet, Budapest] 240 p.

Kovács, D., Molnár, M. (2000): Hollókő. In: Sikeres helyi társadalmak Magyarországon (Successful local societies in Hungary) Agroinform Kiadóház, Budapest, pp. 95–120.

Kovács, D., Molnár, M., Farkas, T. (2000): Hollókő felemelése és… Falu, Város, Régió (10), 14–21.

Kovács, D. (2022): Hollókő: a harmadik dosszié. In: Történelem – Társadalom – Vidék: Jubileumi tanulmánykötet II. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron. pp. 189–217. http://doi.org/10.35511/978-963-334-430-9

Ludescher, G. (2017): A vidék változása Acta Medicinae et Sociologica, 8(25), 26–43. https://doi.org/10.19055/ams.2017.8/25/3

Megyesi B. (2007): A magyar lakosság vidékkel kapcsolatos attitűdjei. A tudás-és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon, pp. 27–43.

Mezei, M., Kovács, K. (1986): Hitünk és életünk. Kézirat. Téli népművelési gyakorlat. In Kovács, D. (2022): Hollókő: a harmadik dosszié. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron. http://doi.org/10.35511/978-963-334-430-9

Moksony, L. (1992): Téli közéleti-közművelődési gyakorlat Hollókő. Bevezetés. Kézirat. In Kovács, D. (2022): Hollókő: a harmadik dosszié. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron. http://doi.org/10.35511/978-963-334-430-9

Molnár, M. (2001): Hollókő és települési környezete Falu, Város, Régió 2001:(3) pp. 10–14.

Molnár, M. (2011): Hollókő (VII.2. altípus, VIII.falutáj). In: Beluszky-Sikos, T. T.: Változó falvaink: Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkarászig pp. 264–291.

Nagyné Molnár, M. (2013): Factors of success in case of local society. In: Deturope: Central European Journal of Tourism and Tegional Development, 5(3) 63–70. https://doi.org/10.32725/det.2013.020

Nagyné Molnár, M (2025): Út az örökségturizmusig: faluszemináriumi kutatások Hollókőn Acta Regionis Rurum, 19. pp. 5–15.

Peresztegi, F. (2015): Dilemmák és tények Hollókő néhány fontosabb turisztikai attrakciójával kapcsolatban. Acta Regionis Rurum, 9. 56–63.

Szabó, Z. (1986): Cifra Nyomorúság. Hasonmás kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Tomori, V. (1992): Egy palóc falu lélekrajza. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Zsanda, Zs. (2013): Az elmúlt két évtized változásai műemlék-felügyelő szemmel. In: Hollókő öröksége (Legacy of Hollókő) Icomos Magyar Nemzeti Bizottság, Budapest, pp. 229–238.

Interjúalany

Herczegné Balog Anikó színjátszókör vezető

Terekné Szabó Erika közösségszervező

Séber Attila tánccsoport vezető

Péter Hunor Jó Palócok Egyesülete vezető

Polgár Péter Szent László Vitézei Egyesület vezető

Szabó Csaba polgármester

1. kép. Krisztusfeszület (Fotó: Bálint Csaba)

2. kép. Hollókő: az élő falu (Fotó: Bálint Csaba)

3. kép. Közösségi esemény: körmenet (Fotó: Nagyné Molnár Melinda)

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.
The article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license: CC-BY-NC-ND-4.0.

A hollókői lakosság véleménye és részvételi aktivitása a helyi turizmusban

Kovács Csaba József

Agrárközgazdasági Intézet, 1093 Budapest, Zsil utca 3–5.

Összefoglalás: Hollókő, mint UNESCO Világörökségi helyszín, mindennapi életére jelentős hatást gyakorol a turizmus. Jelen tanulmány azt vizsgálja, hogyan alakult a helyi közösség turizmussal kapcsolatos megítélése és az abban történő részvétele a 2015 és 2023 között eltelt nyolc év során. Az eredmények azt jelzik, hogy bár a lakosság többsége továbbra is a turizmust tekinti a falu legfontosabb megélhetési lehetőségének, tényleges bevonódásuk az ágazatba – különösen a helyi vállalkozásokhoz kapcsolódóan és rendezvényeken való részvételi tevékenységekben – jelentősen csökkent. A COVID-19 járványhelyzet és a növekvő infláció fokozta a kockázatkerülést, valamint csökkentette az üzleti várakozásokat a helyi közösségben. A kutatási eredmények rávilágítottak a helyi közösség erőteljesebb bevonásának szükségességére a fenntartható helyi turizmus érdekében.

Kulcsszavak: Hollókő, vidéki turizmus, UNESCO világörökségi helyszín, társadalmi megítélés, közösségi részvétel

Local community perceptions and engagement with tourism in Hollókő

Csaba József Kovács

Institute of Agricultural Economics, H-1093 Budapest, Zsil utca 3–5.

Abstract: The Old Village of Hollókő, recognised as a UNESCO World Heritage site, experiences significant effects from tourism on its daily life. This study explores how local perceptions and participation in tourism have evolved in Hollókő over eight years, from 2015 to 2023. The findings show that although the majority of residents continue to see tourism as the village's main opportunity, their actual engagement — especially in entrepreneurship and event-related activities — has declined sharply. The impacts of the COVID-19 pandemic and rising inflation have contributed to increased risk aversion and weakened business confidence at the community level. The results call attention to the necessity of stronger local involvement to ensure sustainable tourism development.

Keywords: Hollókő, rural tourism, UNESCO World Heritage Site, public perception, community participation

Bevezetés

Hollókő közösségének életében a turizmus jelentős szerepet játszik. A település nemcsak a világörökség részeként nyilvántartott Ófalu és környéke miatt érdekes a falukutatók számára, hanem turizmusfejlesztési szempontból is. Nagy figyelmet fordítanak a hagyományőrzésre, folyamatosan törekednek a megújulásra, a változó igényekre történő hatékony alkalmazkodásra. Ezekről a változásokról az elmúlt években számos tudományos tanulmány készült (Priatmoko–Dávid, 2020; Kolta et al., 2021; Lábas–Korom, 2023). A helyi turizmus a faluszemináriumi kutatóműhely 2015-ös kutatásainak ugyancsak fontos tématerülete volt, a faluról készült kötetben több tanulmány is foglalkozott az ágazat akkori helyzetével, valamint a falu lehetséges jövőképével (Hevesi, 2015; Odler, 2015; Peresztegi, 2015).

A Hollókővel foglalkozó tanulmányok többségében a falu kulturális örökségére vagy a turizmus gazdasági szempontú értékelésére fókuszálnak, a helyi lakosok véleményét ezekről a folyamatokról ritkán vizsgálják (Kovács, 2022). Annak ellenére, hogy a turizmus a közösség minél nagyobb mértékű bevonásával működhet a helyiek jóllétét legjobban segítve egy településen. Ez a megközelítés a faluszemináriumi tanulmánykötetek közös jellemzője, ami Hollókő esetében is fontos vizsgálati szempont volt. A hollókői kutatás legfontosabb célja az elmúlt 8 év főbb társadalmi-gazdasági változásainak követése volt a helyi közösségben.

Jelen tanulmány témaköre több szempontból időszerű. Egyfelől, jelentős fejlesztési forrás érkezett ebben az időszakban a településre. Ez lehetővé tette több, már régóta tervezett beruházás megvalósulását a faluban (MTÜ, 2023), ami jelentősen javította a helyi vállalkozások turisztikai versenyképességét és jövőbeni kilátásait. Másfelől, az előző terepi felméréshez képest, világszerte jelentős változáson ment keresztül a turizmus, hiszen több esemény is nehéz gazdasági helyzetet eredményezett az ágazaton belül. Ezek közül érdemes kiemelni a COVID-19 járványhelyzetet (Palkovics, 2022) és a magas inflációs környezetet is, amelyek érezhető mértékben csökkentették a fizetőképes turisták számát (TUTSZ, 2024).

A szakirodalmi áttekintés fejezet a helyi turizmusfejlesztési stratégia célkitűzéseinek rövid ismertetésével és a megvalósult fejlesztések értékelésével foglalkozik. A módszertan fejezet a 2015-ben és 2023-ban végzett terepi kutatások kérdőíves felmérésének alapvető jellemzőit tartalmazza. Az eredmények fejezetben a lakossági kérdőív turizmussal kapcsolatos válaszainak elemzése és kiértékelése található. Az utolsó fejezetben a kutatási eredmények és következtetések kerülnek összefoglalásra.

Szakirodalmi áttekintés

Hollókő-Ófalu Kezelési Tervében (2017) továbbra is a kulturális turizmus a fő irányvonala a helyi turizmusnak. Ennek a középponti eleme a népi építészet és palóc hagyományok megőrzése a településen. Ez jól érzékelhető a fejlesztési beruházások célterületeinél is, amelyek a korábbi évtizedekhez hasonlóan, napjainkban is főként állami pályázati támogatásokból valósulnak meg. Az elmúlt 10 év legjelentősebb állami finanszírozású fejlesztése Hollókőn a világörökség részeként nyilvántartott Ófalu több épületének, valamint a vár felújítása volt (GINOP-7.1.6-16-2017-00002). Emellett érdemes kiemelni a 2016-ban megnyitott Hotel Castellum szállodát a településen (turizmus.com, 2016). Ez a főként piaci finanszírozású beruházás Nógrád vármegye első négy csillagos szállodája, ami nagymértékben hozzájárul az elérhető turisztikai kínálat bővítéséhez, többek között a rendezvény- és konferenciaturizmus területén.

A helyi turizmus fejlődését már a kezdetektől alapvetően hátráltatja, hogy a lakosság részvételi aktivitása és a helyi vállalkozások részesedése a látogatottsági forgalomhoz képest alacsonynak számít az ágazatban (Kovács–Molnár, 2000). Noha a helyi turizmusba történő lakossági beágyazottság növelése az egész település számára kívánatos lenne, azt számos tényező megnehezíti. Egyrészről súlyos demográfiai problémákkal küzd a falu, ami szűkíti a szakképzett munkaerő bevonásának lehetőségét az ágazatba. Másfelöl a turizmus szezonalitása és az eltöltött vendégéjszakák alacsony száma miatt a legtöbb tevékenység esetében nem éri meg egy kisvállalkozást egész évben fenntartani (Molnár, 2011).

Hollókő-Ófalu Kezelési Tervében (2017) elsősorban a falusi turizmust jelölik ki a helyi turizmuson belül, amiben a helyi szereplők nagyobb mértékű bevonását szeretnék elérni. A helyi lakosság aktivitásának növelése eszerint részben a már régóta és jól működő kulturális turizmusra épülne. Ők új turisztikai programok létrehozásában, a már meglévők megújításában segíthetnék az ágazatot. A turisztikai terv másik súlypontját a természeti és szabadidőturizmus felé történő kínálati bővítés adja. Egyrészt a turisztikai tevékenységek ezen típusának a szezonalitása hosszabb, mint a húsvéti ünnepekre koncentrálódó kulturális turizmusnak. Másrészt így a turisták által eltöltött éjszakák száma is növelhető lenne ilyen módon a faluban. Kínálati oldalról a 2015-ös helyzethez képest, ebből a szempontból is több sikeres előrelépés történt a településen. Így napjainkban már nagyobb mértékben kitudja használni a település a természeti adottságokból származó potenciálját (Szabó Csaba, falukutatási interjú, 2024).

A COVID-19 járvány okozta társadalmi-gazdasági válsághelyzet és az ezt követő magas inflációs környezet, keresleti oldalról jelentős változásokat hozott a falusi turizmus területén Hollókő esetében is (Szabó Csaba, falukutatási interjú, 2024). Ez érthető módon jelentősen kihatott a lakosság turizmussal kapcsolatos vélekedésére, valamint negatívan hatott a helyi lakosok vállalkozási hajlandóságára is.

Anyag és módszer

A kutatás fő célkitűzése feltárni, hogy 2015 és 2023 között milyen irányban és mértékben változott a lakosság véleménye a helyi turizmussal kapcsolatban. Két fő kutatási kérdés mentén kerestük a választ:

- Hogyan alakult a helyi turizmus általános megítélése?
- Milyen változások történtek a lakosság részvételi hajlandóságát illetően a helyi turizmusban?

Primer és szekunder adatok egyaránt felhasználásra kerültek a kutatómunkában. A turizmusfejlesztéssel kapcsolatos irányok bemutatása egyrészt szakirodalmi feldolgozás, révén, másrészt az önkormányzattal történő interjú alapján történt. A helyi közösség turizmushoz való viszonyulását a terepi kutatások kérdőíves felméréséből kapott adatbázis alapján lehetett vizsgálni. A felmérést háztartásokra vonatkoztatva készítettük el. A 2015-ös terepi falukutatás során 69 háztartás, míg 2023-ban 58 háztartás töltötte ki a kérdőívet. (Részleteket lásd: Nagyné Molnár, 2025). A kérdőíves lekérdezés területarányosan történt, a minta elemszáma egy 350 fő alatti település esetében magas lefedettségi arányt jelent. A kutatási eredmények mindezek tükrében a helyi háztartásokra vonatkoztatva reprezentatívnak tekinthetők, amelyek leíró statisztikai módszerekkel kerültek kiértékelésre.

Eredmények és értékelésük

A helyi turizmussal kapcsolatos általános vélekedések

A kérdőíves felmérésben 2015-ben és 2023-ban egyaránt megkérdeztük, hogy a helyiek Hollókő jövőjét milyen mértékben látják a helyi turizmusban (1.ábra).

Az eredmények alapján egyértelműen megállapítható volt, hogy a lakosság változatlanul húzóágazatként tekint a turizmusra. A 2015-ös eredményekhez képest azonban erősödött ez a vélekedés a válaszadók körében. Míg 2015-ben a megkérdezettek 69 százaléka értett teljes mértékben egyet ezzel az állítással, addig 2023-ban 84 százalék.

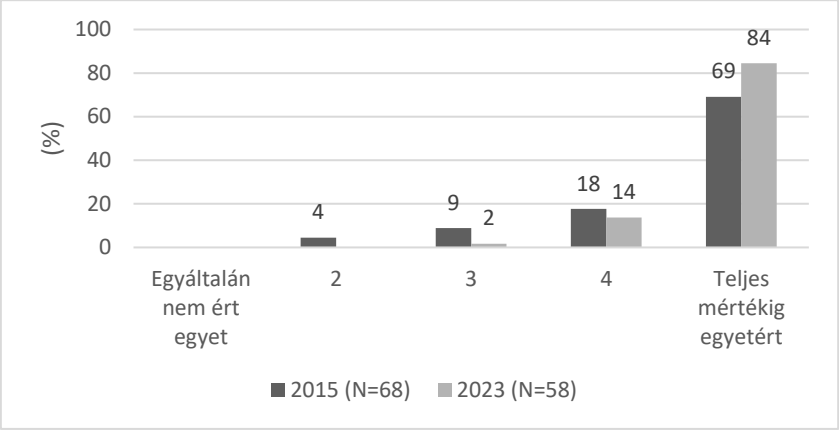

1. ábra. Lakossági vélemények arról, hogy Hollókő jövőjét milyen mértékben gondolják a turizmusban
Forrás: Kérdőíves felmérések, Hollókő (2015, 2023)

A kérdések kiterjedtek arra is, hogyan értékelik a lakosok az elmúlt időszakban a helyi fejlesztési eredményeket a településen. Noha ez a kérdés nem kizárólagosan a turisztikai fejlesztésekre vonatkozott, azok a település speciális helyzetéből adódóan, döntő többségében összefüggésben álltak a turizmussal (2.ábra). A válaszadók mindkét vizsgálati évben legnagyobb számban az infrastrukturális fejlesztéseket emelték ki, de jelentősnek számított a célzott turisztikai fejlesztések említése is a válaszok között.

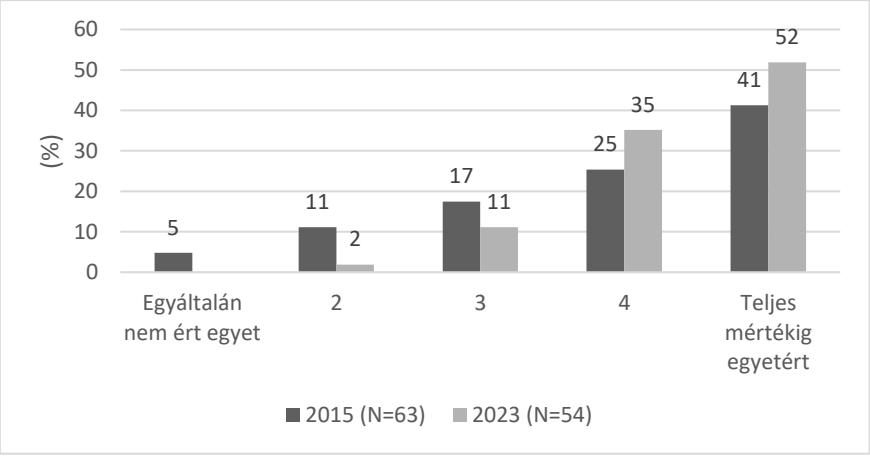

2. ábra. Lakossági vélemények arról, hogy jól szolgálták-e a település érdekeit a helyi fejlesztések az elmúlt 10 évben
Forrás: Kérdőíves felmérések, Hollókő (2015, 2023)

A megkérdezettek mindkét vizsgálati évben egyértelműen pozitív véleménnyel voltak a település fejlesztéseivel kapcsolatban. Megállapítható, hogy a 2015-ös eredményekhez képest kismértékű javulást mutatnak a válaszok ebben a tekintetben is. Ez visszatükröződik abban, hogy a lakosság 25 százaléka a négyes, míg 41 százaléka a legjobb, ötös osztályzatot adta 2015-ben erre az állításra. Ezek az értékek 2023-ban előbbi esetében már 35 százalékot, utóbbinál 52 százalékot tettek ki. A negatív vélekedések aránya ugyanakkor csökkent ebben az időszakban.

Részvételi aktivitás alakulása a helyi turizmusban

Feltártuk a helyi lakosság részvételi aktivitására vonatkozóan, hogy miként változott 2015-höz viszonyítva az érintettség az egyes tevékenységek körében (3. ábra).

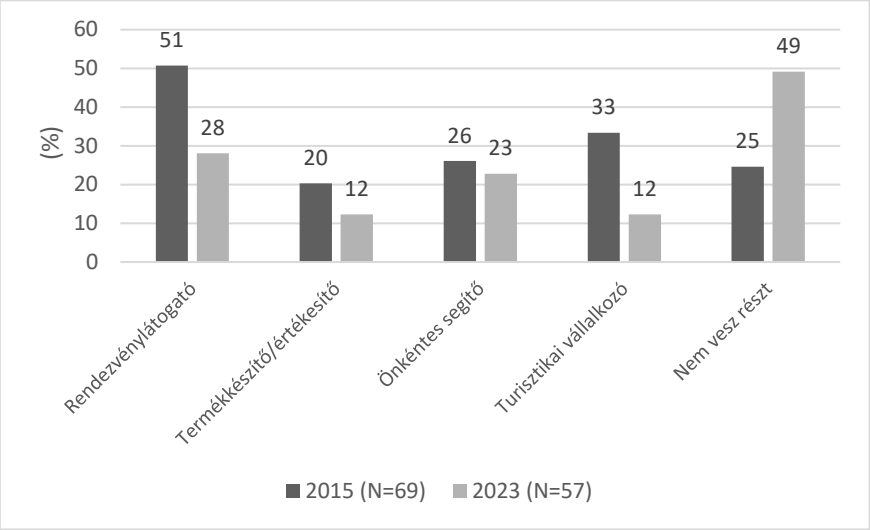

3. ábra. A helyi turizmusban való érintettség alakulása
Megjegyzés: Egyszerre több válasz is megjelölhető volt.
Forrás: Kérdőíves felmérések, Hollókő (2015, 2023)

A két felmérés jelentős mértékű, negatív irányú elmozdulást mutatott az elmúlt 8 évben. A részvételi aktivitás az összes kategóriában csökkent az elmúlt 8 évben. A rendezvénylátogatók aránya 23 százalékponttal, a turisztikai vállalkozások működtetésében való érintettség 21 százalékponttal kisebb volt 2023-ban a 2015-ös felméréshez viszonyítva a válaszadók körében. A helyi termékek értékesítésében valamilyen formában résztvevők aránya az előbbieknél kisebb mértékben, 8 százalékponttal csökkent. Az önkéntes segítőknél stagnálást lehetett tapasztalni. A visszaesés mértéke az arányokat tekintve a turisztikai vállalkozások esetében volt a legjelentősebb. Rendkívül aggasztó az a tény is emellett, hogy a válaszadók csaknem

fele (49 százalék) egyáltalán nem vett részt a helyi turizmusban 2023-ban. Ez utóbbi érték 2015-ben csupán 25 százalék volt.

Vizsgáltuk továbbá a vállalkozói hajlandóság alakulását az elmúlt 8 év folyamán. Az erre vonatkozó válaszok eredménye a két vizsgált időpont tekintetében ugyancsak jelentős változásokra mutatott rá (4. ábra).

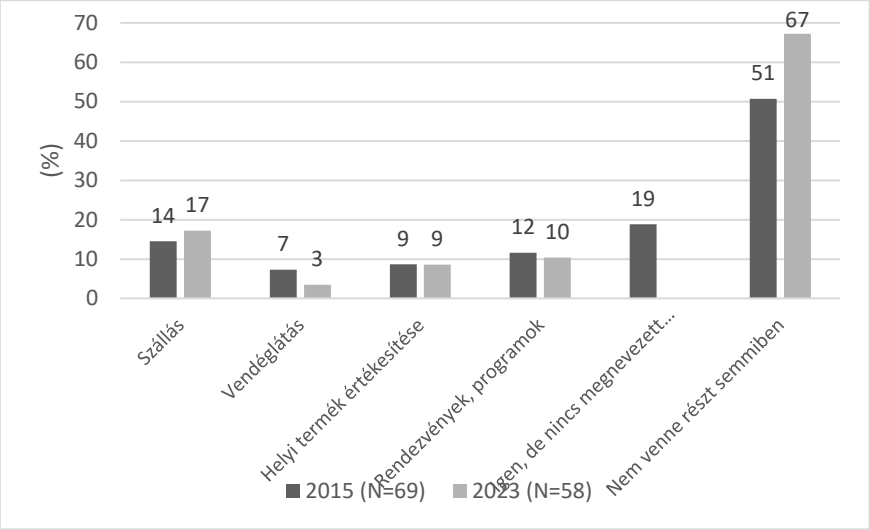

4.ábra. Részvételi hajlandóság alakulása a helyi turizmusban
Megjegyzés: Egyszerre több válasz is megjelölhető volt.
Forrás: Kérdőíves felmérések, Hollókő (2015, 2023)

A válaszadók megközelítőleg kétharmada (67 százalék) azt válaszolta 2023-ban, hogy nem szívesen venne részt a helyi turizmusban, miközben 2015-ben csak minden második megkérdezett nyilatkozott ugyanígy (51 százalék). Jelentősen megnehezíti az egyes tevékenységek közötti összehasonlítást, hogy az adatfelvétel során 2015-ben a kitöltők 19 százalékánál nem nevezték meg az elképzelt vállalkozási tevékenységet. Az egyes tevékenységek népszerűségi sorrendje nem változott jelentős mértékben. A szállásadással kapcsolatos turisztikai tevékenységet válaszolták arányaiban a legtöbben a vizsgált kategóriák közül. A legnagyobb arányú visszaesés a vendéglátóegységek esetében látható, azonban az alacsony elemszám miatt ebből nem lehetett szignifikáns következtetéseket levonni.

Emellett arra is kitértünk kérdőívünkben, tekintettel a COVID-19 járványhelyzet és az inflációs válság súlyos hatásaira, hogy a helyiek szerint megéri-e 2023-ban vállalkozási tevékenységbe kezdeni (5.ábra).

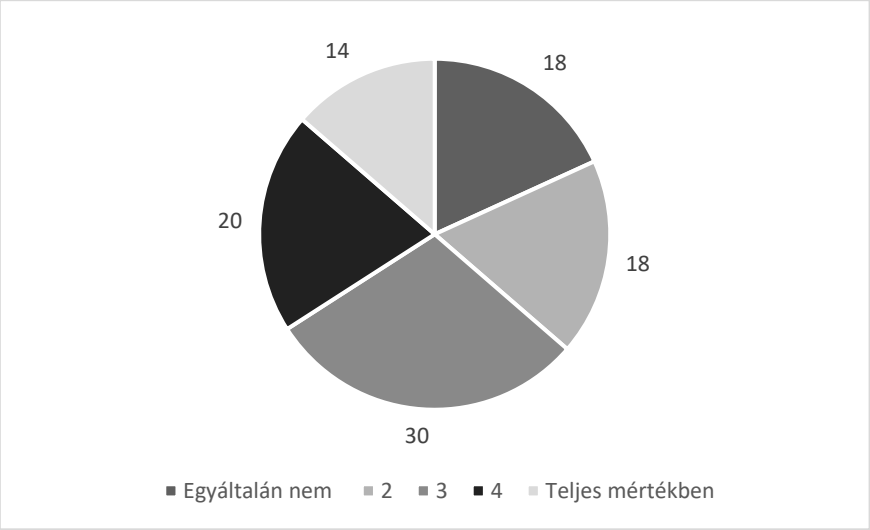

5.ábra. Lakossági várakozások, hogy megéri-e vállalkozásba kezdeni a településen
Forrás: Kérdőíves felmérések, Hollókő (2015, 2023)

Az adott válaszokból kiderült, hogy ebben a tekintetben nagyon megosztott volt a helyi közösség, viszonylag egyenletesen oszlottak el az állításra adott értékelések. Ennek ellenére az eredményekből összességében azt a következtetést lehet levonni, hogy a helyi vállalkozások indítását nem csupán a pénzügyi feltételek vagy a szükséges infrastruktúra esetleges hiánya akadályozza a lakosság körében. A megkérdezettek csupán 14 százaléka válaszolta, hogy teljes mértékben egyetért az állítással, miszerint megéri saját vállalkozást indítani Hollókőn, ami a legkisebb arányú válaszlehetőség volt az ötfokozatú skálán. A legtöbb megkérdezett, a válaszadók csaknem 30 százaléka, közepes osztályzatot adott az állításra. Ez az értékelés valószínűsíthetően már nem elégséges ahhoz, hogy be lehessen őket vonni a helyi vállalkozók körébe.

Következtetések

Hollókőn az elmúlt évtizedekhez hasonlóan meghatározó jelentőségű maradt a turizmus. A település turisztikai potenciálja azonban változatlanul nincs kellő mértékben kihasználva a helyi közösség körében. Miközben a turisztikai forgalom országos tekintetben is meghatározó nagyságúnak számít, az ebből származó lehetőségekből a helyi turisztikai vállalkozások nem képesek hatékonyan profitálni. A beruházások többsége napjainkban is állami és külső gazdasági szereplők befektetéseiből származnak. Főként ezeknek a beruházásoknak köszönhetően sikerült a turisztikai kínálatot bővíteni a településen az elmúlt évtizedben.

A helyi közösség általános megítélése 2023-ban nem változott jelentős mértékben 2015-höz képest a turizmussal kapcsolatban. A világszerte tapasztalható nehézségek ellenére, továbbra is ebben az ágazatban látja a megkérdezettek többsége a település jövőjét. A válaszadók döntő többsége emellett úgy véli, hogy a fejlesztések jól szolgálták az elmúlt 10 évben a település érdekeit. A helyiek részvételi aktivitása 2023-ban visszaesést mutatott a 2015-ös állapothoz képest, ami minden vizsgált érintettségi kategóriában kimutatható volt. Az elmúlt 8 évhez képest jóval kevesebben látogatták a helyi rendezvényeket, csökkent a helyi termékek értékesítésében érintettek aránya és a turisztikai vállalkozásokban résztvevők aránya is.

Jelentősen megnőtt azonban az arányuk azoknak a településen, akik nem kívánnak a jövőben részt venni a helyi turizmusban. Ebben valószínűsíthetően jelentős szerepe van a negatív gazdasági várakozásoknak. A megkérdezettek csupán 14 százaléka válaszolta, hogy teljes mértékben megéri 2023-ban egy vállalkozásba kezdeni a településen. Az értékelések viszonylagosan egyenletes megoszlása ugyanakkor arra is rámutatott, hogy ebben a kérdéskörben összességében megosztott véleményen van a helyi társadalom.

Irodalomjegyzék

Hevesi, I. A. (2015). A kisvállalkozások és a kézművesség helyzetének vizsgálata Hollókőn In: Acta Regionis Rurum, 9. 44–55.

Kolta, D., Farkas, T., Fancsik, M. A. (2021): The Communicational Renewal of a Hungarian World Heritage Site: Hollókő, the Living Village In: Horák, R., Kovács, C., Námesztovszki, Zs., Takács, M. (szerk.): Fenntartható Örökség, A Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar tudományos konferenciáinak tanulmánygyűjteménye (pp. 111–120.). Szabadka, Szerbia: Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar

Kovács, D., Molnár, M. (2000): Hollókő. In: Bódi, F., Böhm, A. (szerk.): Sikeres helyi társadalmak (pp. 95–120.). Agroinform Kiadóház, Budapest.

Kovács, D. (2022): Hollókő a harmadik dosszié In: Obádovics, Cs., Széles, Zs. (szerk.): Történelem – társadalom – vidék: Jubileumi tanulmánykötet II (pp. 189–217.). Soproni Egyetemi Kiadó, Sopron. https://doi.org/10.35511/978-963-334-430-9-Kovacs

Lábas, K. S., Korom, A. (2023). A kultúra és a vidékfejlesztés kapcsolatának vizsgálata Hollókő településen In: A Falu 38(4), 33–49.

Molnár, M. (2011): Hollókő (VI.2. altípus, VIII. falutáj). In: Beluszky, P., Sikos T., T. (szerk.): Változó falvaink. Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkarászig (pp. 264–291.). Akadémiai Kiadó, Budapest

Nagyné Molnár, M. (2025): Út az örökségturizmusig: faluszemináriumi kutatások Hollókőn Acta Regionis Rurum, 19. 5–15.

MTÜ (2023): Fejlesztés Hollókőn. Magyar Turisztikai Ügynökség honlapja. Letöltve: https://mtu.gov.hu/cikkek/fejlesztes-hollok-n-756/ (Utolsó letöltés: 2024.08.11.)

Odler, L. (2015). Hollókő marketing szempontú elemzése, marketingkommunikációs eszközeinek vizsgálata. Acta Regionis Rurum, 9. 64–71.

Palkovics, K. (2022). A turizmus és a gazdaság alakulása Magyarországon és az Európai Unióban a COVID-19 árnyékában In: Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok, 7(3), 76–89. https://doi.org/10.15170/TVT.2022.07.03.06

Peresztegi, F. (2015). Dilemmák és tények Hollókő néhány fontosabb turisztikai attrakciójával kapcsolatban. Acta Regionis Rurum, 9. 56–63.

Priatmoko, S., Dávid, L. (2020): Online Appearances of Rural Tourism Destinations Amid Pandemic Comparative Case Studies: Hollókő (Hungary) and Tinalah (Indonesia). In: Magda, R. Katekhaye, D. (szerk.): Challenges and changes under the shadow of COVID-19: Conference proceedings of the 7th VUA YOUTH scientific session (pp. 231–241.) Gödöllő, Magyarország: Szent István University

Táj-Terv Műhely Kft., Város-Teampannon Kft. (2017): Hollókő-Ófalu és környezete. Világörökségi helyszínre vonatkozó világörökségi kezelési terv szakmai előkészítésére szolgáló megalapozó dokumentáció és világörökségi kezelési terv. Magyarország kormányának honlapja. Letöltve: https://2015-2019.kormany.hu/download/4/93/11000/HK_KET_170523.pdf (Utolsó letöltés: 2024.08.11.)

Turizmus.com (2016): Nógrád első négycsillagos szállodája. Letöltve: https://turizmus.com/cikk/archiv/nograd-elso-negycsillagos-szallodaja (Utolsó letöltés: 2024.08.11.)

TUTSZ (2024): Növekedési pályán a hazai turizmus? A TUTSZ összefoglaló jelentése a hazai turizmus 2023. évi teljesítményéről. Turizmusfejlesztők és Tanácsadók szövetségének honlapja. Letöltve: http://www.tutsz.org.hu/upload/hirek/files/TUTSZ%20Helyzetk%C3%A9p%202023%283%29.pdf (Utolsó letöltés: 2024.08.11.)

Interjúalany

Szabó Csaba – Hollókő polgármestere

1.kép. Helyi kézimunkák a készítőjükkel (Fotó: Bálint Csaba)

2. kép. Fejlesztések (Fotó: Bálint Csaba)

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.
The article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license: CC-BY-NC-ND-4.0.

A hollókői örökség fenntarthatósági dilemmái: alternatív turisztikai fejlesztés botanikai értékek mentén

Nagy János György[1], Nagyné Molnár Melinda[2]

[1]kutató professzor, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és Társadalomtudományi Kar, 9022 Győr, Liszt Ferenc u. 42.
[2]egyetemi docens, MATE Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet, Vidék- és Területfejlesztési Tanszék, 2100 Gödöllő, Páter K. u. 1.

Összefoglalás: Hollókő Ófaluja 1987-ben került fel az UNESCO Világörökség listájára. A címet népi építészetéért, hagyományőrzéséért, élőfalu jellegéért, és nem utolsó sorban az épített környezet és a táj harmóniájáért kapta. Természetes, hogy a fölépült turizmus-értékleltár folyamatosan fejlődik, bővül. Ebben a tanulmányban bemutatjuk, hogy miként vált szükségszerűvé az élő néphagyomány helyén új irányokat keresni. Arra fókuszálunk, hogy a falu táji értékeinek előtérbe helyezése milyen lehetőségekkel járulna ahhoz, hogy a falu elmozduljon egy fenntarthatóbb, szelíd turizmus irányába. Közelebbről azt vizsgáljuk meg, hogy Hollókő botanikai értékei lehetnének-e alternatívák ebben.

Kulcsszavak: fenntarthatóság, örökség, botanikai értékek

The sustainability dilemmas of Hollókő's heritage: alternative tourism development based on botanical values

János György Nagy[1], Melinda Nagy-Molnár[2]

[1]research professor Széchenyi István University, Apáczai Csere János Faculty of Arts, Education and Social Sciences, H 9022 Győr, Liszt Ferenc u. 42., Hungary
[2]associate professor, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences, Institute of Rural Development and Sustainable Economy, Department of Rural and Regional Development, H 2100 Gödöllő, Páter K. u. 1., Hungary

Abstract: The Old Village of Hollókő was added to the UNESCO World Heritage List in 1987. It received this designation for its vernacular architecture, preservation of traditions, status as a living village, and, not least, for the harmony between the built environment and the landscape. Naturally, the tourism value inventory established here has been continuously evolving and expanding. In this study, we present how it has become necessary to seek new directions in place of living folk traditions. We focus on how highlighting the village's landscape values could offer opportunities to shift the village towards more sustainable, soft tourism. More specifically, we examine whether the botanical assets of Hollókő could serve as alternatives in this regard.

Keywords: sustainability, heritage, botanical values

Bevezetés

Az *örökség* olyan érték, amelyet az adott helyen élők generációk óta fontosnak, megőrzésre és továbbadásra érdemesnek tartanak (Hall–Zeppel, 1990). Az örökségturizmus tehát örökségalapú fejlesztési modellt követ, azaz maga az örökség áll a turisztikai termék középpontjában, de ösztönzőleg hat más típusú turisztikai élmények kialakulására is (Swarbrooke, 1994). Fontos kiemelni, hogy örökséggé csak azok a múltban gyökerező értékek válhatnak, amikre a jelenkor embere is értékként tekint. Azaz valamilyen formában megújítható a jelenkor és a jövő generációi számára. Ahogyan Asworth (1991) fogalmaz: az örökség a múltból visszamaradt olyan hagyaték, amit egy közösség megtartásra érdemesnek talál. Ebben a kontextusban az örökség nem a múltról szól, hanem a múlt elemeinek újrateremtéséről (Asworth, 1991). A világörökség egy olyan minősített rang, amely nem csupán turizmusfejlesztő hatású, hiszen átfogó hatása van a gazdasági, társadalmi és kulturális életre, a társadalmi kapcsolatokra és az emberek életminőségére is (Przeclawski, 1994).

Hollókő esetében az örökség, amit a falu lakói generációk óta értékként hagyományoznak az utókorra, összetett. Az érték magva a palóc társadalom kultúra teremtő közösségi élete, és az a tájhasznosítás, mely nemzedékek számára adott boldogulást és értelmet az életnek.

Hollókő értékeinek felfedezése során az örökségvédelem egyfelől Hollókő belterületén kívül, az 1977-ben létrehozott Hollókői Tájvédelmi Körzetben kezdődött meg azzal a céllal, hogy védelmet kapjon az ember által épített és gondozott, valamint a természetes táji környezet harmóniája (Kovács–Molnár, 2000). Másfelől ezzel párhuzamosan az örökségvédelem a belterületen is cselekvési tervet dolgozott ki az Ófalu településszerkezetének, épített értékeinek, és általában is a faluban élők által ápolt hagyomány védelmében (Kovács–Molnár, 2000).

Az 1976-ban megjelent nógrádi útikalauz Hollókőt már élő „falumúzeumként" ajánlja az idelátogatók figyelmébe kiemelve azt a több mint hatvan épületet az Ófaluban a fatornyos templommal, mely a palóc hagyomány legépebben, építészeti egységében megmaradt öröksége. Ugyanakkor a megmaradt folklórról kevésbé lelkes a leírás: „*Igen híres volt régebben a hollókői népviselet is, ma azonban már egyre kevesebben hordják… A régebben igen változatos és gazdag népszokásból máig csak a lakodalmi és eljegyzési szokás maradt fenn.*" (Szombathy, 1977) Hollókőn tehát a népi kultúra *élő* hagyományának jövőjével kapcsolatban már egészen korán megjelentek aggályok. De miért? Ennek értelmezéséhez fontos kihangsúlyozni, hogy a falu élő néphagyományának, örökségének gyökere egy olyan archaikus paraszttársadalomban ered, ami már a hetvenes években sem volt ép. A paraszttársadalom átalakulása a 20. század folyamán történelmi szükségszerűség volt, ugyanakkor a pártállami rendszer nagyüzemi szisztematizálása felgyorsította ezt az átalakulást. A szisztematizálással lényegében felszámolódott a történelmi parasztság, melynek

helyén egy új agrártársadalom, a tsz-bérmunkás réteg született meg (Romsics, 1999). Itt fontos kiemelni, hogy a szövetkezetesítés, a hagyományos paraszttársadalom helyén létrehozott gyökértelen tsz-bérmunkás-szellemiség nemcsak a paraszti munka hagyományaival nem tudott mit kezdeni. A szövetkezeti mozgalom „modernizációja" az archaikus néplélekkel való kapcsolattartást sem kívánta meg.

Anyag és módszer

Ebben a tanulmányban a fókuszban Hollókő táji értékének, közelebbről a botanikai adottságának a vizsgálata áll. Először értelmezzük a tájhasznosítás átalakulásának szükségszerűségét, melyhez szakirodalmi forrásokat és adatbázis-elemzést használunk, majd ezt követően a terepi kutatások tapasztalatainak összegzése történik meg.

Eredmények

A paraszttársadalom átalakulása Hollókő esetében is viszonylag jól dokumentáltnak tekinthető. Tomori Viola 1935-ben készítette el szociográfiáját, melyben az olvasható, hogy az 1900-as népszámlálás idején Hollókő 440 lakosának 94%-a mezőgazdasággal foglalkozott (Tomori, 1992). Nagyjából hasonló arányokról beszélhettünk 1949-ben is. 1960-ban viszont a keresőknek már csak az 59%-a dolgozott a mezőgazdaságban, főként a nők. A férfiakat a magasabb jövedelmek ígéretével magához vonzotta a kitermelőipar, a környék bányái (Nagybátony, Kisterenye stb.) (Kovács–Molnár, 2000). A foglalkozási átrétegződés folyamatában a mezőgazdaság 1970-ben a keresőknek már csak 51%-át, 1980-ban 35%-át, 1990-ben 16%-át foglalkoztatta. Hollókő a rendszerváltásba a paraszttársadalom végóráiban érkezett el. És bár ekkoriban a Hollókői Önkormányzat által létrehozott Hollókői-Világörökség kezelő Nonprofit Kft. kiadványában még úgy azonosítja önmagát a falu, mint az a hely, mely *„csöppet sem hasonlít skanzenre, vagy múzeumra… Úgy őrzi a hagyományait, tartását, méltóságát, hogy közben nem „olyan, mintha", hanem „az""*, de valójában az egykori Hollókő egykori arca, mely a paraszttársadalom keze nyomán fejlődött és formálódott már ekkor sem volt egészen szinkronban a múltjával.

A rendszerváltást követően az országban tapasztalt általános gazdasági recesszióhoz igazodott tendenciák jellemezték Hollókőt is. Nemcsak a helyi mezőgazdaság, hanem utóbb a keresőkorú férfinépesség jelentős részét foglalkoztató bányászat és építőipar is tönkrement, mely lassú, de biztos agóniára ítélte a falut (Molnár, 2011). És bár a kárpótlással, az állami földvagyon privatizálásával voltak elképzelések arról, hogy újraéled a magyar vidék, de valójában a mezőgazdasági szektor mind értéktermelésben, mind foglalkoztatásban regionálisan és országosan is el-

vesztette korábbi szerepét. Ezt igazolja Hollókő példája is, hisz a nyolcvanas években még több mint 30%-os volt az agrárfoglalkoztatás, ami 1990-ben már csak fele ekkora volt (16%), 2001-re pedig még ehhez képest is a negyedére zsugorodott (a mezőgazdaság már csak 4%-át foglalkoztatta a keresőknek) (1. ábra). 2021-ben a mezőgazdasági foglalkoztatás pedig már az 1%-ot sem érte el Hollókőn.

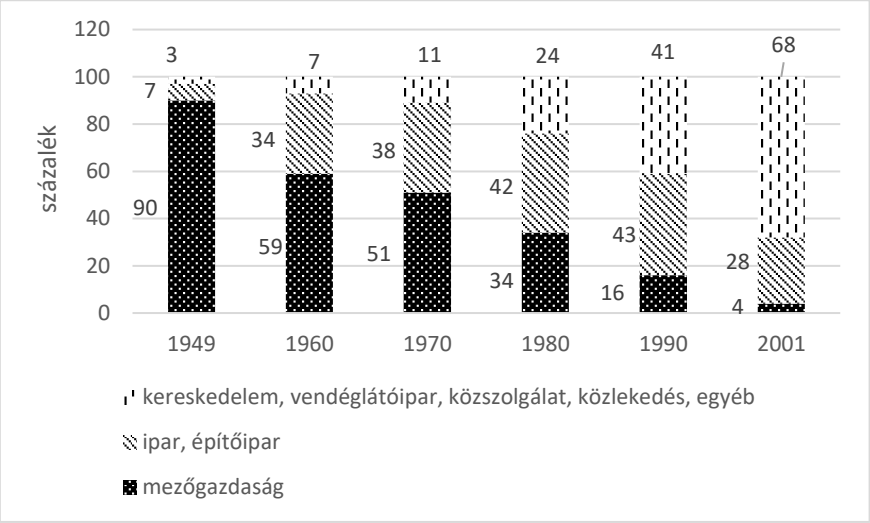

1. ábra. Hollókő aktív keresőinek megoszlása gazdasági áganként, 1949–2001* (%)

Forrás: Molnár, 2011. 280. o.

*Megjegyzés: * 1949-ben keresők és eltartottak együtt számolva, 1960-tól aktív keresőkre vonatkoztatva*

A társadalmi, gazdasági súlypont-eltolódás szükségszerűen átrendezte a falu értékleltárát, benne a tájhasznosítást is. A korábbi termelő szektorok (mezőgazdaság, ipar) súlyponti szerepe megszűnt.

Azzal, hogy a Világörökségi cím odaítélésével (1987) Hollókő fölkerült a világ turisztikai térképére, a turisztikai kínálat folyamatosan bővül (Bálint, 2023). Számos beruházás valósult meg a faluban a Világörökség cím elnyerése óta. A megvalósult beruházások tervezésekor fontos kihangsúlyozni, hogy turisztikai értékmegőrzés/érték-közvetítés is zajlik. Fontos szempont a szezonalitás kiküszöbölése, valamint újabb célcsoportok bevonzása. A fejlesztési irányok egy része jól beleilleszkedik az épített környezet és a táj harmóniájába, de van, ami kevésbé. Ez talán leginkább a wellness szálloda (Castellum Hotel) megépülésével illusztrálható a legjobban. Mert az igaz, hogy ezzel új turisztikai célcsoportok vonzására is lehetőség nyílt, de ennek megvalósulása felülírta a falusias táji karaktert, megbontotta az épített környezet

táji harmóniáját. A Castellum Hotel megépítése után különösen sok és hangos komment született Hollókő fenntartható jövőjével kapcsolatban. Felmerült a kérdés, vajon nem lenne-e időszerű Rousseau felvilágosodáskori, romantikus gondolatának alávetni a jövőterveket: nem lenne-e célszerű visszatérni a természethez? Még mielőtt eltűnik az az utolsó generáció is, amelyik legalább gyerekként még a paraszti hagyományokban élő Hollókőn nőtt fel, és akinek tapasztalata, emlékezete alkalmas lehet arra, hogy legalább részben rekonstruálhatóvá váljon a falu hagyományos tájhasználata. De milyen is Hollókő eredeti táji karaktere?

Három fontos tájformáló hagyományos együttélés alakította Hollókő arculatát: a fűzfa-legelő terület a legeltetéssel összefüggésben alakult ki, emellett karakteres tájalkotó az erdőgazdaság és a szőlőtermesztés területe. A harmonikus együttélést Tomori Viola a harmincas években még hitelesen dokumentálta (Tomori, 1992).

Ma a természeti, táji érték jelentéktelen szerepet tölt be a falu turisztikai kínálatában. Ennek oka visszavezethető a már hivatkozott pártállami rendszer idejére, amikor nem túl magas színvonalon szövetkezeti (nagyüzemi) termelés indult meg Hollókőn is, mely fölülírta a korábbi tájhasználatot (Kovács–Molnár, 2000). Különösen abszurd, hogy a táji karakter, mint érték jóval a világörökségi státusz elnyerése előtt felfedezett, néven nevezett érték volt.

Mi lenne a kívánatos? Fenntartható fejlesztési célokat szolgálna, ha a falu eredeti tájformáló hármas tájhasználata újraéledne. Van mihez visszanyúlni, hiszen Hollókő hagyásfás legelői például már a hetvenes években védettséget élveztek. Van jó gyakorlat a fenntartható tájhasználatra. A kihívást ebben az jelenti, hogy a rendszerváltást követően, bár Hollókőn is újra-rendeződött a tulajdon és a térhasználat, de a legeltető állattartás és a szőlőtermesztés nem éledt újra. Ha a tájvédelmi körzet mai arculatát nézzük, azt láthatjuk, hogy magas a régi szőlőhegy aránya (28%), de a korábbi művelési móddal (szőlő, gyümölcs, kert, szántó) teljesen felhagytak. A tájvédelmi körzetben a legelőként bejegyzett terület részaránya is magas (33%), de a legeltetés lényegében megszűnt, a terület nagy része befásodott (https://www.bnpi.hu/hollokoi-tajvedelmi-korzet). Az agráriumban végbement birtokszerkezet- és termelési profilváltás következményeként a földhasználat átalakult (részleteket lásd: Ritter K- Lőrinc B. 2023).

Köveztetések és javaslatok

Hollókő eredeti tájhasználatának rekonstrukciója botanikai szempontból különösen is nagy jelentőségű, mivel a terület átlagos ökológiai értéke magas, azaz nagyszámú, a különböző élőlények számára kedvező élőhely található meg itt, a jelenlegi állapotában is. Az alábbiakban összegezzük az ismereteinket az eddigi helyi bota-

nikai feltárásokról. Természetesen az eddig beazonosított, megtalált fajok és növénytársulások listája gondos kutatással bővíthető, hiszen egy terület flórája soha nem tekinthető teljesen feltártnak.

Itt fontos kiemelni, hogy a fajok sokféleségének megőrzésében különösen fontosak az átmenettel rendelkező élőhelyek, mint amilyen a hollókői külterületet is jellemzi (Márkus, 1993, Haraszthy et al., 1997, Bergmeier et al., 2010, Öllerer, 2012, Hartel et al., 2013). Az átmenetekre vonatkozó tapasztalatok szerint minél több növényzettípus található a terület egységében, annál több fajnak kell jelen lennie. Az átmenetiség sok esetben az élőhely- bolygatás következménye, vagy valamilyen „stressz" hatására alakul ki. Ilyenkor az eredeti flóra fajai még jelen vannak, de mellettük megjelennek a zavarást, stresszt jobban tűrő fajok.

Bár Hollókő Világörökséggé válása csaknem negyven éves folyamat, célzottan a botanikai értékeiről, természeti környezetének növényzetéről eddig csak szórványos adatok jelentek meg (Márton, 1989, Höhn et al., 1996, Harmos et al., 2001). Részletesebb vizsgálatra csak a terület kis részén, a fás legelőn került sor (Tóth et al., 2018). Márton Ferenc erdész (1989) a *„Nógrád megye védett természeti értékei"* című kiadványában így ír: *„Az épített és a természeti környezet harmóniája csodálatos tájegységben tárul fel"*. Ugyanebben a kiadványban több védett és értékes növényt említ. Beszámolt a *Sedum maximum, Sedum acre, Sedum sexangulare, Sempervivum hirtum, Allium flavum* és *Asplenium septentrionale* jelenlétéről a vár szikláin, a *Sempervivum hirtum*, az említett *Sedum* fajok, a *Cotoneaster integerrimus,* a *Spirea media*, a *Geranium sanguineum* és a *Muscari comosum* tömeges előfordulásáról. Az Öreg-szőlők domboldali tisztásairól *Polygala major, Orchis tenuifolium, Lilium martagon, Thalictrum pseudominus* és *Thalictrum aquilegifolium* került elő (Márton, 1989). Höhn et al. (1996) lejegyezte az *Androsace elongata* és a *Poa pannonica* subsp. *scabra* fajokat a Szár-hegyi dombról. Harmos et al. (2001) már 24 fajt említettek a területről, minden esetben megjelölve, hogy az adott faj a külterület melyik részén került elő, és irodalmi adatokkal is szolgáltak. Tóth et al. (2018) a legelő növényzetének változásait vizsgálta 2011 és 2017 között a természetvédelmi kezelések (legeltetés, fa- és cserjeirtás) hatására. Megállapítást nyert, hogy a cserjeirtás után 2017-ben a rehabilitált terület növényzete jobban hasonlított az erdei növényzetre, mint a legelőre, a terület fajdiverzitása pedig megnőtt 2011-hez képest. Munkájukban 124 edényes növényfajról számoltak be.

Ez a fajszám lényegesen alacsonyabb az élőhelyekben gazdag területeknél vártnál. Mivel Hollókőről célzott növény- és növényzetfelvétel még nem készült, ezért először a Hollókőért Közalapítvány felkérésére 1999-ben kezdtük meg a részletes botanikai feltárást (Nagy, 2000). Ezt a vizsgálatot 2023-ban megismételtük. A terület növényzetéről elmondható, hogy a Világörökség-falu külterülete gazdag botanikai értékekben. Hollókő 5,18 km^2-es területén a szakirodalmi áttekintés és a saját terepmunka során 471 edényes növényfajjal találkoztunk, amelyek közül 14 védett és elsősorban a Szár-hegy dombgerincén, az Öreg-Szőlőkben és a Zsunyi-patak

mentén fordul elő. Védelmüknek és élőhelyeiknek elsőbbséget kell élvezniük. A természetes és természetközeli élőhelyek növényzetének nagy faji diverzitása és természetessége, a felhagyott, korábban művelt területeken a természetes úton haladó szukcessziós út azt mutatja, hogy a vizsgált terület természeti értéke magas.

Hollókő botanikai értéke nem díszlet, hanem fontos turisztikai, környezeti és természeti erőforrás. Az igaz, hogy jelenleg is vannak turista- és tanösvények, de nagyobb hangsúlyt lehetne fektetni a változatos élőhelyek bemutatására. Környezet- és természetvédelmi értéküket, fontosságukat sokkal szervezettebben, interaktívabban kellene bemutatni. És bár természetesen a legeltetés, a szőlőművelés viszsza már valószínűleg sosem térhet úgy, mint a fénykorban, de fontos volna kezelési tervet dolgozni ki annak érdekében, hogy az egyébként folyamatosan erdősülő, rendkívül, gazdag élőhelyek megmenthetőek legyenek. Ez nemcsak Hollókő érdeke, ebben nemcsak a jelenlegi turisztikai hasznosság a szempont, mert ez értékmentés a jövő generációi számára is (Fekete, 2006).

Irodalomjegyzék

Asworth, G. J. (1991): Heritage Planning: Consevation as the Management of Urban Change Geo Pers, 150 p. ISBN 9071971309

Bergmeier, E., Petermann, J., Schröder, E. (2010): Geobotanical survey of wood-pasture habitats in Europe: diversity, threats and conservation. Biodiversity and Conservation, 19. 2995–3014. https://doi.org/10.1007/s10531-010-9872-3

Fekete, M. (2006): Hétköznapi turizmus. A turizmuselmélettől a gyakorlatig. PHD Disszertáció. Nyugat-Magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar Doktori Iskola. Sopron.

Hall, C. M., Zeppel, H. (1990): History, Architecture, Environment: Cultureal Heritage and Tourism Journal of Travel Research, 29(2), 54–55. https://doi.org/10.1177/004728759002900212

Haraszthy, L., Márkus, F., Bank, L. (1997): A fás legelők természetvédelme. WWF füzetek 12. Budapest, p. 22.

Harmos, K., Sramkó, G., Stadler, Á., (2001): Adatok a Cserhát edényes flórájához. Kitaibelia, 6(1), 73–86.

Hartel, T., Dorresteijn, I., Klein, C., Máthé, O., Moga, C. I., Öllerer, K., Roellig, M., von Wehrden, H., Fischer, J. (2013): Wood-pastures in a traditional rural region of Eastern Europe: characteristics, management and status. Biological Conservation, 166. 267–275. https://doi.org/10.1016/j.biocon.2013.06.020

Höhn, M., Ittzés, P., Kecskés, F., Kun, A., (1996): A Cserhát hegységben végzett flóra és vegetációkutatásaink eddigi eredményei. In: A „Lippay János" Tudományos Ülésszak (Bp.,1996. okt. 17–18.) előadásainak és posztereinek összefoglalói. – A Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem kiadványai. Budapest. p. 52.

Kovács, D., Molnár, M. (2000): Hollókő In: Bódi F., Bőhm A. (szerk.): Sikeres helyi társadalmak Magyarországon. Agroinform Kiadóház, Budapest.

Márkus, F. (1993): Extenzív mezőgazdaság és természetvédelmi jelentősége Magyarországon. WWF-füzetek 6. Budapest. p. 23.

Márton, F (1989): A Hollókői Tájvédelmi Körzet. In: Nógrád Megye Védett Természeti Értékei. pp. 97–102.

Molnár, M. (2011): Hollókő (VII.2. altípus, VIII.falutáj In: Beluszky- Sikos T.T. (2011): Változó falvaink: Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkarászig. pp. 264–291.

Nagy, J. (2000): Hollókő község közigazgatási területének florisztikai és cönológiai felmérése és általános környezeti leírása. Kutatási jelentés (kézirat). 46.pp.

Öllerer, K. (2012): The flora of the Breite Wood-Pasture (Sighişoara, Romania). Brukenthal. Acta Musei, 7(3), 589–604.

Przeclawski, K (1994): Tourism and the contemporary world. Warsaw: University of Warsaw.

Ritter, K., Lőrinc, B. (2023): A mezőgazdaság helyzete és szerepe Hollókőn. Acta Regionis Rurum, 19. 127–149.

Romsics, I. (1999): Magyarország története a 20. században. Osiris Kiadó ISBN 9633795486

Swarbrooke, J. (1994): The Future of the Past: Heritage Tourism into the 21st Century. In Tourism the State of the Art, A. Seaton, ed., pp. 222–229. Chichester: Wiley.

Szombathy, V (1976): Nógrádi kalauz Nógrád Megye Tanácsának Idegenforgalmi Hivatala.

Tomori, V. (1992): Hollókő – Egy palóc falu lélekrajza. Akadémai Kiadó

Tóth, T., Harmos, K., Saláta, D., Penksza, K., (2018): A hollókői fás legelő növényzetének változása (2011–2017). Tájökológiai Lapok, 16(2), 143–156. https://doi.org/10.56617/tl.3585

Egyéb források

Nagy János botanikai adatgyűjtése: 1999, 2023

https://www.bnpi.hu/hollokoi-tajvedelmi-korzet

1. kép. Hollókői tájkép 1. (Fotó: Nagyné Molnár Melinda)

2. kép. Hollókői tájkép 2. (Fotó: Nagyné Molnár Melinda)

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.
The article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license: CC-BY-NC-ND-4.0.

A mezőgazdaság helyzete és szerepe Hollókőn

Ritter Krisztián[1], Lőrinc Balázs[2]

[1]MATE, Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet, Vidék- és Területfejlesztési Tanszék, 2100 Gödöllő, Páter K. u. 1.
[2]MATE Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskola, 2100 Gödöllő, Páter K. u. 1.

Összefoglalás: A falukutatások során – a települések gazdasági-, társadalmi helyzetének feltárásán belül – az agrárium vizsgálata minden esetben kiemelt hangsúlyt kap. Jelen fejezet azokra a kutatási eredményekre fókuszál, melyek a mezőgazdaság jelenlegi, és jövőbeni fejlesztésekben játszott szerepét mutatják be a vizsgált településen. Az agrárium történetének, valamint legutóbbi helyi kutatásunk főbb eredményeinek rövid bemutatása után, a jelenlegi állapotok felvázolásához a rendelkezésre álló hivatalos statisztikák, és kiemelten a falukutató tábor primer kutatásának eredményei szolgálnak alapul. Összességében megállapítottuk, hogy a mezőgazdaság szerepvesztése tovább folytatódó tendencia a településen, a háztáji gazdálkodás eltünése mögött máshol is általános, illetve néhány sajátos helyi tényező húzódik. A főállásban végzett mezőgazdálkodás jelenléte alacsony szintű, kevés fiatal folytat termelést. Az előző kutatásunkkor helyi attribútumként nevesített, korábban hagyományos hollókői gazdálkodási formáknak nem sikerült visszatérnie, az agrárium közösségi szerepe nem azonosítható. A település hosszú távú fejlesztésében a mezőgazdaságnak nem tulajdonítanak jelentős szerepet.

Kulcsszavak: háztáji gazdálkodás, helyi gazdaságfejlesztés, mezőgazdaság, vidékfejlesztés

The status and role of agriculture in Hollókő

Krisztián Ritter[1], Balázs Lőrinc[2]

[1]Hungarian University of Agriculture and Life Sciences, Institute of Rural Development and Sustainable Economy, Department of Rural and Regional Development, H2100 Gödöllő, Páter K. u. 1., Hungary
[2]Hungarian University of Agriculture and Life Sciences, Doctoral School of Economics and Regional Sciences, H2100 Gödöllő, Páter K. u. 1., Hungary

Abstract: During village-research camps – besides many other topics – the role of agriculture as an endogenous competitive factor in long-term local development is consistently analysed. After introducing the short history of the agriculture in Hollókő, this chapter focuses on the role of the sector in the current situation and further development opportunities of the analysed settlement based on the results of secondary and mainly primary research (questionnaires among residents and in-depth interviews with the main local actors). Overall, we found that the decline of the role of agriculture is a continuing trend in the settlement, and behind the disappearance of backyard farming (as a general rural phenomenon) there are general and some specific local factors. The presence of full-time farming is low, while only a few young people are involved in agricultural production. The attributive importance of the traditional local farming forms emphasised in our previous research was not achieved, and the community role of agriculture could not be identified. Based on the results agriculture has no significant role in the long-term development of the settlement.

Keywords: agriculture, house farming, local economic development, rural development

Bevezetés

Az agrárium szerepe kapcsán fontos tudni, hogy a térséget, az érintett falutájat kis települések alkotják, melyekben általában kedvezőtlen a mezőgazdasági adottság. Ezzel összefüggésben e szektor eleve korlátozottan biztosított munkaalkalmat, megélhetést az itt élőknek. E falutáj jellemzője, hogy a lakosság más kiegészítő tevékenységet is folytat, folytatott. A térség népesedéstörténetéhez hozzátartozik a népesség ki-, illetve elvándorlása (ez utóbbi főleg a régió városai, agglomerációs községek felé irányult, irányul). A térség településeire rendkívül nagy hatással volt a XIX. század második felében fellendült szénbányászat, kohászat, nehézipar, aminek következményeként a falusi népesség egy része gyári munkásnak, bányásznak állt, ingázott. Az iparvidékek fejlődése és az agrártársadalom átalakulása közötti összefüggést, a következményeket már Szabó (1938 idézi Molnár, 2011) is elemezte. Önálló, jól megkülönböztethető típusnak tekintette azokat az „elingázókkal" jellemzett palóc falvakat, ahol a paraszti életforma helyébe a munkás életformája lép. Szabó azt is kihangsúlyozta, hogy ezekben a településekben a munkások egy része valójában a bánya- és egyéb ipari munkára úgy tekintett, mint bármilyen más időszaki bérmunkára; így a paraszti kultúra és értékrend bennük megmaradt. Ebben az esetben a parasztélet tehát nem felbomlott, hanem átalakult. Ez az állítás Hollókőre is igaz (Molnár, 2011).

Az 1930-as éveket követen egy relatív túlnépesedés, az ezt kísérő birtokelaprózódás, valamint az iparban számolható jobb megélhetési lehetőségek is elvonzották a munkaerőt, kiemelten a fiatalokat. Éppen ezért, míg korábban lényegében kizárólag a mezőgazdasági megélhetés jellemezte a helyi társadalmat, addig 1949-ben már az ipar és bányászat is érezhetően egyre inkább fontossá váló foglalkoztató lett (Molnár, 2011).

Az 1950-es évek nehézipart támogató politikájának is köszönhetően Hollókő esetében is gyors foglalkozási átrétegződésről beszélhetünk. A beruházások járulékos következményeként nagyra nőtt iparvárosok (Salgótarján, Miskolc, Ózd, Kazincbarcika) fejlődtek, amelyek e falutáj falvainak fontos ellátói, ingáztató központjai voltak. A falusi népesség az ipar számára főleg az alacsony kvalifikáltságú bányász, segéd- és betanított munkásállományt biztosította.

Itt kell kihangsúlyozni, hogy ebben a korszakban a foglalkozási szerkezetváltás nem egyformán volt jellemző a férfi- és a női lakosságra. A hollókői nők általában változatlanul helyben mezőgazdaságból éltek (utóbb kollektivizált formában), viszont a férfiak foglalkozást váltottak, és eljártak a környékbeli bányákba és építőipari munkahelyekre. Így, bár 1960-ban a mezőgazdaság elsősége a foglalkoztatásban még nem megkérdőjelezhető, de a hagyományos agrárfalu másfél évtized alatt egy sajátos agrár-ipari faluvá vált (1. ábra) (Molnár, 2011).

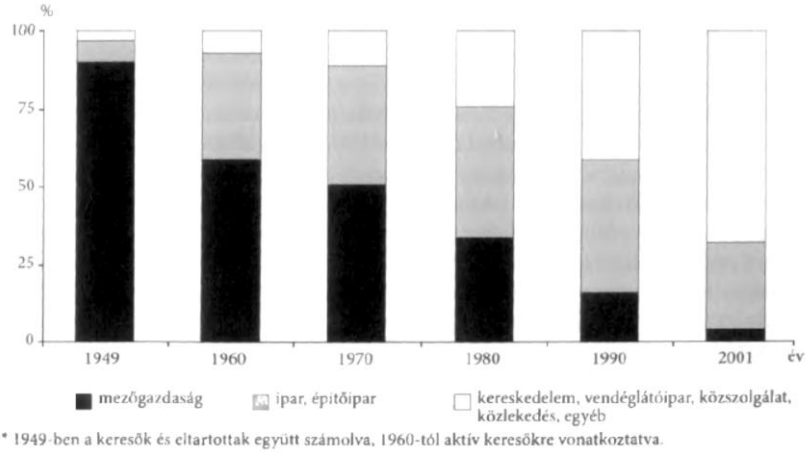

1. ábra. Hollókő aktív keresőinek megoszlása gazdasági áganként, 1949–2001* (%)

Forrás: Molnár, 2011. 280. o.

Mindezek mellett, az 1970-es évtől kezdve megnőtt a foglalkoztatásban a nem anyagi ágazatok, a kereskedelem-vendéglátás, a szállítás-hírközlés jelentősége is. A falu agrár-ipari profilja agrár-vegyes arculatú lett. A keresőnépességet tekintve 1970-ben a mezőgazdaság foglalkoztató szerepe ugyan még mindig döntő volt (51%), az ipar-építőipar jelentősége is tovább nőtt (38%), valamint már 11%-ot tett ki a nem anyagi ágazatok keresőinek aránya is. Ez utóbbi 1980-ban már 24% volt. Ekkor, csak a kereskedelemben és vendéglátásban már az aktív keresők 11%-át találjuk. Ez a tény nyilvánvalóan összefüggésbe hozható az ekkor már évtizedek óta tartó műemlékvédelmi munkálatokkal, tájvédelmi értékmentéssel, mely hozzájárult Hollókő turisztikai felfedezéséhez (Kovács és Molnár, 2020). A rendszerváltás után a falu megélhetése a mezőgazdaság és a környék megmaradt iparának lassú, de biztos agóniája következményeként egyértelműen a tercier szektor felé fordult. Ezt erősítette Hollókő Ófalujának UNESCO Kulturális Világörökség listára kerülése 1987-ben (Molnár, 2011).

Korábban tehát, közel száz éve, mielőtt a falu az UNESCO Világörökségi listán szereplő település lett, Hollókő még egyértelműen a mezőgazdasághoz kötődött. A mezőgazdasági adottságok a falutájra jellemző módon Hollókőn sem túl kedvezőek, de a falu gazdaságtörténetét döntően a XX. század közepéig mégis ez a szektor határozta meg (Molnár, 2011). Földrajzi adottságainak köszönhetően nemcsak a földművelés biztosított megélhetést, de a közeli erdő kitermelése is munkát adott a helyieknek. Ehhez hozzájárult, hogy a falu birtokmegoszlása is elérhetővé tette mindenki számára a maga földjén való gazdálkodást. Tomori (1935) alapján a XX. század harmincas éveiben alapvetően maximum 20 holdig (11,2 ha) voltak birtokok,

de a település lakosságának nagyjából fele 5 holdnál (2,8 ha) kisebb területen gazdálkodott. Ez az apró birtokméret viszont valószínűleg csak szűken volt elég a család ellátására. A tulajdonosok ebben az esetben kénytelenek voltak valamilyen kiegészítő munkát végezni, mint például cseléd munkát, vagy a férfiak plusz mezőgazdasági munkát napszámban. De az itt élők nem csak a termőföld adta lehetőségeket használták ki, hanem a természet adta értékeket is. A falu körül lévő erdőben fakitermelés folyt. A nők bogyókat, virágokat gyűjtötték, melyeket feldolgozva értékesítettek, például lekvárként (Demeter–Ritter, 2015).

A XX. századra a várrom alatt meghúzódó erdőségek helyén a megszűnőben lévő külterjes állattartásra emlékeztető hagyásfás legelők alakultak ki. A várral szemközti domboldalon, melyen korábban szőlősorok kapaszkodtak fel, málnával és zöldségekkel bevetett nadrágszíj parcellákban folyt művelés. Maga a nadrágszíj parcella a hagyományos kisparaszti gazdálkodás szántóföldje. Néhány méter széles sávokban más-más veteményt termesztettek rajta, a művelést pedig lóval végezték. A XX. század első felében még szükség volt kondásra, gulyásra, tartottak a házaknál sertéseket, libákat, marhákat, lovakat. A gazdálkodás a belterületen, az egykori pajtáskertben folyt, ahol a terméseket tárolására vermek szolgáltak (Flórián, 2013).

Legutóbbi kutatásunk idejére (2015) ezek a világörökségi védelem alá tartozó nadrágszíj parcellák elvesztették korábbi szerepüket, már csak néhány gyümölcsfa és szőlőtőke jelezte, hogy itt korábban komoly mezőgazdasági termelés folyt. Az akkori interjúk alapján a parcellák művelésében nagy visszatartó erőt jelentett a jelentős kézimunkaerő igény. A meredek domboldalon lehetetlen a gépesítés, kizárólag a hagyományos eszközökre és az emberi munkára lehetett támaszkodni. Emellett nehézséget okozott az elaprózódott birtokstruktúra is, illetve, hogy gyakran a telek-tulajdonosok sem voltak már ismertek. A földet még megművelő idősebb korosztály kiöregedése után pedig a fiatalok nem kívánták folytatni a gazdálkodást. A múlt század elején még virágzó szántóföldi növénytermesztést és gyümölcstermelést felváltotta a gyepgazdálkodás és a konyhakerti gazdálkodás. A nagy múltra visszatekintő málna termesztése korábbi kutatásunk idején még kis volumenben tetten érhető volt, az Ófaluban a házak előtt idős nénik a gyümölcsöt, illetve a belőle készült szörpöket, lekvárokat árulták (Demeter–Ritter, 2015).

2015-ös primer kutatásunk alapján kiderült, hogy a háztáji gazdálkodás még a legtöbb háznál tetten érhető volt, a válaszadók 83%-a termelt valamilyen zöldséget, gyümölcsöt, tartott állatot, azonban a 66%-uk csak saját fogyasztásra, önellátásra. A háztáji állattartás elsősorban a baromfira szorítkozott vissza, viszont ezek mellett kialakításra kerültek nagyobb szarvasmarhatartó telepek, ahol az alig néhány darabos állományt felváltotta a 150–200 jószágból álló. Míg a szarvasmarha állomány 2010-ben alig érte el a 150 jószágot, 2015-ben már az akkor azonosított négy, marhával foglalkozó vállalkozás állománya egyenként meghaladta ezt a számot. A

szarvasmarha ágazatban egy jól működő felvásárló piacot azonosítottunk, mely elsősorban külföldi felvásárlás jelentett. Azt is érdemes kiemelni, hogy a helyben működő mezőgazdasági vállalkozások családon kívüli foglalkoztatottjai elsősorban a környező településeken, tehát nem helyben laktak. Helyi termékek akkor csak elvétve jelentek meg (tej, sajt, kenyér, a már említett málna), ezeket elsősorban a turistáknak kínálták eladásra (Demeter és Ritter, 2015).

Összességében korábbi kutatásunk során a hagyományos agrártevékenységeknek csak bizonyos elemeit találtuk meg, a mezőgazdaság szerepe a település életében jelentősen visszaszorult. A helyi termék előállítás és értékesítés, mint kiegészítő jövedelemszerzés elvétve volt fellelhető, igaz a háznál folyó önellátó termelést még tudtuk azonosítani, de egyre csökkenő mértékben, és szinte minden megkérdezett utalt rá, hogy rövid időn belül beszünteti ezt a tevékenységet. Ennek főbb okaiként az elöregedő korszerkezetet, a műveléshez kedvezőtlen természeti adottságokat, a jelentős vadkárt és az értékesítési viszonyokat nevesítették. Mindezt erősítette, hogy a fiatal korosztály már nem érdeklődik a mezőgazdasági tevékenységek iránt, amit a helyi feltételek amúgy is igen nehéz kihívássá tesznek. Mind a helyi mezőgazdasági vállalkozókat, mind a lakosokat megkérdeztük, hogy a jövőben tervezik-e termékeik értékesítését a településre irányuló turizmuson keresztül (helyi szolgáltatónál, szállásadónál, az épülő hotelnél, sajtüzemnél stb.). Míg a lakosok nem láttak ebben perspektívát, a szarvasmarha-tartók már inkább (főleg a turizmusra felfűzve), de a kivitelezését az akkori körülmények között nem látták biztosíthatónak (Demeter–Ritter, 2015).

A mezőgazdálkodás kapcsán 2015-ben tapasztalt tendenciák különösen azért érdekesek, mert az interjúk alapján a település vezetői a helyi mezőgazdaságot egyértelműen, mint a világörökség részét, elengedhetetlennek azonosították a település jövője szempontjából. A település Kezelési Tervében (KT) a mezőgazdaság „újraindítása", az erre alapozó helyi termék előállítás a helyi gazdaságfejlesztési program fő elemeként kerül nevesítésre, a turizmus és szolgáltatások ág mellett (ld. KT, 2014). Ehhez arra van szükség, hogy a régi, hagyományos mezőgazdasági termelés (növény/gyümölcs-termesztés, állattenyésztés) ismét „működjön" Hollókőn. Ennek elemei a pajtakert, a hagyásfás legeltetés, a szőlőhegy és a nadrágszíj parcellák rehabilitációja. Az interjúk során körvonalazódott, hogy ez az elképzelés két fontos lépést követően érhető el: először is vissza kell állítani az eredeti kultúrállapotokat, majd be kell indítani azokon a gazdálkodást. A folyamat magában kell foglalja többek közt a birtokviszonyok rendezését, a természeti környezet rendezését, kultúrnövényzet telepítését, a gazdaságilag és környezetileg is fenntartható agrár-tevékenység beindítását, és persze olyan gazdálkodói kör kialakítását, akik ezt a tevékenységet hosszú távon végzik. A stratégia alapján ezt a tevékenységet a turizmussal való szoros összefonódásban, a „turisztikai termék" részeként kell megvalósítani úgy, hogy maga a hagyományos termelés, művelési és tartási mód, mint bemutatott „látványosság", turisztikai elem jelenjen meg, miközben helyi termékkel látja

el a települést, a helyi szolgáltatókat és az idelátogatókat is, és persze közben ezeken keresztül megélhetést is nyújt a gazdálkodónak (Demeter–Ritter, 2015). Minezekhez akkor a helyi szereplők közti érdemi együttműködés megteremtését, valamint az elképzeléseket megvalósító fiatalok bevonzását nevesítettük elsődleges feladatként (ld. Ritter, 2015).

A társadalmi- és gazdasági átrendeződéssel párhuzamosan felvetődött a kérdés, hogy vajon a mezőgazdaság – már korábbi kutatásunk alkalmával kimutatott – szerepcsökkenése tovább folytatódott-e a legutóbbi falukutatás óta, illetve adódott annak igénye is, hogy megvizsgáljuk, a két kutatás közt eltelt időben vajon a helyi Kezelési Tervben megcélzott fejlesztési irányok mentén az agrárium milyen aktuális pozíciót tölt be Hollókőn. A fejezet mindezek mentén először röviden összegezi a mezőgazdaság történetét a településen, majd a kutatási módszertan felvillantása után kitér a szekunder, és hangsúlyosabban a primer kutatás agráriummal kapcsolatos eredményeinek a bemutatására.

Anyag és módszer

A mezőgazdaság szerepének vizsgálata Hollókőn – korábbi kutatásainkhoz hasonlóan – több irányból történt, elemzésünk primer és szekunder adatokra egyaránt támaszkodik.

A rendelkezésre álló dokumentumok, szakirodalmi források felkutatása és feldolgozása után szekunder adatok gyűjtésére és elemzésére került sor, melyhez a statisztikai adatokat az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR) alkalmazásai, a KSH által üzemeltett Területi Statisztikai Adatok Rendszere (TStar), valamint az Általános Mezőgazdasági Összeírás (ÁMÖ) szolgáltatta.

A kutatás primer részét első megközelítésben lakossági komplex (tehát nem csak a mezőgazdaságra vonatkozó) kérdőíves felmérés képezte, melynek részcélja a mezőgazdaság általános szerepének feltérképezése, a lakosság agráriumhoz való kötődésének megismerése volt. (A kérdőíves felmérés részleteiről lásd: Nagyné Molnár, 2025). Ezen túlmenően a terepi munka során strukturált interjúk készültek a témában leginkább érintettekkel (gazdálkodók, vállalkozók, önkormányzati szereplők), akik tapasztalataikkal, véleményükkel hozzá tudtak járulni a helyi mezőgazdaság minél hatékonyabb és sokrétűbb megismeréséhez. A kérdőívezés során a település 58 háztartása lett bevonva véletlenszerű mintavétellel, míg az interjúalanyok kiválasztása célzottan történt.

A következő fejezetekben a szekunder, és a primer kutatás tapasztalatai, legfontosabb eredményei, és a belőlük levonható tanulságok kerülnek összegzésre.

A település mezőgazdasága az adatok tükrében

A mezőgazdaságra vonatkozó településsoros adatokat az Általános Mezőgazdasági Összeírás tartalmaz. Erre teljeskörűen, a kézirat megírásához képest utoljára 2020-ban került sor, ám ennek településsoros adatai igen szűk körűek (ld. https://www.ksh.hu/agrarcenzusok_agrarium_2020). Ennél fogva a település-szinten is hozzáférhető, bár sajnos hiányos, 2000., 2010. és 2020. évi adatokra támaszkodik a fejezet.

Az ÁMÖ 2000 szolgáltatott utoljára adatot a föld minőségéről. Az adatok alapján a település szántóföldjeinek minősége összességében 10 AK, ami országosan is gyenge (az országos átlag 17,76). A gyümölcsösök aranykorona értéke ekkor 17, míg a szőlőké 5 volt Hollókőn. Miközben az ÁMÖ módszertana 2020-ban megváltozott, és az adatok elég nehezen értelmezhetők, az biztos, hogy Hollókőn a használt terület nagy része termőterület (1. táblázat), ezen belül a mezőgazdasági terület nagysága 564 ha (ez 2000-ben még 691 ha volt).

1. táblázat. A termelési ágak megoszlása Hollókőn; 2000, 2010 és 2020 (ha)

	2000	2010	2020
Erdő	84	13	n.a.
Gyep	n.a.	187	503
Gyümölcsös összesen	2	0	1
Használt terület összesen	779	214	n.a.
Konyhakert	3	1	0
Mezőgazdasági terület	691	198	564
Szántó	n.a.	10	60
Szőlő terület összesen	1	0	0

Megjegyzés: Az összeírás során a módszertan 2020-ban változott, mely az adatok értelmezhetőségét megnehezíti.
Forrás: ÁMÖ adatai alapján saját szerkesztés, 2024

2. táblázat. A gazdaságok és egyéni gazdaságok száma Hollókőn, 2000, 2010 és 2020 (db)

	2000	2010	2020
Egyéni gazdaság	62	22	n.a.
Gazdaságok száma összesen	63	22	15

Megjegyzés: A háztáji gazdálkodás jelentőségének csökkenése miatt, az összeírás során a korábban használt gazdaságküszöb 2020-ban megemelésre került. Ez torzíthatja az értelmezést.
Forrás: ÁMÖ adatai alapján saját szerkesztés, 2024

Kifejezetten szántóterületként 60 ha került azonosításra 2020-ban, a konyhakertek területét pedig 0 hektárban azonosítja az ÁMÖ (ez 2000-ben 3, míg 2010-ben 1 ha volt). A szőlő terület a 2000-es 1 hektárról 2020-ra 0 hektárra csökkent, eltűnt. A gyümölcsösök területe is csökkent 2000 és 2020 közt, 2 hektárról 1 hektárra. A településhez tartozó erdők területe 2000-ben 84 ha volt, 2020-ban már nincs erre vonatkozó adat.

A gazdaságok számán belül gyakorlatilag kizárólag az egyéni gazdaságok jelennek meg (2. táblázat).

2000-ben még 1 gazdasági szervezet is kimutatható, azonban ez 2010-re már eltűnik. A 2020-as adatokban csak a gazdaságok összes száma jelenik meg, tehát ebből nem lehet következtetni, hogy gazdasági szervezet található-e Hollókőn. Ugyanakkor egyértelműen észlelhető az agrárium szerepének a tendenciózus visszaszorulása is, mivel a gazdaságok száma 10 év alatt a harmadára csökkent. Fontos megjegyezni, hogy a módszertanban is változás történt, mivel a KSH a háztáji gazdálkodás jelentőségének csökkenése miatt, az összeírásnál a korábbi gazdaságküszöböt 2020-ban megemelte, így a tendenciózus értékelés nehezebb.

A statisztikai adatok alapján az állatállományban is átlagosan csökkenés figyelhető meg 2000 és 2020 között (3. táblázat), bár a pontos értékelést a hiányos adatok nehezítik.

3. táblázat. Az állatállomány alakulása Hollókőn, 2000, 2010 és 2020 (db)

	2000	**2010**	**2020**
Állatot tartó gazdaság	60	n.a.	n.a.
Juhállomány	16	2	8
Kacsaállomány	n.a.	30	0
Lóállomány	0	2	n.a.
Lúdállomány	n.a.	9	0
Sertésállomány	83	27	0
Szarvasmarha-állomány	222	145	659
Tyúkállomány	1 000*	253	39

** : A 2000-es adat a tyúkféléket mutatja. Forrás: ÁMÖ adatai alapján saját szerkesztés, 2024*

Az biztosan megállapítható, hogy a sertés és a tyúkállomány (2000-ben tyúkfélék) nagyon jelentősen visszaesett, előbbi az adatok alapján 2020-ra el is tűnt. Ezzel párhuzamosan, a vizsgált időszakban a szarvasmarha állományban növekedés figyelhető meg az adatok alapján.

A népszámlálási adatok alapján a mezőgazdasági és erdőgazdálkodási foglalkozásúak aránya (TEÁOR szerint) a foglalkoztatottakon belül 2001-ről 2022-re duplájára nőtt Hollókőn, 3,8%-ról 7,7%-ra (2. ábra), miközben a 2011-es népszámlálás

alapján ez az érték 12,1% volt. A legutóbbi adatok alapján az agrár vonatkozású foglalkoztatás Hollókőn közel duplája a nagyobb téregységek átlagának. Persze az abszolút értékek a település méreténél fogva nem nagyok, 2022-ben 10 fő kötődött munkájánál fogva valamiképpen az ágazathoz.

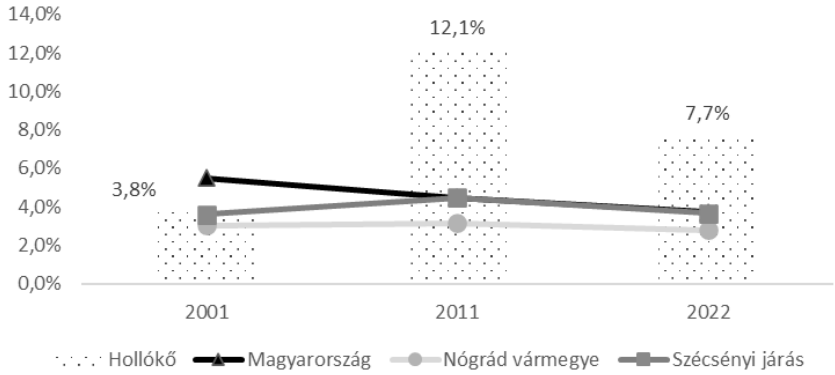

2. ábra. A mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat nemzetgazdasági ágban foglalkoztatottak (TEÁOR szerinti) aránya Hollókőn, területi összehasonlításban, 2001, 2011 és 2022 (%)

Forrás: KSH Népszámlálások adatai alapján saját szerkesztés, 2024

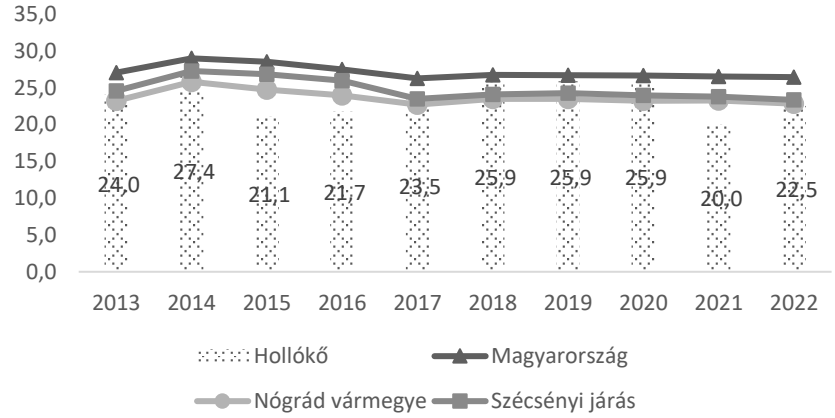

3. ábra. A regisztrált őstermelők fajlagos száma Hollókőn, területi összehasonlításban, 2013–2022 (fő/1000 lakos)

Forrás: KSH T-Star adatai alapján saját szerkesztés, 2024

A regisztrált őstermelők 1000 lakosra jutó számában 2013 és 2022 között összességében nagyon kicsi visszaesés volt tapasztalható Hollókőn (3. ábra), némi

hullámzással, melynek során a mutató értéke 2018-2020 közt tartósan elérte az országos átlagot. Ettől eltekintve, jellemzően kicsivel a nagyobb területi egységek átlaga alatt volt a mutató.

A regisztrált vállalkozásokon belül a mezőgazdaság területén működők arányát tekintve (4. ábra) az körvonalazódik, hogy az ágazat a vállalkozások szintjén alacsonyabb szerepet tölt be Hollókőn, mint általában a járásban, vármegyében, vagy országosan.

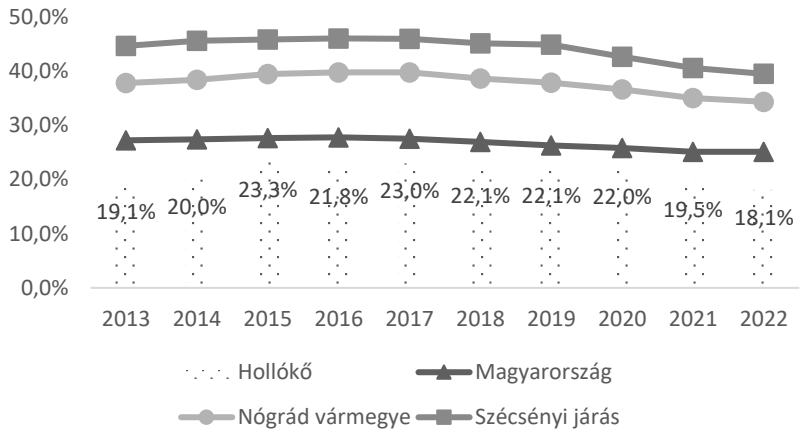

4. ábra. Mezőgazdasági vállalkozások aránya a regisztrált vállalkozásokon belül Hollókőn, területi összehasonlításban, 2013-2022 (%)

Forrás: KSH T-Star adatai alapján saját szerkesztés, 2024

Megemlíthető az is, hogy a vármegyei és különösen a járási adatok eleve az országos értékek felett helyezkednek el, mutatva, hogy az agráriumnak a gazdasági életben betöltött szerepe a nagyobb téregységekben meghatározóbb. A helyi tendenciát illetően, a vizsgált időszakban nem csökkent jelentősen az agrárium aránya a Hollókőn regisztrált vállalkozásokon belül.

A statisztikai adatok alapján csak kismértékben látható a mezőgazdaság súlyának a visszaszorulása a településen, az agrárium szerepére nem pontosan tudunk rávilágítani.

A következőkben a statisztikai adatok által kapott képet a lakossági kérdőívezés során nyert, háztartási szintű eredményekkel lehet tovább árnyalni, illetve a statisztikai adatok hiányosságai, hozzáférhetősége okozta problémákat primer adatok segítségével oldani.

A primer kutatás eredményei

A primer kutatás során a mezőgazdaság szerepére két oldalról próbáltunk rávilágítani. A lakossági kérdőív mezőgazdaságra, háztájizásra vonatkozó tematikus kérdéseivel a lakosság általános agrár-érintettségét próbáltuk feltérképezni, míg az előzetes vizsgálatok, valamint a kérdőíves vizsgálat közben „reflektorfénybe kerülő" jelentősebb mezőgazdasági vállalkozók, őstermelők, gazdálkodók, önkormányzati szereplők véleményét és meglátásait mélyinterjúk során gyűjtöttük össze.

A kérdőívben a háztartásokat elsősorban a rendelkezésre álló földterületről (saját és bérelt), az általuk megtermelt mezőgazdasági termékek köréről, azok esetleges értékesítésének felhasználásának módjáról, helyéről, valamint arról kérdeztük, hogy az esetleges gazdálkodásban hányan vesznek részt a családból. Kitértünk annak vizsgálatára is, hogy a mezőgazdaság, a helyi termékek, illetve a közmunka szerepét hogyan látják a településen. 2020 óta a Covid járvány hatásait sem kerülhetjük ki, így a kutatásunk kitért ennek gazdálkodást érintő aspektusaira is. Az interjú alanyokat a mezőgazdaság 2015 óta tapasztalható tendenciáiról; az agrárium helyi gazdaságban betöltött szerepéről, lehetőségeiről, problémáiról; valamint saját tevékenységük részleteiről kérdeztük. Külön hangsúlyt fektettünk annak ellenőrzésére, hogy vajon a 2015-ben feltárt, a helyi Kezelési Tervben kitűzött, különleges szerepkört, a hagyományos gazdálkodás visszaállítását sikerült-e elérni legutóbbi kutatásunk óta.

A megkérdezett háztartások válaszait feldolgozó kérdőív eredményei, valamint az azt kiegészítő kvalitatív interjúk alapján a következő megállapítások tehetők.

Az 58 lekérdezett háztartáson keresztül, az azokban összefogott 149 lakos tekintetében megállapítható, hogy a megkérdezettek közül 5 fő (3,4%) kapcsolódik/kapcsolódott valamilyen módon – jelenlegi, vagy legutóbbi munkája, munkahelye végett – az agráriumhoz.

Ezekben az eredményekben a mezőgazdaság, mint főállású foglalkozás szerepe jelenik meg a település életében, ami első megközelítésben igen alacsony. Ezt az eredményt tovább lehet árnyalni azzal, ha vizsgáljuk, hogy melléktevékenységként, illetve az önellátásban hogyan azonosítható az ágazat súlya. Ennek első szempontja, hogy vajon a háztartások mekkora hányada rendelkezik egyáltalán művelt konyhakerttel, ahol legalább saját használatra termelhet valamit.

Ennek vizsgálata azt mutatta, hogy a megkérdezett háztartások közel kétharmada (65,5%) rendelkezik konyhakerttel (ez nem azt jelenti, hogy termel is, csak a lehetőségét). Azok aránya, akik nem rendelkeznek még konyhakerttel sem, 34,5%, ami a 2015-ös 16,9%-os eredmény duplája. Arra a kérdésre, hogy a konyhakerten kívül rendelkeznek-e földtulajdonnal, már csak 25,9% válaszolt igennel.

Azok a háztartások, melyek földtulajdonnal rendelkeznek, jellemzően (80%) nem művelik meg saját maguk (5. ábra), hanem inkább bérbe adják (40%), illetve bér-

munkában műveltetik (szintén 40%), idejük-, kapacitásuk hiánya, vagy a mérethatékonyság okán. A földdel rendelkezők csupán egyötöde (20%) az, aki saját maga meg is műveli a földjét.

Fentiekkel összhangban, a kérdőívek eredménye alapján a bérlés egyáltalán nem jellemző a háztartásokra, mivel a válaszadók közül csak két esetben (3,4%) jelezték, hogy tevékenységükhöz mástól bérelnek földterületet. A bérbeadás tehát az inkább jellemző, a tulajdonosok kétötöde, az összes megkérdezett háztartásnak viszont csupán egytizede él ezzel a lehetőséggel. A bérlés kapcsán egyértelműen a helyi szarvasmarha tartókat kell kiemelni, ők a tevékenységükhöz szükséges takarmány előállítása végett veszik igénybe az érintett területeket.

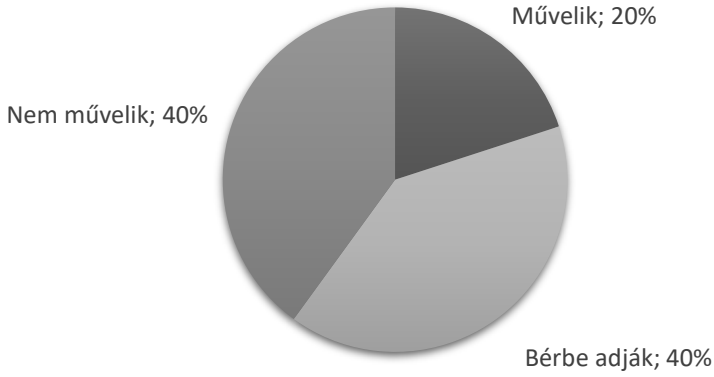

5. ábra. A lekérdezett, földtulajdonnal rendelkező hollókői háztartások megoszlása földterületük hasznosítás alapján (%)

Forrás: a 2023-as faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2024

Vizsgáltuk a tulajdonosok földbirtok szerkezetét is. Miközben a megkérdezett háztartások háromnegyede (74,1%) nem rendelkezik semmilyen területtel, a földtulajdonnal rendelkezők négyötödénél (ez az összes megkérdezett közel 20%-a) a rendelkezésre álló területek egyértelműen nem haladják meg az öt hektár feletti nagyságot (6. ábra), illetve a tulajdonos nem tudta megmondani, mennyi földje van pontosan (ennek oka inkább az, hogy olyan kicsi, hogy azért nem tudják). 5 és 20 hektár közötti kategória egyáltalán nincs, míg 20 ha feletti földtulajdonnal a válaszadó háztartások 5%-a rendelkezik. A nagyobb területeken már jellemzően takarmánytermesztés, esetleg szántóföldi növénytermesztés folyik. Ez megint csak a helyi szarvasmarha tartáshoz kapcsolható.

A földek az interjúk alapján gyenge minőségűek (az utolsó hivatalos adat átlagosan 10 AK volt (forrás: ÁMÖ, 2000).

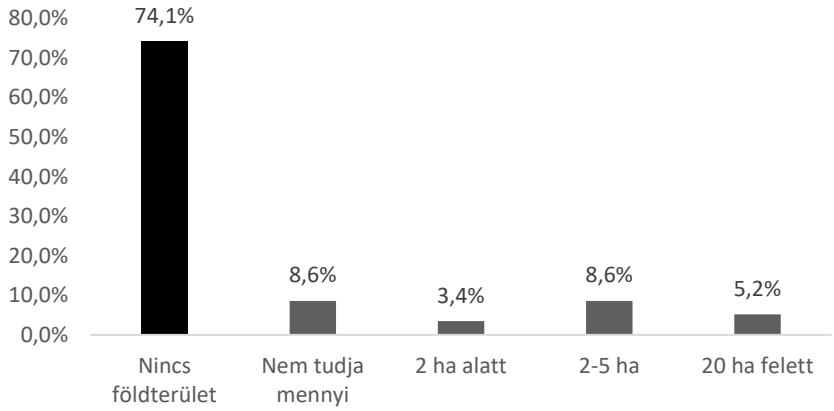

6. ábra. A megkérdezett hollókői háztartások megoszlása a földtulajdonuk nagysága alapján (%)

Forrás: a 2023-as faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2024

Megkérdeztük, hogy ahol folyik valamilyen szintű gazdálkodás/kertészkedés, melyek a legjellemzőbb termékek (7. ábra).

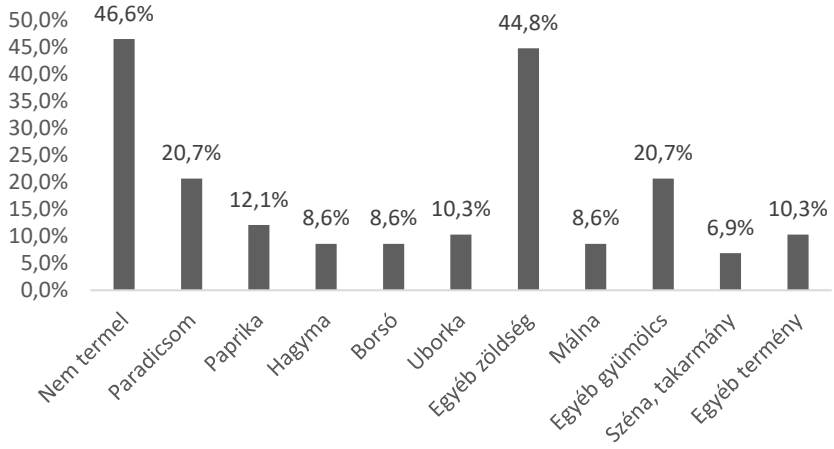

7. ábra. A megkérdezett háztartások megoszlása az előállított főbb termények szerint (%)

Megjegyzés: A három legjellemzőbbet kellett megadni. Forrás: a 2023-as faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2024

Miközben megállapítható, hogy a megkérdezett háztartásoknak közel a fele (46,6%) nem állít elő semmilyen terményt, a válaszok alapján a három legjellemzőbb

termelt növény közt első helyen szerepelnek a külön itt fel nem tüntetett egyéb zöldségfélék (44,8% – ebben nincsenek benne a külön feltüntetett paprika, hagyma, borsó, uborka), ezt követi előbbi kategóriától elkülönülve a paradicsom, majd az egyéb gyümölcsfajták (27–27%-kal). Utóbbitól külön jelölték (8,6%-ban) a korábban nagyon meghatározó málnát, aminek termesztése napjainkra igen visszaszorult. A széna és takarmánynövények termesztése (6,9%) a szarvasmarha tartás kapcsán jelenik meg. A gyümölcstermesztés (a málnától elkülönülten, elsősorban gyümölcsfák, eper, elvétve szőlő) jellemzően egyébként nagyobb arányban fordult elő, mint más kutatási helyszíneinken. Szántóföldi növényt (búza) csak egyetlen megkérdezett háztartás termelt, ennek oka nyilván a termőhelyi adottságokban, gazdaságszerkezetben kereshető.

Hasonlóan vizsgáltuk az állattartás szerepét is a faluban. Korábbi kutatásunkhoz képest az állattenyésztés tovább zsugorodott, csupán a válaszadó háztartások egyötöde (20,7%-a) tart valamilyen haszonállatot (8. ábra).

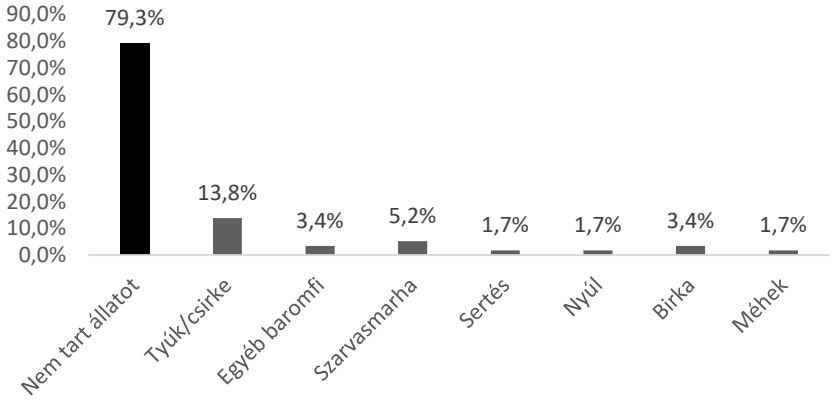

8. ábra. A megkérdezett hollókői háztartások megoszlása a főbb, általuk tartott haszonállatok szerint (%)

Megjegyzés: A három legjellemzőbbet kellett megadni. Forrás: a 2023-as faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2024

Az állattartással foglalkozó háztartások leginkább (13,8%) tyúkokat/csirkét tartanak, ettől elkülönül az egyéb baromfi (kacsa, fürj), ami még 3,4%-ot érint. A sertéstartás szinte teljesen eltűnt (1,7%), de nem jellemző a nyúl, és a méhek tartása sem (utóbbit is egy, a faluba beköltöző család tartja, de nem a település területén). Kis arányban (3,4%) találtunk birkatartást, illetve megjelenik a szarvasmarha szerepe (5,2%), amit már az előző kutatásunk is kihangsúlyozott.

Megkérdeztük, hogy ahol folyik valamilyen termelés (az összes megkérdezett háztartás 55,2%-a termel valamilyen növényt és/vagy tart állatot), a háztartás hány tagja vesz részt átlagosan a gazdálkodásban (akár a háztáji kertben, akár nagyobb

földterületen). Miközben tehát a termelést nem folytató háztartások aránya 44,8% (9. ábra), a válaszadók 50%-ánál egy vagy két ember végzi a gazdálkodással kapcsolatos munkafolyamatokat, legjellemzőbb (29,3%) az egy személy bevonása. Természetesen ezt befolyásolja a tevékenység jellege, a háztartás nagysága is. Három vagy annál több ember részvétele elenyésző, összesen 5%-ban fordul elő.

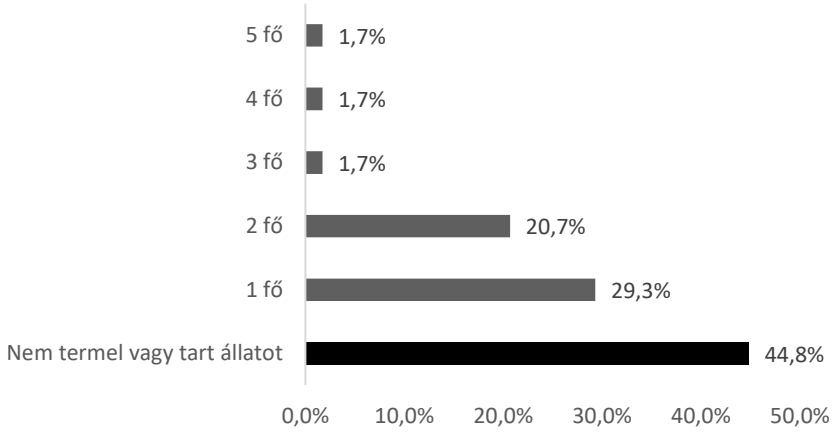

9. ábra. A megkérdezett hollókői háztartások megoszlása a gazdálkodásban résztvevő családtagok átlagos száma alapján (%)

Forrás: a 2023-as faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2024

Azon háztartások közül, amelyek valamilyen mezőgazdasági (akár növényi, akár állati) terméket állítanak elő (tehát az összes megkérdezett háztartás 55,2%-a), a többség (81,3%) saját felhasználásra termel, nem értékesíti a megtermelt termékeket (10. ábra). Azon háztartások, amelyek a megtermelt mennyiséget teljes egészében értékesítik, a vizsgált részminta 9,4%-át tették ki. Ők kizárólag a szarvasmarha tartással foglalkozó gazdálkodók voltak. A megtermelt termékek nagyobb részét értékesítő háztartás 3,1% arányban került a mintába, míg a kisebb részt értékesítők megoszlása 6,3%.

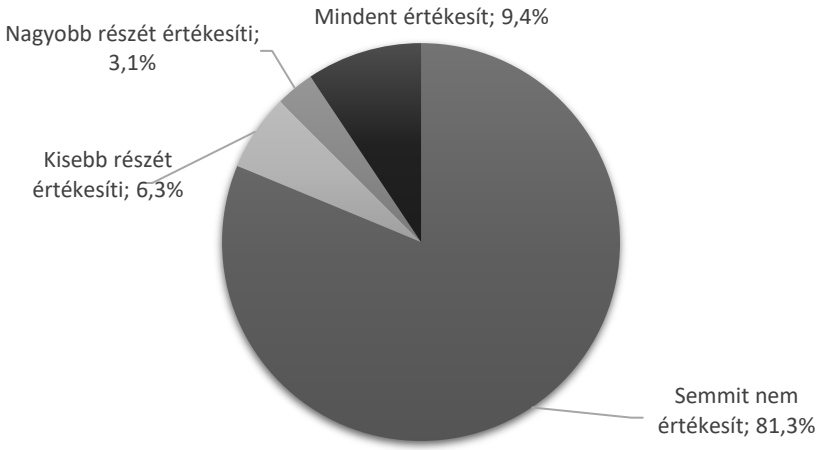

10. ábra. A válaszadó és árutermelő hollókői háztartások megoszlása az értékesítés módja alapján (%)

Forrás: a 2023-as faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2024

Akik nem csak önellátásra, hanem eladásra is termelnek, a termeléssel foglalkozó válaszadó háztartások nagyjából 19%-a. A szarvasmarhatartók az állatokat felvásárlóknak értékesítik, míg a többi termelő háztól értékesít, vagy ismerősöknek ad el. Piacon történő értékesítést senki sem említett.

A mezőgazdasággal kapcsolatban vizsgáltuk azt is, hogy a lakosság körében mely helyi termékek a legismertebbek (11. ábra). Érdekes eredmény, hogy a megkérdezett háztartások közel egyötöde (17%) nyilatkozott úgy, hogy nem ismernek helyben előállított terméket. 83% jelezte, hogy ismer helyben előállított termékeket, és kétharmaduk (65,5%) vásárolt is már ilyet.

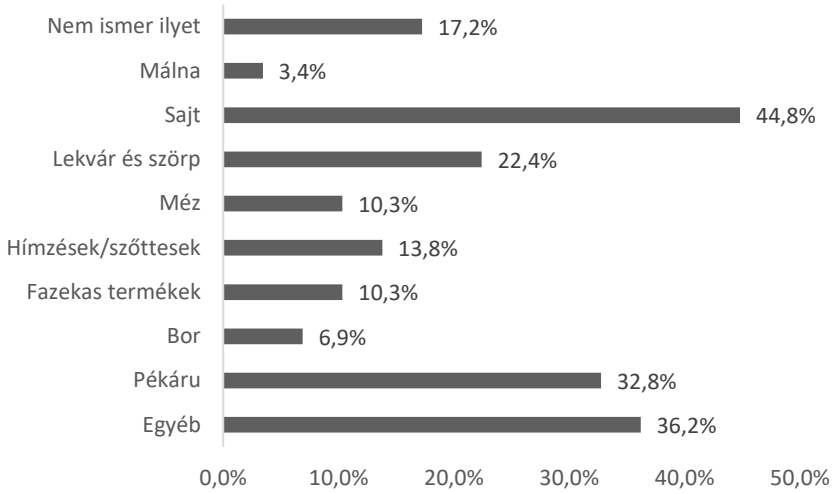

11. ábra. A helyi termékek megoszlása a lakossági ismertségük alapján (%)

Megjegyzés: Több válasz is megadható volt. Forrás: a 2023-as faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2024

A helyi termékek közt megjelennek az élelmiszerek. A legtöbben (45%) a sajtüzem termékeit ismerték, ezt követik az egyéb kézműves termékek, valamint a pékáruk (kenyér és rétes a legjellemzőbben). A korábban jellemző lekvár és szörp készítés visszaszorulását mutatja, hogy ezekről a termékekről a megkérdezettek csupán egyötöde (22,4%) számolt be, míg a málnát, mint helyi terméket csupán a válaszadók 10%-a azonosította. Az ismert, azonosított helyi termékeket jellemzően az Ófaluban lehet beszerezni, általában háztól. Sokan említették a piacot, mint beszerzési helyet. A pékárut a pékségből, a sajtot a sajtházból lehet megvásárolni.

Akik a termékeket egyébként ismerték, és azokat már vásárolták is, egy 1–5 skálán történő értékelésnél (ahol 1 volt a legrosszabb, és 5 a legjobb minősítés) a helyi termékeket átlagosan 4,31-re értékelték.

A különleges aktualitásnál fogva 2020 óta egy új kérdés is szerepel a mezőgazdaság szerepét vizsgáló kérdések közt, jelesül, hogy a Covid járvány hatására változtattak-e valamit a gazdálkodói szokásaikon a megkérdezettek. Az eredmények alapján Hollókőn a válaszadó háztartások nem változtattak az élelmiszer-alapanyag termelésükön. Összesen három háztartás jelezte, hogy a járvány hatására növelték a megtermelt termény mennyiségét, illetve növelték a tartott jószág-állományukat.

További kérdéseink már a mezőgazdaság átfogó szerepét kutatták, vagyis azt, hogy milyen mértékben szolgálhatja az ágazat a falu egészének jövőjét, milyen sze-

repet látnak a közösség oldaláról az ágazatban. Arra a kérdésre, hogy Hollókő jövője a mezőgazdasági termelésben van-e (12. ábra), egy 1–5-ig terjedő skálán (ahol 1 = egyáltalán nem ért egyet…5 = teljesen egyetért) a válaszadók több mint kétharmada (71%) válaszolta azt, hogy a mezőgazdaság szerepe nem meghatározó a település fejlődését illetően.

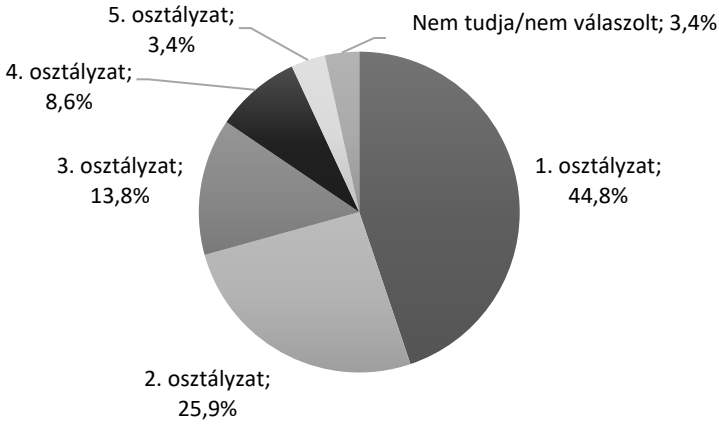

12. ábra. A mezőgazdasági termelés szerepének lakossági megítélése Hollókő jövőjét illetően (%)

Megjegyzés: 1–5 skálán, ahol 1 = egyáltalán nem; 5 = teljesen egyetért. Forrás: a 2023-as faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2024

Közel 17% semlegesen nyilatkozott, míg a megkérdezettek 12%-a adott négyes vagy ötös értékelést a kérdésre.

Hasonlóan kellett értékelni, hogy Hollókő jövője a helyben termelt termékek értékesítésében van-e (13. ábra). Itt természetesen nem csak az élelmiszereket érintette a kérdés, ugyanakkor láthattuk, hogy az érintett körben határozottan jelen vannak azok is. Az 1–5-ig terjedő skálán (ahol 1 = egyáltalán nem ért egyet…5 = teljesen egyetért) a válaszadók csupán közel 16%-a vélte úgy (1-es, 2-es), hogy a falu jövőjét illetően nem meghatározóak a helyi termékek.

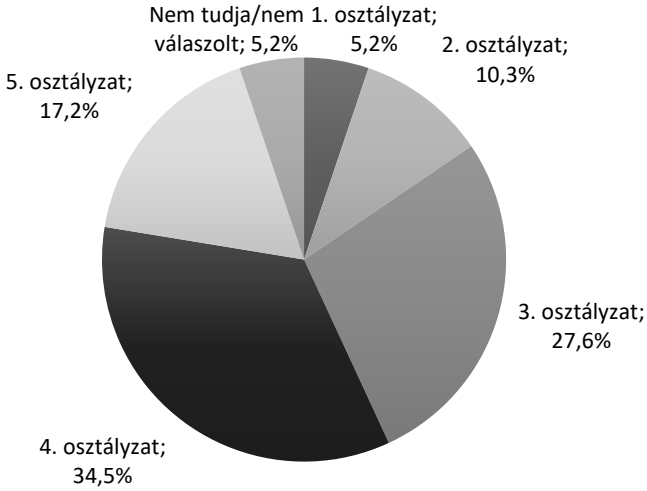

13. ábra. A helyi termékek szerepének lakossági megítélése Hollókő jövőjét illetően (%)

Megjegyzés: 1–5 skálán, ahol 1 = egyáltalán nem; 5 = teljesen egyetért. Forrás: a 2023-as faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2024

Miközben a megkérdezettek 28%-a semlegesen nyilatkozott (3-as), a háztartások 52%-a gondolja úgy (4-es vagy 5-ös), hogy valamilyen potenciál rejtőzik a helyben előállított produktumokban. A legtöbben (34,5%) a 4-es osztályzatot jelölték. A háztartások 5%-a nem tudta megítélni a kérdést.

Falukutatásaink során szoktuk vizsgálni, hogy vajon a közmunka és a mezőgazdálkodás összekapcsolásának van-e relevanciája. Hollókőn ennek jelenleg nincs létjogosultsága.

A statisztikai adatok alapján elmondható, hogy a 2016-os csúcsot követően (ekkor 10 fő volt a havi átlagos létszám) 2022-ig a közfoglalkoztatottak száma folyamatosan csökken a településen. Ez egybecseng a közmunka program országosan is tapasztalható „kiürülésével". 2022-ben két fő volt havi átlagban foglalkoztatva a programban (forrás: KSH T-Star), míg a kutatásunk idején is 2 közmunkás volt Hollókőn.

Területi összehasonlításban (4. táblázat) vizsgálva a program szerepét megállapítható, hogy Hollókőn a közmunka fajlagosan (1000 lakosra vetítve) jóval kevésbé hangsúlyos, mint a nagyobb területi egységek átlagában. A járási átlagoktól jelentősen eltérnek a helyi értékek.

4. táblázat. A közfoglalkoztatásban részt vevők havi átlagos fajlagos létszáma Hollókőn, területi összehasonlításban, 2013–2022 (fő/1000 lakos)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Magyarország	12,8	18,1	21,2	22,7	18,3	13,8	10,9	9,5	9,1	7,9
Nógrád vármegye	22,2	34,4	42,3	41,6	34,8	27,0	21,9	19,6	19,8	17,4
Szécsényi járás	41,2	51,9	61,2	58,7	47,6	38,6	35,2	33,0	35,8	33,2
Hollókő	12,0	18,2	30,1	31,1	14,7	14,4	5,7	8,6	8,6	6,4

Forrás: KSH T-Stair adatbázis alapján saját számítás és szerkesztés, 2024

Összefoglalás

Az összegzés megírásakor nem csak az előző fejezetben bemutatott primer eredményeinket használjuk fel, hanem beleszőjük az interjúk során feltárt, további részletes, kvalitatív jellegű eredményeket is. A főbb megállapításaink a következők:

Más településekhez hasonlóan a háztáji gazdálkodás szerepe Hollókőn is csökkenő tendenciát mutat. A megkérdezett háztartások csupán fele termel valamit a saját kertjében, négyötödének semmilyen haszonállata sincs. A termeléssel foglalkozó háztartások jelentős részénél az idősebb generáció végzi a gazdálkodást, a fiatalok jellemzően elfordulnak az ágazattól. A házaknál még fellelhető gazdálkodás alapvetően önellátási célú, leginkább a zöldségtermesztés emelhető ki. Az interjúk során a háztájizással foglalkozó háztartások arányát 30–40%-ra becsülték, a mintánk ennél kicsit magasabb arányt mutat. A Hollókőre beköltöző új családok nem a „hagyományos, háztájizós falusi" életmódot hozzák magukkal, életmódjuk városias jellegű. Ide kapcsolódik az is, hogy az Ófaluba kedvezményes bérleti lehetőséggel beköltözők sem gazdálkodnak, pedig a korábbi falukutatásunk idején ez egy határozott cél volt a fejlesztési elképzelések sorában. Fontos eredmény ennek mentén, hogy az agrárium, mint kiemelt fejlesztési attribútum szerepét nem sikerült a két kutatásunk közt megteremteni. A nadrágszíj parcellák, a szőlő domb rekultivációjára nem került sor, a hagyásfás legelők visszaállítása sem történt meg. A korábban ezeken a területeken legeltető gazdálkodó abbahagyta tevékenységét (a hagyásfás legelők kapcsán hallottunk olyan elképzelést, hogy a területet a helyi és környékbeli lótartok lovaival, valamint az önkormányzat juhaival legeltetik majd). A nadrágszíj parcellák kapcsán, a Bükki Nemzeti Parkkal együtt, egy szlovák-magyar határmenti együttműködés keretében próbálnak pár parcellát felújítani, de annak fenntartását hosszabb távon a település vezetés sem tartja reálisnak. Jelentős problémaként van – még mindig – jelen a birtokviszonyok rendezetlensége, ezzel kapcsolatban a „kaotikus" jelzőt használták.

A mezőgazdaság közösségi szerepe másképpen sem érhető tetten Hollókőn. A közfoglalkoztatás keretében nincs realitása helyben termelni, ehhez sem a termőhelyi adottságok, sem a munkaerő nem áll rendelkezésre (kutatásunk idején 2 közfoglalkoztatott volt a településen).

A háztáji állattartás visszaszorulása mögött nevesítettek olyan okokat, melyekkel máshol is találkoztunk: az állatok gondozása munkaigényes, nincs benne szünet, nem éri meg, más munkalehetőségek sokkal kényelmesebb körülményekkel, kiszámíthatóbb bevétellel járnak együtt. Korábbi tapasztalatainkkal egybevágólag, itt is a baromfitartás még a legjellemzőbb, a nagyobb állatok tartása háznál szinte teljesen eltűnt. A szarvasmarha-állomány kiemelhető, de ezek a két szarvasmarha tartó gazdához tartoznak (előző kutatásunkkor még négyen voltak, egyikük nem sokkal a legfrissebb kutatásunk előtt hagyott fel vele a kora miatt, másikuk pedig már csak takarmánytermesztéssel foglalkozik). A szarvasmarha tartók alkalmazottai (2–5 fő) nem helybeliek. Az önkormányzat tart juhokat, de csak „fűnyíróként" és látványosságként, más – pl. közösségi – szerepük nincs. Gondozásukat egy fő végzi, de ő sem hollókői. Ezen kívül csak kettő, juhokat (is) tartó háztartást azonosítottunk, az interjúk alapján ezek száma nem haladja meg a 3–4-et.

Rajtuk kívül főállásban nem foglalkozik senki az agráriummal, illetve egy fiatal, betelepülő család említhető meg, ahol a méhészkedés, mint főállás van megcélozva (bár a méheket másik településen tartják). A sajtműhelyt működtető gazdálkodó nem helyi, de saját maga állítja elő a sajthoz szükséges tejet, a saját településén található gazdaságban. A főállású élelmiszer-előállítás mentén még a pékség említhető meg, üzemeltetője szintén beköltöző. Az ágazat foglalkoztatási szerepe így igen gyenge helyben.

A gazdálkodás főtevékenységként való űzését itt is számos tényező nehezíti az interjúk alapján. Fő okként kiemelhetők a gyenge termőhelyi adottságok (a domborzati viszonyok, a földek gyenge minősége – a szántók átlagos árát 900 ezer forintra, míg a legelőkét 450–500 ezer forintra taksálták hektáronként a kutatásunk idején), a parcellák rendezetlen tulajdonviszonyai, a fiatalok hozzáállása, a megfelelő-, illetve általában is a munkaerő hiánya. Konkrét együttműködést nem találtunk, a meginterjúvolt szereplők az egymás közti viszonyt jónak minősítették.

A helyi termék-előállításban megjelennek az élelmiszerek, mezőgazdasági termékek, de ezek köre szűk. A pék beköltöző, a sajtos másik településről jár át, de termékeik mind a helyiek, mind pedig a turisták számára elérhetőek. Szintén a turizmushoz kapcsolódik a lekvár- és szörpkészítés, a korábban annyira jellemző háztól való gyümölcs (főleg málna) értékesítésnek pedig nem nagyon találtuk nyomát (pedig a kérdőívek alapján ez még elvileg tetten érhető lehet). A megtermelt mennyiség a két boltból, illetve a háztól történő értékesítést teszi lehetővé, a településen működő hotelbe nem tudnak beszállítani.

Összegzésként a mezőgazdaság beszűkülő szerepe emelhető ki. A háztáji gazdálkodás, a falukutatásaink során általánosan felmerülő, és a helyi okoknak (termőhelyi adottságok, a málna felvásárlás megszűnése, jelentős vadkár) is köszönhetően visszaszoruló tendenciát mutat. Ezen belül is az állattartás határozottabban csökkent. Egyes vélemények szerint, a középkorú, illetve idősebb generáció eltűnésével a gazdálkodás is el fog tűnni a falu életéből. Természetesen ezt még sok minden befolyásolhatja, de kétségtelen tény, hogy a termelés folytatását a gazdaságátadás nehézségei, valamint a fiatalabb generáció gazdálkodástól való „elfordulása" is kérdésessé teszik. Ugyanakkor észleltünk „jó példát", interjúvoltunk fiatal gazdálkodót, aki szerint egyre több fiatal fordul a gazdálkodás felé. Ennek nyomait Hollókőn – az Ő példáján kívül – nem észleltük. A legfrissebb kutatásunk, a kérdőívek valamint az interjúk alapján, a jelenlegi körülményeket figyelembe véve, az agrárium szerepét nem tekinthetjük meghatározónak a falu hosszabb távú fejlődését illetően.

Irodalomjegyzék

Demeter, P., Ritter K. (2015): Hollókő – tendenciák a mezőgazdaságban. Acta Regionis Rurum (Faluszemináriumi kutatások), 9. 34–43.

Flórián, M. (2013): Hollókői néprajzi múltidéző. Budapest: ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága.

Kovács, D., Molnár, M. (2000): Hollókő. In: Bódi, F., Bőhm, A.: Sikeres helyi társadalmak Magyarországon. (pp. 95–120.). Budapest: Agroinform Kiadó.

KT (2014): Hollókő-ófalu és környezete világörökségi helyszínre vonatkozó világörökségi kezelési terv szakmai előkészítésére szolgáló megalapozó dokumentáció és világörökségi kezelési terv. Badacsony: Táj-Terv Műhely Kft., Budapest: Város-Teampannon Kft.

Molnár, M. (2011): Hollókő (VI.2. altípus, VIII. falutáj). In: Beluszky, P., Sikos, T. T. (szerk.) (2011): Változó falvaink Kercaszomortól Nyírkarászig. (pp. 264–291.). Budapest: Akadémiai Kiadó.

Nagyné Molnár, M. (2025): Út az örökségturizmusig: faluszemináriumi kutatások Hollókőn. Acta Regionis Rurum, 19. 5–15.

Ritter, K. (2015): Összegző gondolatok Hollókő endogén erőforrásairól, a helyi fejlesztés lehetőségeiről. Acta Regionis Rurum (Faluszemináriumi kutatások), 9. 114–120.

Szabó, Z. (1938): Cifra nyomorúság (reprint, 1986). Budapest: Akadémiai Kiadó.

Tomori, V. (1935): Hollókő – Egy palóc falu lélekrajza (reprint, 1992). Budapest: Akadémia Kiadó.

Felhasznált adatbázisok

Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR)

Területi Statisztikai Adatok Rendszere (TStar),

Általános Mezőgazdasági Összeírás (ÁMÖ)

Interjúalanyok:

Horváth László, gazdálkodó, sajtboltos

Kelecsényi Péter, ügyvezető

Kelemen Nándor, gazdálkodó

Mester Ádám, méhész

Siklósiné Nagy Erika, gazdálkodó

Szabó Csaba, polgármester

Szabó László, gazdálkodó

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.
The article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license: CC-BY-NC-ND-4.0.

Mentális és földrajzi tér-érték-elemzés Hollókőn

Kátai Balázs Elek[1], Nagyné Molnár Melinda[1]

[1]egyetemi hallgató, gazdasági és vidékfejlesztési agrármérnök, MATE
[2]egyetemi docens, MATE Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet, Vidék- és Területfejlesztési Tanszék, 2100 Gödöllő, Páter K. u. 1.

Összefoglalás: Ebben a tanulmányban kettős célt valósítunk meg. Először megvizsgáljuk a falu lakott terének szerkezeti elemeit, lakóingatlanjainak, utcáinak állapotát. Abból indulunk ki, hogy minden falu fizikai megjelenését az utcái, lakóingatlanjai, terei határozzák meg. A beépítés, a stílus, az ápoltság meghatározza a település összképét. A tanulmány másik kitűzött célja annak felmérése, hogy hogyan ítélik meg az itt lakók a lakókörnyezetüket, milyen módon határozzák meg a viszonyukat a faluhoz, milyen kép él a helyiek tudatában Hollókőről.

Kulcsszavak: mentális térkép, tér-érték-elemzés, településkép

Mental and geographical spatial-value analysis in Hollókő

Balázs Elek Kátai[1], Melinda, Nagy-Molnár[1]

[1]student, rural development engineering, MATE
[2]associate professor, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences, Institute of Rural Development and Sustainable Economy, Department of Rural and Regional Development, H-2100 Gödöllő, Páter K. u. 1., Hungary

Abstract: This study pursues a dual objective. First, we examine the structural elements of the village's inhabited area, including the condition of its residential buildings and streets. We start from the premise that the physical appearance of any village is defined by its streets, dwellings, and public spaces. The layout, architectural style, and level of maintenance determine the overall impression of the settlement. The second objective of the study is to assess how residents perceive their living environment, how they define their relationship with the village, and what image of Hollókő exists in the minds of the locals.

Keywords: mental map, spatial value analysis, settlement image

Bevezetés

Hollókő zsákfalu. A zsákfalvak jellegzetessége, hogy csak egyetlen út vezet be, és az a településen véget is ér. Magyarországon 507 ilyen település van (Lechner Tudásközpont, 2023). Ez azt jelenti, hogy csaknem minden ötödik hazai település ezzel az adottsággal él együtt. A zsákfalvak az ország azon térségébe koncentrálódnak, ahol a településhálózat fejlődését a domborzat határozza meg. Zömük Dél-Dunántúlon, valamint Észak-Magyarországon található.

Településföldrajzi értelemben ugyancsak karakteres vonása Hollókőnek, hogy mivel lélekszáma kevesebb, mint 500 fő, így törpefalu. (Igaz, nem minden kategorizálás használja erre a mérettartományra ezt a nevet, van, ahol aprófalunak nevezik pl. Térport.) A népszámlálási adatok arról is tanúskodnak, hogy ez a falu sosem lépte át történelme folyamán az ezer főt (Molnár, 2011). (Részleteket lásd: Lőrinc, 2023). Állandó népességét tekintve 1970-ben volt népesedési csúcson. Akkor 766 főt számlált a falu állandó népessége. Viszont ezzel kontrasztban 2023 év végén már csak 294 fős volt a falu, ami kevesebb, mint 40%-a a fénykornak.

Ha a település történeti-földrajzi kezdeteit keressük, viszonylag jelentős múltra tekinthetünk vissza, ugyanakkor az is igaz, hogy korábban elsősorban a középkori vár jelölte ki a rangját és helyét a térképen, nem a lakottsága. A váralján 1715-ben például mindössze 3 családot írtak össze (Mezősiné Kozák 1996).

A falu gazdasági és társadalmi fénykorát a közeli szénbányák (Nagybátony, Petőfibánya, Kisterenye) munkaerőpiaci jelenléte hozta el. Az 1920–30-as évek intenzív népességgyarapodását követően a ma védett „Ófalukénť emlegetett falu fölött az ötvenes években indult el az ú.n. Újfalu fölépítése (Kovács–Molnár, 2000). A falu településföldrajzi értelemben tehát kétosztatú: Ófaluból és Újfaluból áll.

Anyag és módszer

A falu lakott terének vizsgálata a Faluszemináriumi Kutatóműhely által kidolgozott módszertanra, az ú.n. tér-érték-elemzés mátrixra épült (1. táblázat). A tér-érték-elemzés módszertanát tekintve egy sajátos leltárba vétel. A leltárba vett ingatlanokat egyenként értékeljük megadott szempontok szerint. Fontos kiemelni, hogy a pont-értékelést csak lakó-ingatlanon végezzük el, így a falumag szolgáltató, közellátást biztosító építményeit nem vizsgáljuk. Ehhez a módszertant helyszíni terepbejárás biztosítja, amit Google Maps-es adatpontosítás egészít ki. Kiindulópontunk az, hogy a lakott tér nem csupán az ingatlan tulajdonosának vagyoni helyzetéről, igényéről árulkodik. A lakóingatlanok az ott élők életminőségéről, térhasználatáról, de adott esetben társadalmi problémákról is adhatnak információt. Az első tér-érték-elemzésre a Faluszemináriumi Kutatóműhely keretein belül Átányon került sor 2014-ben (Vitéz, 2014). Később, 2015-ben előbb Hollókőre adaptáltuk a módszert

(Molnár–Bencsik, 2015), majd egy másik adaptáció készült Egercsehire (Molnár, 2016). 2017-ben ennek mintáján készült el Bag vizsgálata (Tóth-Nagyné Molnár, 2017), 2018-ban pedig Komlóska (Nagyné Molnár, 2018), majd 2019-ben Baks következett (Nagyné Molnár, 2019). 2020-ban Tiszaladányon készült tér-érték elemzés (Nagyné Molnár–Nagy, 2020), 2021-ben pedig Pázmándon (Bálint, 2021), majd 2022-ben Átányon (Nagyné Molnár–Nagy, 2023).

1.táblázat. Utcakép-elemzésnél használt mátrix

Ház	A porta	A porta előtti rész	Összkép (végleges osztályzat)
• romház • lakatlan, de ép ház elhanyagolva	látható higiéniai problémák	gondozatlan, elhanyagolt	1
• elhanyagolt, lakott ház	rendezetlen	gondozatlan, elhanyagolt	2
• régi építésű, gondozatlan, de lakható ház	a) rendezetlen b) rendezett	a) rendezett b) gondozatlan, elhanyagolt	3
• régi építésű, jó állapotú, lakott ház • új építésű, de nem lakott ház	rendezett	a) elhanyagolt, gondozatlan b) rendezett	4
• új építésű, lakott ház	rendezett	rendezett	5

Forrás: Vitézi (2016) pp. 80

A tanulmány másik kitűzött célja megmutatni, hogy milyen eredményre jutottunk Hollókő mentális térképezése során. Ez a felmérés a háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérésre épül. (Részletek a kérdőíves kutatásról: Nagyné Molnár (2025) tanulmányában olvashatóak.) Abból indultunk ki, hogy a települések területe nem egységesen értékelt; egyes helyekhez pozitív, míg másokhoz negatív tartalmak kapcsolódnak. Ennek mintázata mindenki fejében másként rögzül (Reszegi, 2018). Értelmezésünkben a tér észlelése az egyénben a szelektáltan áramló információk révén történik, és úgy válik a belső tájékozódási rendszerünk részévé, hogy közben szubjektív tartalom, egyéni jelentés kapcsolódik hozzá. Ez pedig azt jelenti, hogy ott, ahol élünk, idővel egyre jobban „elszemélyesedik” a tér (Mag, 2014), azaz felépítünk egy saját kognitív térképet. Az első mentális térkép Siklódon készült (Molnár, 2007). Számos esetben monitoringra is sor került, mert mintahelyeinken másodjára is elvégeztük a vizsgálatot: Bag esetében 2009-ben és 2017-ben (Molnár, 2009, 2017), Komlóska esetében 2010-ben (Molnár–Zala, 2010) és 2018-ban (Molnár, 2018),

Baks esetében 2011-ben (Kistamás–Molnár, 2011) és 2019-ben (Baka, 2019) készült felmérés, Tiszaladány esetében 2012-ben (Karacs–Molnár, 2012) és 2020-ban (Baka, 2020), Pázmándon 2013-ban (Karacs–Molnár, 2013) és 2021-ben (Nagyné Molnár, 2021), Átányon 2014-ben (Bogárdi–Molnár, 2014) és 2022-ben (Kátai, 2023). Hollókő és Egercsehi kapcsán is vannak már mentális térképezésre vonatkozó eredményeink: 2015-ben Hollókőn Molnár–Bogárdi (Molnár–Bogárdi, 2015) publikálta a tapasztalatokat, majd 2016-ban ugyanez a szerzőpáros Egercsehi mentális térképezését is elkészítette (Molnár–Bogárdi, 2016).

A mentális térképezés során 2023-ban célunk annak felmérése volt, hogy hogyan érzékelik a helyiek Hollókő jelentőségét, az itt élő emberek miként gondolkodnak a saját településükről, és hogy milyen a kötődésük a faluhoz. Az egyéni vélemények összevetésével térképezhetők fel a település kedvelt és kevésbé kedvelt részei is, de általa vizsgálható az identitás is, a kötődés a faluhoz.

Eredmények

A tér-érték elemzés eredménye Hollókőn (2015, 2023)

A házak értékelése során összetett szempontok alapján kidolgozott módszert alkalmaztunk (lásd módszertani fejezet, 1. táblázat). Külön elemeztük a porták állapotát (gondozott, elhanyagolt), valamint a ház előtti előkerteket, ha voltak ilyenek, és ezeket is kategorizáltuk (ápolt, elhanyagolt). A lakóházak besorolása is megtörtént: megkülönböztettük a rossz állapotú, lakatlan házakat; a romházakat; a házhelyeket; valamint a jó állapotú lakatlan, és a lakott (jó vagy rossz állapotú) épületeket. Ezeket a szempontokat külön-külön értékeltük, majd összesítettük, így az ingatlanok értékét egy ötfokozatú skálán határoztuk meg. Az 5-ös minősítés azt jelezte, hogy az ingatlan minden szempontból kiváló, míg a 4-es azt jelentette, hogy egy vagy több szempontnál nem kapott maximális értékelést. A 3-as minősítést az a ház kapta, ahol vagy egy szempontnál súlyos hiányosságot találtunk, vagy két szempontnál csak közepes eredményt ért el. A 2-es minősítést pedig azok az ingatlanok kapták, ahol legalább két szempontnál nagyon alacsony értékelést kaptak a vizsgálat során (1. táblázat).

Összevetve a 2023-as és 2015-ös kutatási eredményt azt mondhatjuk, hogy az addig is ápolt, gondozott ingatlanok faluja, 2023-ban is pozitív képet festett. Különösen az Ófalu (Kossuth utca nyugati része és Petőfi utca) házainak magas pontértéke emelkedik ki. Ez nyilvánvalóan összefügg azzal, hogy a turizmus egy igen jelentős része ide koncentrálódik. Ugyanakkor Újfalu magas pontértéke azt is igazolja, hogy a falunak a nem feltétlenül szem előtt levő részein is rendezettség van. Újfalu esetében tehát nem a pontértékek mások, inkább csak a házak stílusjegye más (1–2. térkép).

1.térkép. A Hollókőn található lakóingatlanok értékleltára (2023)

Forrás: A 2023. évi falukutatás eredményei és a Google Maps térkép alapján szerkesztette Kátai (2023)

Megjegyzés: piros: 5, narancssárga: 4, kék: 3, zöld: 2, fekete: 1 (A számok osztályzatok, 1–5-ig növekvő minőséget jelölnek)

2.térkép. A Hollókőn található lakóingatlanok értékleltára (2015)

Forrás: Molnár-Bencsik (2017) pp.32.

Megjegyzés: piros: 5, narancssárga: 4, kék: 3, zöld: 2, fekete: 1 (A számok osztályzatok, 1–5-ig növekvő minőséget jelölnek)

Az utcák állapotvizsgálata

Az útállapot értékelését a kérdőíves felmérésben a megkérdezettek által adott pont-érték alapján végeztük el. Külön vizsgáltuk, hogy hogyan értékelték a helyiek Ófalu és Újfalu úthálózatát.

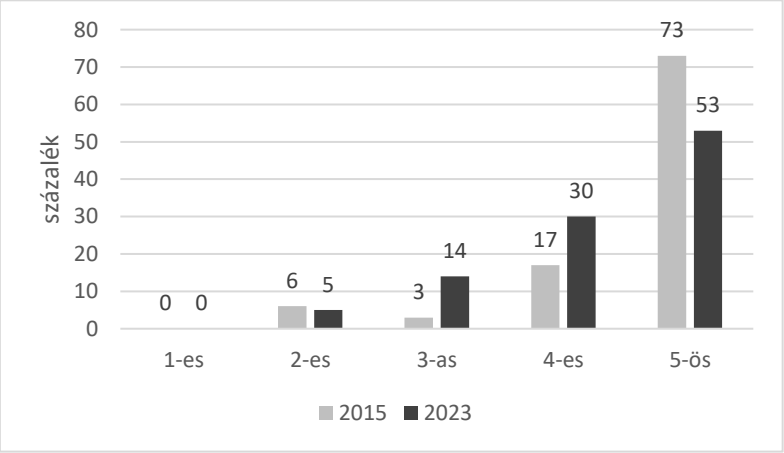

1. ábra. Az utcák állapota az Ófaluban (2015, 2023)

Forrás: A 2015 és 2023. évi falukutatás kérdőívei alapján szerkesztették a szerzők
Megjegyzés: 1-es a legrosszabb, az 5-ös a legjobb értéket jelenti.

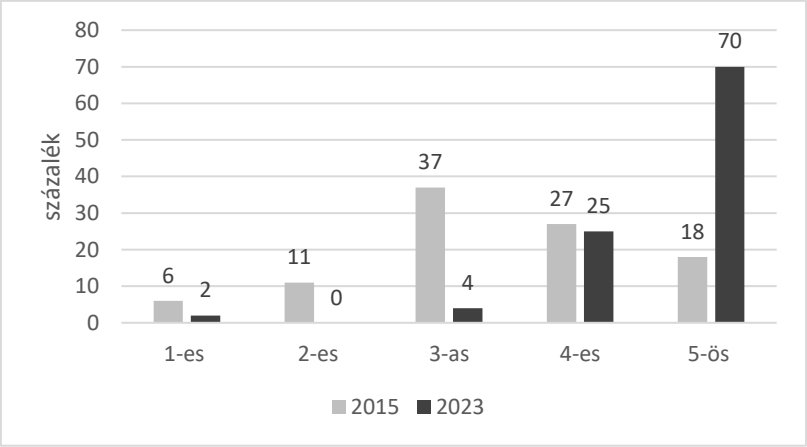

2. ábra. Az utcák állapota az Újfaluban (2015, 2023)

Forrás: A 2015 és 2023. évi falukutatás kérdőívei alapján szerkesztették a szerzők
Megjegyzés: 1-es a legrosszabb, az 5-ös a legjobb értéket jelenti.

Ófalu útjait vizsgálva (1. ábra) 2015-ben átlagosan is rendkívül magasra, 4,57-ra értékelték az utak állapotát a megkérdezettjeink. 2023-ban ugyanez már csak 4,28-os átlagértéket kapott, ami önmagában magas pontérték, még ha a 2015-öshöz viszonyítva visszaesés is mutatkozik. Ami az értékelésben látható az az, hogy 2023-ban jóval kevesebben értékelték jelesre az utakat.

Ófalu kapcsán itt érdemes megjegyezni, hogy a műemlékvédelmi beavatkozásokhoz kapcsolódóan fontos szempont volt, hogy a helyszín egész éven át megközelíthető legyen, azaz szilárd burkolattal rendelkezzen. Az úttervek kialakításakor „macskaköves" megoldást választottak, ami azóta is sok kritikát kap. Időtálló ugyan, de a simára kopott felület fagyban és esőben eléggé könnyen csúszóssá válik.

A 2. ábrán az Újfaluban található utcák értékelését láthatjuk. 2015-höz képest itt jelentősebb változás mutatkozik meg. Itt is a jeles osztályzat kapta a legnagyobb arányú jelölést, de átlagban számolva is óriási mértékű pozitív változás van. Míg 2015-ben az Újfalu útállapota mindössze 3,38-as átlagot ért el, addig 2023-ban 4,6-os értéket mértünk, azaz jobbat, mint amit Ófaluban. Ez azt mutatja, hogy a falu úthálózat-fejlesztésében az utóbbi években valóban jutott pénz a falu nem turisztikai attrakciókat hordozó lakóterületére is, ahol ma már a legkisebb utcák is burkolattal rendelkeznek. Legföljebb az aszfalt minőségében van különbség.

Összességében megállapítható, hogy a 2015-ös falukutatási eredményekhez viszonyítva (Molnár–Bencsik, 2015) 2023-ban megszűnt Hollókő kétarcúsága. Nemcsak Ófalu, hanem Újfalu is, a nagyobb lakósűrűségű településrész is nagyot lépett az élhetőségben előre, legalábbis az úthálózat fejlesztése szintjén mindenképpen.

A mentális térképezés eredményei

Kötődés a településhez

Minden település esetében fontos kérdés, hogy azok, akik nem tősgyökeresek, miként kerülnek az adott településre. Ide nősülnek/ mennek férjhez? Valami idevonzza őket? Ahhoz, hogy erre választ kapjunk, kérdőívünkben a következő kérdést fogalmaztuk meg: *„Ha van olyan családtag, aki közös háztartásban él a megkérdezettel, de nem hollókői születésű, hogyan és miért költözött Hollókőre?"* A válaszok igen sokfélék voltak. Sokan a csendet és a nyugalmat adták válaszul, mások a párválasztás és a házasságkötést említették, de voltak olyanok is, akiket a Világörökség rang vonzott ide. Sőt, olyan is akadt, aki azért költözött ide, mert itt a faluban kapott munkát.

Ugyancsak beszédes az is, hogy mit válaszolnak a megkérdezettek arra a kérdésre, hogy ha tehetné elköltöznének-e Hollókőről, vagy inkább maradnának. A megkérdezett háztartások négyötöde (81%) maradna. A kapott eredmény teljesen

összecseng a 2015-ben kapott eredménnyel. Akkor a megkérdezettek 74%-a voksolt a maradás mellett (Molnár–Bogárdi 2015). Ez azt jelenti, hogy már 2015-ben is erős volt a faluhoz kötődés, de 2023-ban ez még inkább kifejeződött. Indokként leginkább a csend és nyugalom, a személyes lépték (kevés ember) került elő, no meg az, hogy aki az életét itt építette fel, itt eresztett gyökeret, az már nem gondolkozik másban. A faluból elvágyódó csaknem 20% indoka a máshol jobban adott kedvező munkalehetőség, a nem kielégítő közlekedési lehetőség (főként a közösségi közlekedés szintjén), a hotel megépülése és általában a turizmus zavaró jelenléte lett nevesítve okként. Arra, hogy aki szívesen elköltözne, hova menne lakni, válaszként leginkább konkrét helymegjelölés nélkül a „külföldre" választ kaptuk, esetleg Budapestet, illetve a megyeszékhelyet, Salgótarjánt nevezték meg.

A településhez kötődés fokmérője, hogy a megkérdezett milyen választ ad arra a kérdésre, hogy szeretné-e, hogy a gyermeke/ unokája (később, bármikor) Hollókőn éljen. A válaszok döntően igenlőek voltak. Indokul a rokoni közelség fontosságát, a kulturális örökség ápolását, a turizmusban levő lehetőségeket, a jó közösséget nevezték meg, és azt, hogy a leendő gyerekek jövője Hollókőn is megalapozható. Azon kevesek, akik pedig szívesen elengedik gyermekeiket/ unokáikat, és támogatják azok elköltözését, a szűkös helyi és környékbeli munkalehetőséggel indokolták a véleményüket.

Kedvelt (fontos) helyek Hollókőn

Természetesen minden településnek vannak fontos, kedvelt helyei. Arra a kérdésre is kerestük a választ, hogy vajon melyek a kedvelt helyek Hollókőn a hollókőiek szerint. A 3. ábrán látható, hogy a válaszadók által adott kedvelt helyek között a legtöbben a várat, az Ófalut, a templomot és környékét nevesítették. Emellett kisebb számban említették még a kocsmát, az élelmiszerboltot, a kávézót, a sajtboltot, a tanösvényt, a pékséget, az étteremet, a hotelt, a bőrdíszművest, de volt olyan is, aki egyben az egész települést említette. A válaszok alapján az látszik, hogy a kedvelt helyek legtöbbje az Ófaluban található.

3. ábra. Kedvelt helyek Hollókőn (2023)

Forrás: A 2023. évi falukutatás kérdőívei alapján szerkesztette Kátai (WordArt)

Miben más Hollókő, mint a többi falu?

Minden település egyedi. Ez Hollókőre hatványozottan igaz, hiszen az UNESCO Világörökség része. De vajon a helyiek miként látják a saját településüket? Más-e Hollókő a szemükben, és ha igen, miben tér el? A kérdőíves felmérés alapján nem az volt a meglepő, hogy a legtöbben Hollókőt másnak gondolják, mint a többi falut. A meglepő számunkra inkább az lehet, hogy „csak” a megkérdezettek 89%-a mondta azt, hogy Hollókő más. Azt, hogy miben más a vélemények szerint, a 4. ábrán látjuk összefoglalva. A válaszok döntő része a falu UNESCO Világörökségi rangjára utalt. Ugyancsak gyakori válasz volt a turizmus kiemelt szerepe. Ezzel összefüggésben főként az, hogy sokan kíváncsiak rá, hogy sok beruházás, újítás, innováció van a faluban. Ugyancsak kiemelték pozitívumként a polgármesterüket, a közösségi életet, azt, hogy itt még él a hagyományőrzés, és bár Hollókő családias léptékű, kicsiny falu, mégis van benne iskola és óvoda is a gyerekeknek. Ugyancsak kiemelték, hogy a falunak nincs pusztuló része, nincsenek leszakadt társadalmi csoportjai, nem kell együtt élniük etnikai konfliktusokkal.

4. ábra. Miben más Hollókő? (2023)

Forrás: A 2023. évi falukutatás kérdőívei alapján szerkesztette Kátai (WordArt)

Összefoglalás

Az egykor, Tomori Viola idejében, a 20.század harmincas éveiben még szegényes agrárfalu, ahol a megélhetés alapja még a mezőgazdaság volt, ahol a gazdák csaknem fele 5 ha-nál is kisebb területen kellett, hogy boldoguljon (Tomori, 1992), mára gyökeresen átalakult. Hollókő ma egy magas presztizsű település. Nemcsak azért, mert elnyerte a Világörökség címet. Jelen tanulmány az itt élők életminőségének településképi, és mentális leképződését vizsgálta. Kutatásunk során megállapítást nyert, hogy a falu településképe 2015-höz képest is előre lépett, pedig már akkor is magasan értékelt volt. A legfontosabb változás, ami hatalmas sikernek tekinthető, hogy eltűnt a korábban tapasztalható kontraszt Ófalu és Újfalu között, legalábbis az útállapotok viszonylatában mindenképp. Az ingatlanokon, legyenek azok az Ófaluban, vagy az Újfaluban, mindenhol azt érezni, hogy a falu népe komolyan veszi a saját szerepét, hozzájárulását a falu összképéhez: a házak, porták tiszták, a szemnek és a szívnek is vonzóak.

A falu mentális térképe is pozitív képet mutatott. Hollókő vonzó a távolról ide költözőknek, de a tősgyökereseknek is. Érzik, és értékelik, hogy a település fejlődik, hogy a beruházások, a fejlesztések nemcsak a turizmusból való bevétel növelését szolgálják, hanem az ő életminőségük javulását is. Természetesen a foglalkoztatási, megélhetési problémákra, ami a fiatalok megtartása szempontjából jelenleg a válaszokban is megjelenő kritikus kérdés, Hollókő önmagában nem lesz képes megoldást találni. Ehhez tágabb térségi fejlesztési programok kellenek. Ugyanakkor fontos végiggondolni, azt az új típusú problémát, hogy mint minden magas presztizsű helyen, ahol magasra kúsznak az ingatlanárak a helyi fiatalok számára nem a település elhagyása, hanem az otthonmaradás lesz a nagyobb kihívás. És bár külön

ez a problematika nem került elő a kérdőívek kiértékelése során 2023-ban, valószínűleg a következő hollókői kutatásunkkor mégis érdemes lesz feltérképezni, hogy a fiatalok megtartásában ez mennyire lehet probléma.

Irodalomjegyzék

Bálint, Cs. (2021): Pázmánd a térben, a tér Pázmándon. Acta Regionis Rurum, 15. 66–78.

Baka, F. (2019): Baks mentális térképe. Acta Regionis Rurum, 13. 47–57.

Baka, F. (2020): Tiszaladány mentális térképe. Acta Regionis Rurum, 14. 32–40.

Bogárdi, T., Molnár, M. (2014): Átány mentális térképe. Acta Regionis Rurum, 8. 86–98.

Karacs, M., Molnár, M. (2012): Tiszaladány mentális térképe. Acta Regionis Rurum, 6. 34–45.

Karacs, M., Molnár, M. (2013): Pázmánd mentális térképe. Acta Regionis Rurum, 7. 118–130.

Kátai, B. (2023): Átány mentális térképe. Acta Regionis Rurum, 17. 127–134.

Kistamás, T., Molnár, M. (2011): Baks mentális térképe. Acta Regionis Rurum, 5. 83–91.

Kovács, D., Molnár, M. (2000): Hollókő. In: Bódi, F., Bőhm, A. (szerk.): Sikeres helyi társadalmak Magyarországon. Agroinform Kiadóház, Buadpest

Lőrinc, B. (2025): Társadalmi helyzetkép Hollókőn a népszámlálási statisztikák alapján. Acta Regionis Rurum, 19. 19–32.

Mag, V. (2014): A mentális tér sajátosságai, kihívása és problémái http://hdl.handle.net/10598/29466

Mezősiné Kozák, É. (1996): Hollókő, Száz Magyar Falu Könyvesház

Molnár, M. (2007): Siklód térszerkezete. Acta Regionis Rurum, 1. 23–31.

Molnár, M. (2009): Bag mentális térképe. Acta Regionis Rurum, 3. 33–37.

Molnár, M. (2011): Molnár, M. (2011): Hollókő (VII.2. altípus, VIII.falutáj). In: Beluszky-Sikos, T. T. (2011): Változó falvaink: Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkarászig. pp. 264–291.

Molnár, M. (2016): Utcakép-elemzés Egercsehiben. Acta Regionis Rurum, 10. 34–42.

Molnár, M. (2017): Bag mentális térképe: a 2009-es és a 2017-es kutatások összevetése. Acta Regionis Rurum, 11. 168–178.

Molnár, M. (2018): Földrajzi- és mentális tér-érték-elemzés Komlóskán. Acta Regionis Rurum, 12. 124–130.

Molnár, M., Bencsik, B. (2015): Utcakép-elemzés Hollókőn. Acta Regionis Rurum, 9. 28–34.

Molnár, M., Bogárdi, T. (2015): Hollókő mentális térképe. Acta Regionis Rurum, 9. 104–114.

Molnár, M., Bogárdi, T. (2016): Egercsehi mentális térképe. Acta Regionis Rurum, 10. 128–142.

Molnár, M., Zala, V. (2010): Komlóska problématérképe. Acta Regionis Rurum, 4. 59–68.

Nagyné Molnár, M. (2022): Kognitív kutatások: falvaink tér-képe. Acta Regionis Rurum, 16.14–25.

Nagyné Molnár, M. (2019): Baks településképe. Acta Regionis Rurum, 13. 47–56.

Nagyné Molnár, M. (2021): Pázmánd mentális térképe 2013–2020. Acta Regionis Rurum, 15. 90–99.

Nagyné Molnár, M (2025): Út az örökségturizmusig: faluszemináriumi kutatások Hollókőn Acta Regionis Rurum, 19. 5–15.

Nagyné Molnár, M., Nagy, K (2020): Tiszaladányi településkép. Acta Regionis Rurum, 14. 40–50.

Nagyné Molnár, M., Nagy, K. (2023): A tér értéke: átányi térvizsgálatok. Acta Regionis Rurum, 17. 135–145.

Reszegi, K. (2018). Helynevek – térszemlélet – mentális térkép. Magyar Nyelv, 114(2), 169–184. https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2018.2.169

Tomori, V. (1992): Hollókő – Egy palóc falu lélekrajza. Akadémai Kiadó

Tóth, Zs., Nagyné Molnár, M. (2017): Utcakép-elemzés Bagon. Acta Regionis Rurum, 11. 50–55.

Vitéz, B. (2014): Átányi utcakép. Acta Regionis Rurum, 8. 76–86.

Egyéb források

2023. és a 2015. évi hollókői falukutatás kérdőív adatbázisa

Google térkép: https://www.google.com/maps (letöltve: 2024.05.10.)

Térport http://www.terport.hu/regiok.html

Lechner Tudásközpont https://lechnerkozpont.hu/

1.kép. Út és árok-próbatétel nyári zivatar idején (Fotó: Nagyné Molnár Melinda)

2. kép. Utcakép a védett falurészen (Fotó: Nagyné Molnár Melinda)

3. kép. Panorámás kilátás Újfaluból (Fotó: Nagyné Molnár Melinda)

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.
The article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license: CC-BY-NC-ND-4.0.

Hollókői trendek, avagy a faluszemináriumi kutatóműhely 2015-ös és 2023-as kutatásainak összegzése

Nagyné Molnár Melinda

egyetemi docens, MATE Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet, Vidék- és Területfejlesztési Tanszék, 2100 Gödöllő, Páter K. u. 1.

Összefoglalás: Hollókő nemzetközi szinten is az egyik legismertebb magyarországi település. Különös anomália, ha belegondolunk abba, hogy a ma már kiemelt turisztikai színhelyet alig száz éve még az ismeretlenség övezte. Tomori Viola 1935-ben Hollókőről írt tanulmánya is egy elszigetelt kisfaluról szólt: „A falunak se jegyzője, se papja. A jegyző hetenként, a pap évente egyszer jön ki a faluba. Így a városi hatás tartósan és rendszeresen csak a falu osztatlan iskolájának egyetlen tanítóján keresztül éri a parasztokat" (Tomori, 1992). A Faluszemináriumi Kutatóműhely 2015 után másodjára végzett átfogó társadalmi, gazdasági felmérést 2023-ban annak céljával, hogy megismerjük a falu aktuális sikereit, kihívásait, problémáit. A két vizsgálat alapján nyert eredmények összevetése lehetővé teszi, hogy trendeket is felvázoljunk. Ebben a tanulmányban egyfajta szintézise történik meg a Műhely falukutatói által végzett munkának azzal a céllal, hogy összegezzük mindazt, amit jelenleg tudhatunk a vizsgált nézőpontokból Hollókőről a változások főbb irányainak figyelembe vételével.

Kulcsszavak: társadalmi trendek, közösségi trendek, turizmus-trendek

Trends in Hollókő: a summary of the village seminar research workshop's 2015 and 2023 studies

Melinda Nagy-Molnár

associate professor, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences, Institute of Rural Development and Sustainable Economy, Department of Rural and Regional Development, H-2100 Gödöllő, Páter K. u. 1., Hungary

Abstract: Hollókő is internationally one of the best-known settlements in Hungary. This presents a particular paradox, considering that barely a hundred years ago, this now prominent tourist destination was shrouded in obscurity. Viola Tomori's 1935 study on Hollókő also described an isolated small village: "*The village has neither a notary nor a priest. The notary comes to the village once a week, and the priest once a year. Thus, urban influence reaches the peasants only through the village's single teacher at the undivided school*" (Tomori, 1992). The Village Seminar Research Workshop conducted a comprehensive social and economic survey in 2023 for the second time after 2015, aiming to understand the village's current successes, challenges, and problems. Comparing the results of the two surveys allows us to

outline trends. This study provides a synthesis of the work carried out by the Workshop's village researchers, aiming to summarise what we currently know about Hollókő from the examined perspectives, taking into account the main directions of change.

Keywords: demographic trend, social trend, tourism trend

Bevezetés

A Hollókőn tapasztalható társadalmi gazdasági változások értelmezéséhez érdemes néhány sorban összegezni az általános hazai vidéki trendeket. A vizsgált időszak (2015–2023) a vidék támogatása, fejlődése szempontjából elég küzdelmes periódusnak mondható. Számos regionalista, vidékfejlesztő véli úgy, hogy a vidéki Magyarország nagy veszteségeket könyvelt el az elmúlt években (Finta, 2020, Kulcsár, 2020, Pálné Kovács, 2022). A kedvezőtlen változás egyik kulcseleme a centralizáció. A fölerősödő centralizáció az önkormányzati rendszer térvesztését is magával hozta. Az önkormányzatok kötelező feladatellátásának csökkentése tehermentesítésnek tűnhet, de a döntésnek van árnyoldala. Az igazgatási, közszolgáltatási szerepek megnyirbálása, a szigorodó gazdálkodási szabályok eredményeként a kisebb önkormányzatok lényegében törvényességi felügyelet alá kerültek (Pálné Kovács, 2022).

Az elmúlt években a vidék fejlesztésében visszaszorultak azok az igazán nagy, komplex, alulról építkező fejlesztések, mint amilyen a LEADER program is volt (eredetileg), mely mostanra anyagi értelemben és strukturálisan is kiürült (Finta, 2020). A fejlődés irányait a korábbi decentralizációs folyamatokra jellemző módon a partnerség határozta meg az önkormányzat, a vállalkozók, a civil szervezetek, mint aktorok között (Kulcsár, 2020). Kulcsár (2020) véleménye szerint a partneri viszonyok helyett mára rendre előtérbe kerültek a patrónus-kliens viszonyok, amelyet korábban Hankiss Elemér szemléletesen „kvázi feudális kód"-nak nevezett (Kulcsár, 2020, idézi Hankiss,1989).

A helyi gazdaság diverzifikációjára építő korábbi vidékfejlesztési célok (Kulcsár, 1999) is mára más irányt vettek (Kulcsár, 2020). A vidék fejlesztésében előre törtek az agrárérdekeket szolgáló programok. Pedig van igazság Kulcsár (2020) azon nézőpontjában, hogy a vidékfejlesztés szektoralapú megközelítése helyett térségi alapú fejlesztési gondolkodás kellene. Igaz ez sokkal több forrást, hosszabb távú gondolkodást, és nem utolsó sorban különböző érdekek egyeztetését igényelné.

Ami a társadalmi trendeket illeti, fontos kiemelni, hogy a COVID 19 járványt követő években elterjedt a távmunka, az atipikus munkavállalás (Horeczki–Finta, 2022) és ez fölerősítette a vidéki dzsentrifikáció folyamatát (a városi felső- középosztályi rétegek vidéki kistelepülésekre való kiköltözését) (Tomay–Orbán, 2024), és általában is a szuburbanizációt.

A továbbiakban a fentebb leírt globális hazai vidék-átalakulási folyamatokhoz képest összegzem a Hollókőn nyert tapasztalatokat

Anyag és módszer

A 2023-as kutatás során tanulmányok készültek a demográfiai (Lőrinc, 2025/A), a munkaerőpiaci (Lőrinc, 2025/B) viszonyokról, a szociális szolgáltatásokról, valamint a közoktatás helyi viszonyairól (Bogárdi, 2025), de készült közösségkutatás (Gerencsér, 2025), és felmérésre került a mára megmaradt mezőgazdasági megélhetés (Ritter–Lőrinc, 2025) és természetesen a turizmus is különböző aspektusokból (Bálint, 2025, Kovács, 2025, Nagy-Nagyné Molnár, 2025). Ezt egészítette ki egy tér-érték-vizsgálat, és mentális térképezés (Kátai–Nagyné Molnár, 2025). Ebben a tanulmányban a kutatómunka során nyert tapasztalatokból diszkusszió készítése a cél, azaz, hogy az egyes témákból készült részletes elemzések egymással is összefüggő konklúzióit kiemeljem.

Eredmények

Demográfiai trendek

A falu demográfiai egyensúlya már a hetvenes években felbomlott. Azóta a település a népességmegtartó erejéből fokozatosan veszít. Az elöregedő és fogyó társadalom problémáival, ugyan úgy, mint más aprófalvak, már az 1970-es években megismerkedett a falu. Mint azt sok Hollókőről szóló tanulmányban olvashatjuk, a Világörökség cím odaítélése (1987) a falu népességcsökkenését, elöregedését egyáltalán nem fordította meg (Kovács–Molnár, 2000, Molnár, 2011, Kovács et al., 2000, Bogárdi, 2015). Mára a 300 fős lélektani határig jutott a fogyásban (2022-ben a népesség 304 fő volt). Jellemzően minden statisztikai évben természetes fogyásról beszélhetünk (Lőrinc, 2025/A), azaz több a temetés, mint a keresztelő.

Ugyanakkor, ha hosszabb időtávon vizsgálódunk, akkor azt mondhatjuk, hogy a falu demográfiai viszonyaiban ma még ugyannem látványosan, de van némi változás. Reményt adhat, hogy a vándorlási egyenleg ingadozó módon, időnként kiugróan magas pozitív értékeket mutat az egyes statisztikai években (Bogárdi, 2015, Lőrinc, 2025/A). Van tehát egy tendenciózus beköltözés. Úgy tűnik, hogy a beköltözők demográfiai értelemben életben tartják a falut. Ennek köszönhetően a falu korszerkezete is elmozdult egy egészségesebb irányba, noha az öregedési index értéke még mindig nagyon magas. A 65 év feletti és a 15 év alattiak egymáshoz viszonyított arányából számolt öregedési index javulási trendjeiről Lőrinc 2025-ös tanulmányában azt olvashatjuk, hogy 2001-ben ez az érték 344%, 2011-ben 267%, 2022-ben viszont már „csak” 224% (Lőrinc 2025/A) volt.

A társadalmi mobilitás trendjei

Hollókőt a történelme folyamán mindig is az elzártsága határozta meg. Ugyanakkor ma egy nyitott, a környező településekkel intenzív kapcsolatokat ápoló település.

Kiemelendő, hogy nőtt a mobilitás intenzitása. Ez többek között azzal is bizonyítható, hogy miként Lőrinc (2025/B) tanulmánya is bemutatta, 2011-hez képest többen járnak el más településre dolgozni Hollókőről, mely tendencia a helyben lakó foglalkoztatottak létszámnövekedésének is köszönhető; de nőtt a településre bejáró foglalkoztatottak aránya is, csakúgy, ahogyan a helyben dolgozók aránya is (Lőrinc, 2025/B). Ebből pedig az következik, hogy munkaerőpiaci megközelítésben Hollókő a környező településekhez képest kiemelt ingázási céltelepülésnek számít, de ugyanígy vonzásteret teremtő centrumhelyzetű településként is értelmezhetjük a közoktatás intézményeinek működése okán is. Ezt mutatja az is, hogy az óvodai és iskolai csoportokban ma már általában a szomszéd településekről érkezők adják a többséget és nem a hollókőiek (Bogárdi, 2025).

Közösségi trendek

A helyi civil szervezetek, a társadalmi aktivitás vonatkozásában Gerencsér (2025) a tanulmányában megállapította, hogy a 2023-as vizsgálatunkban, miközben a megkérdezettek társadalmi aktivitása jóval nagyobbnak mutatkozott, mint 2015-ben (jóval nagyobb részarányuk kapcsolódott be valamilyen civil szervezet munkájába, mint 2015-ben), ugyanakkor az is igaz, hogy a megkérdezettek több mint 40 %-a nem tudta (nem akarta) értékelni a civil szervezetek munkáját (Gerencsér, 2025). Nemcsak a kérdőívek, hanem számos interjúalany elmondása is figyelmeztet a kedvezőtlen változásra: a korábbi rendkívül szoros, kooperatív közösségi élet helyén felerősödőben van egyfajta passzivitás, kívül-helyeződés. A passzivitás, általában is a közösségi élet átalakulása összetett kérdés. Minden bizonnyal összefügg a részben már nem hollókői gyökerűek növekvő jelenlétével, de összefüggheet a pandémia-hatással is, azaz, hogy több mint 1 évig nem működtek az élő közösségi keretek. Az is igaz, hogy az identitás-építés fontosabb intézményi színterei is teret vesztettek ezen a fronton. Érdemes visszaidézni a 2015-ös kutatásunk tapasztalati eredményei közül azt, hogy az iskola és óvoda rendszerén belül hogyan működött a legkisebbek helyi közösségbe integrálása. Az akkori kutatás egyik fontos megállapítása volt, hogy az óvoda, iskola intézménye abban is szerepet vállalt, hogy mindazokat a hagyományokat, amik korábban meghatározói voltak a hollókői létnek, akkor is megismerje és megélje a gyermek, ha a családi háttérben már nincs olyan élő rokon, aki közvetlenül tudná ezeket az értékeket átörökíteni (Eckert, 2015). Természetesen az iskola és óvoda nem csak a gyermekek fejlődését, képességének fejlesztését, identitását építő intézményként működik ma sem. Rajtuk keresztül a családok felnőtt tagjai számára is elérhetővé válik az az örökség, érték és szemlélet, ami adott esetben a szülőnek magától (már) nincs meg. Feltehető a kérdés, hogy vajon mi változott 2023-ra? Az óvoda és iskola infrastrukturális fejlettsége, a pedagógusok szakmai felkészültsége változatlanul kiváló, de nyilvánvaló, hogy időközben voltak változások: személycserék, pandémia. Túl a COVID19 járvány élő közös-

ségi kapcsolatokat több, mint 1 évre felfüggesztő következményei után, az értékmentésnek, átörökítésnek a korábban kialakult jó gyakorlata nem egészen ott folytatódott, ahol az a pandémia előtt abba maradt. A közösségi értékmentés intézményi keretek között is nehezebbé vált. Ma már az óvodai és iskolai csoportokban a szomszéd településekről érkezők adják egyre inkább a többséget is, ami hozzájárul ahhoz, hogy a korábban a hollókői-értékek továbbvitelét szolgáló óvodai- iskolai programok is alárendelődtek a változásnak. Ennek egy tünete, hogy a Hollókő tantárgy, aminek fontos identitásközvetítő szerepe volt, például kikerült az iskolai oktatási rendszerből (Bogárdi, 2025).

Megélhetési trendek

Ennek a hagyományosan agrárfalunak a mezőgazdasági szektor 2023-ban sem volt meghatározó gazdasági erőforrása (Ritter–Lőrinc, 2025). Ugyanakkor a táji adottságokban az agrárium és a turizmus számára is változatlanul hasznosítható tartalékok vannak (Nagy–Nagyné Molnár, 2025, Ritter–Lőrinc, 2025).

A megélhetés kulcsa ma (is) a turizmus. Erről a helyiek is meg vannak győződve. Ezt bizonyította Kovács (2025) kutatása is. Ugyanakkor azzal, hogy az autentikus hollókőiek eltűnnek a faluból, azzal, hogy az élő néphagyomány felől a hangsúly más attrakciók felé fordul, így a turizmusban aktív szerepet vállalók köre is átalakul. Amíg az élő néphagyomány, a népélet, népművészet, néphagyomány nagyobb hangsúlyt kapott, és megvolt az autentikus hollókői társadalom, addig a turizmusban relatíve nagy társadalmi részvételt lehetett tapasztalni. Kovács (2025) a tanulmányában a megkérdezettek véleménye alapján, összevetést téve a 2015-ös kutatásainkkal rámutatott arra, hogy 2023-ban a 2015-ös kutatásunk statisztikáihoz képest mindenféle részvételi aktivitás csökkent: rendezvénylátogatóként, önkéntes segítőként, termék-készítő/értékesítőként, turisztikai vállalkozóként is csökkent azok aránya, akik valamilyen módon részt vesznek a helyi turizmusban. Ezzel párhuzamosan pedig megnőtt a helyi turizmustól magukat távol tartók aránya is (Kovács, 2025).

A turisztikai érték- átrendeződés trendjei

Nagyné Molnár (2025) a tanulmánykötet bevezetőjében is kihangsúlyozza, hogy ezt a falut már 1935-ben is másnak látta Tomori Viola (1992), mint a környékbeli többi palóc falut. Hollókő ma is különleges. Ezt a 2023-as kérdőíves vizsgálatunk tanúsága szerint a ma Hollókőn élők is így gondolják (Kátai–Nagyné Molnár, 2025.). A falu egyediségét, mint azt már korábban hangsúlyoztuk, eredendően a népi kultúrájában, hagyományaiban kell keresni. A hatvanas években elindult értékmentés a műemlékvédelem kezdeményezésére főként a népi építészeti értékek megőrzésére fókuszált. Az egyediség természetesen számos más dologban, közte a hagyományos viseletben, a közösségi életben is megnyilvánult. A turizmussal összekapcsolt

értékmentés során precízen kidolgozásra került a népi építészet hagyatékának védelme műemlékvédelmi szempontból, ugyanakkor a hollókői ember, a hollókői helyi társadalom, az élő paraszti kultúra megteremtőjének, hordozójának értékmentése sokáig fel sem merült (Molnár, 2011).

A hagyomány, a falusi porta, az utcakép ember nélkül üres. Fontos, hogy legyen, aki tovább vigye az örökséget. A 2023-as kutatásokban is látható volt, hogy a falu fogyása és elöregedése nem állt meg, bár az elnéptelenedést a beköltözők némileg kompenzálják (Lőrinc, 2025/A). Ebből az is következik, hogy átalakul a közösség (Gerencsér, 2025). Létrejön egy növekvő, nem Hollókőn „gyökerező" része a falu népességének, mely minden bizonnyal az örökség továbbvitelére nem, vagy nem pont úgy tehető képessé, mint a tősgyökeres hollókőiek esetében. Szembe kell nézni azzal a valósággal, hogy Hollókő ugyan az élő néphagyományáért nyerte el a világörökségi címet, ugyanakkor az élő hagyományőrzés hiteles bemutatása ebben az átalakuló közösségben egyre nehezebb (lesz). Részben a globalizáció, részben a demográfiai folyamatok kedvezőtlen alakulása miatt Hollókőn a turizmusba bekapcsolt értékek örökségvédelmének lehetőségei átalakulnak.

A hollókői hagyományok, palóc értékek természetesen ma is élnek. De ezek nemzedékről nemzedékre történő átörökítése kihívást jelent egy demográfiai értelemben stabilitását vesztett közösségnek. Hollókő, az elöregedő aprófalvak sorsközösségében már azt is eredménynek tekintheti, ha a sorvadás lassul. Szerencsére népesedési szempontból kedvező a Hollókőn (is) megjelenő szuburbán hatás, a magas presztizsű faluba történő beköltözések tendenciája, mert ez demográfiai értelemben kompenzációt jelent. Ugyanakkor azzal is számolni kell, hogy a betelepülő családok nem oldják meg az élő néphagyomány őrzésének kérdését, és a helyi turisztikai fejlesztések humánerőforrás-igényét sem. Szükségszerűen adódik a feladat: újra kell értelmezni a hollókői értékeket. Abból kell kiindulni, hogy a falu palóckultúrája, hagyománya, mint érték nem (lesz) kevésbé értékes a jövőben sem, de a hollókői élő néphagyományőrzés átörökítésének lehetőségei beszűkülnek. Új irányokban kell keresni a távlatokat. A Bálint (2025) által a turisztikai attrakciók jövőképében végzett kutatása egyértelműen azt mutatta, hogy mára a legnagyobb érdeklődésre számot tartó és legjelentősebb bevételi forrást jelentő attrakció Hollókőn a vár. Érdekes anomália, ha beleolvasunk Tomori Viola 1935-ben írt tanulmányába (1992), aki maga is megemlékezett az akkor még romos várról, és aki nem egészen azt látta, amit mi ma: *„…a falu felett emelkedő hatalmas várrom úgyszólván egyáltalában nem foglalkoztatja képzeletüket (*a hollókőiek képzeletét- a szerző*). Minthogy a vár a történelem folyamán nem játszott lényeges szerepet, s így a hozzáfűződő események nem adtak alkalmat a mondák keletkezésére, sorsának találgatása pedig a falu lakóinak érdeklődésén kívül esik- létezésén kívül a parasztok alig tudnak róla valamit. Évtizedeken át élnek mellette és még csak azt sem tudják, hogy ki építette, ki lakta…"*(Tomori, 1992).

Az érték-átrendeződés folyamatában tehát ma már világosan látható, hogy a fejlesztési prioritások súlypontja az Ófaluhoz kapcsolódó népi kultúra tárgyi, építészeti attrakcióinak bemutatása mellett egyre inkább más (élményt adó) attrakciók felé fordul. A vár kiemelkedő szerepe abban van, hogy helyi gyökerekkel nem feltétlenül rendelkező szereplőkkel is vonzó és hiteles. Az érték-átrendeződés természetesen nem jelent értékvesztést, ez bizonyítja a falu adaptációs képességét.

Irodalomjegyzék

Bálint, Cs. (2025): Értékek és örökség Hollókőn. Acta Regionis Rurum, 19. 127–149.

Bogárdi, T. (2015): Hollókő társadalmának fontosabb ismérvei a statisztikák tükrében. Acta Regionis Rurum, 9. 10–19.

Bogárdi, T. (2025): Közoktatási intézmények és szociális szolgáltatások vizsgálata Hollókőn. Acta Regionis Rurum, 19. 29–44.

Eckert, M. (2015): A jövő záloga: a hollókői ifjúság helyzete és lehetőségei. Acta Regionis Rurum, 9. pp. 72–81.

Finta, I (2020): A vidékfejlesztés lépcsői a rendszerváltástól napjainkig. Tér és Társadalom, 34(4), 172–177. https://doi.org/10.17649/TET.34.4.3324

Gerencsér, I (2025): Hollókő dilemmái: „kötelező" hagyomány, vagy üzleti érdek? Acta Regionis Rurum, 19. 89–104.

Horeczki, R., Finta, I. (2022): Konklúzió a „Vidék előtt álló kihívások a pandémia árnyékában" panelbeszélgetésből. In: Horeczki, R., Szabó, T. (szerk.): A vidéki Magyarország a pandémia korában. pp. 87–95.

Kátai, B. E., Nagyné Molnár, M. (2025): Mentális és földrajzi tér-értéke-elemzés Hollókőn. Acta Regionis Rurum, 19. 151–164.

Kovács, Cs. J. (2025): A hollókői lakosság véleménye és részvételi aktivitása és a helyi turizmusban. Acta Regionis Rurum, 19. 105–115.

Kulcsár, L (1999): A SAPARD Előcsatlakozási programra való felkészítő képzés tananyaga kistérségek számára Scolar Kiadó, Budapest

Kulcsár, L. (2020): Vidékfejlesztés Magyarországon: mérföldkövek egy göröngyös úton. Tér és Társadalom, 34(4), 165–171. https://doi.org/10.17649/TET.34.4.3325

Lőrinc, B. (2025/A): Társadalmi helyzetkép Hollókőn a népszámlálási statisztikák alapján. Acta Regionis Rurum, 19.

Lőrinc B. (2025/B): Munkaerőpiaci helyzetkép- a gazdasági élet sajátossága Hollkőn. Acta Regionis Rurum, 19. 45–58.

Molnár, M. (2011): Hollókő (VII.2. altípus, VIII. falutáj). In: Beluszky-Sikos, T. T.: Változó falvaink: Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkarászig. pp. 264–291.

Nagy, J. Gy., Nagyné Molnár, M. (2025): A hollókői örökség fenntarthatósági dilemmái: alternatív turisztikai fejlesztés botanikai értékek mentén. Acta Regionis Rurum, 19. 117–125.

Nagyné Molnár, M. (2025): Út az örökségturizmusig: faluszemináriumi kutatások Hollókőn. Acta Regionis Rurum, 19. 5–15.

Pálné Kovács, I. (2022): A falvak kormányzása, trendek, esélyek. In: Horeczki, R., Szabó, T. (szerk.): A vidéki Magyarország a pandémia korában. pp. 38–44.

Ritter, K., Lőrinc, B. (2025): A mezőgazdaság helyzete és szerepe Hollókőn. Acta Regionis Rurum, 19. 127–149.

Tomay, K., Orbán, É. (2024): A vidéki dzsentrifikáció hazai volumene és a turizmus típusai 2001–2022 között. Területi Statisztika, 64(2), 212–235. https://doi.org/10.15196/TS640204

Tomori, V. (1992): Hollókő – Egy palóc falu lélekrajza. Akadémai Kiadó

1.kép. Ófalu központja, a katolikus templom (Fotó: Bálint Csaba)

2. kép. A legfontosabb turisztikai attrakció: vár (Fotó: Nagyné Molnár Melinda)

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.
The article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license: CC-BY-NC-ND-4.0.

Eddig megjelent kötetek:

Acta Regionis Rurum 1. (2007): *Siklód 1.*

Acta Regionis Rurum 2. (2008): *Siklód 2.*

Acta Regionis Rurum 3. (2009): *Bag 1.*

Acta Regionis Rurum 4. (2010): *Komlóska 1.*

Acta Regionis Rurum 5. (2011): *Baks 1.*

Acta Regionis Rurum 6. (2012): *Tiszaladány 1.*

Acta Regionis Rurum 7. (2013): *Pázmánd 1.*

Acta Regionis Rurum Special Issue No.1. (2013):
Multifunctionality and regional development

Acta Regionis Rurum 8. (2014): *Átány 1.*

Acta Regionis Rurum 9. (2015): *Hollókő 1.*

Acta Regionis Rurum 10. (2016): *Egercsehi 1.*

Acta Regionis Rurum 11. (2017): *Bag 1.*

Acta Regionis Rurum 12. (2018): *Komlóska 2.*

Acta Regionis Rurum 13. (2019): *Baks 2.*

Acta Regionis Rurum 14. (2020): *Tiszaladány 2.*

Acta Regionis Rurum 15. (2021): *Pázmánd 2.*

Acta Regionis Rurum 16. (2022):
Faluszemináriumi kutatások- szintézis

Acta Regionis Rurum 17. (2023): *Átány 2.*

Acta Regionis Rurum 18. (2024):
Central Europe's Pilgrim Route: Mary's Route

faluszeminarium.hu

ISSN 1789-5588